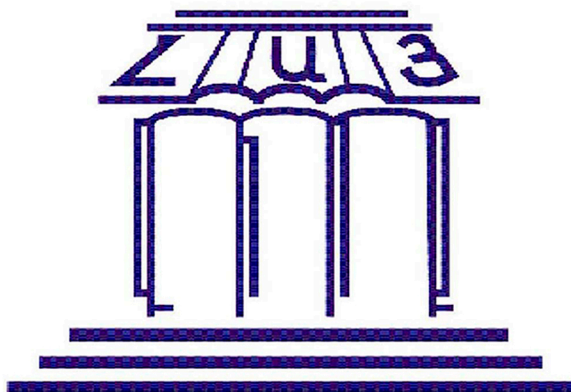

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

23383
23384

894.35
U-20

207

0

U.S.

2011

894.35

U-20

890.94 3
495.0 թ

ԿԻՒՋԻՏԷ ՍԱՊԻԻ

ՄԵՌԱԾ ԿՆՈՋ ՄԸ ՅՈՒՇԱՏԵՏՐԸ

Թարգմ. Մ. ԹՈՐՈՍԵԱՆ

ՍՈՒՐԵ ՆԵՐՍԵՍ ԶԵՆՈՐՀԱԼԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ST. NERSES SHNORHALI
LIBRARY

Ե. ԳՐԱԴԱՐԱՆ
1938

ՄԵՌԱԾ ԿՆՈՋ ՄԸ

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐԸ

Դեկտեմբերի ցուրտ ու ձիւնոտ գիշեր մը, իմ սիրելի ընկերուհիներէս մէկուն տունը կը գտնուէի: Երկու տարիէ ի վեր չէի տեսած զինքը:

Դուրսը սոսկալի ձիւնամորթիկ մը կը տիրէր, և քամին ուժգնօրէն կը ցնցէր սենեակին պատուհանները:

Առեւի ցուրտ մը կար:

Հազիւ քսան օր կ'ընէր ընկերուհիս՝ Սուստին Եգիպտոսէն վերադարձը: Իր զարմուհիին անմոռանալի մահը պարտադրած էր զինքը օր երկար ժամանակ բացակայի Պոլսէն:

Թէեւ այս ճամբորդութիւնը ընկերուհիս յանձն առած էր՝ մէկ կողմէ բժիշկներու յանձնարարութեամբ և միւս կողմէ իր խոր վիշտին թեթեւցումին համար, բայց աւագ, իր մօտ կը գտնուէր պզտիկ աղնկ մը որ անշէջ կը պահէր միշտ Սուստին տխրութիւնն ու վիշտը:

Այս աղնկը կեանքի յիշատակն էր այն թշուառ կնոջ որ հրաժեշտ տւած էր աշխարհի: Սենեակին խոր յուսթիւնը կը խանդարէր միայն վառարանին մէջ:

111383-Ա2

817-2011

վառող փայտերուն քաղցր ու զուարթ ճարճատիւնը: Իսկ Սուառի պատրաստած թէյը աւելի կը խորացնէր մեր խօսակցութիւնը, դոր վերականգնէինք պահիկ մը լսելէ յետոյ, ակամայ...:

Քիչ անդին, գորգին վրայ, հազիւ երեք տարեկան գոռզ մազերով, սեւ խոշոր աչքերով գիրուկ, գունտ ու կլոր չափազանց համակրելի երախայ մը կը դրօսանուր ինքնիրեն: Թէեւ Սուառ չէր ուզեր այս գիշեր խօսիլ իր վիշտերու մասին ու վերանորոգել դանոնք, սակայն՝ մերթ րոպէ մերթ խաղացող մանուկին ուղղած իր ակնարկներուն մէջ այնպիսի խոր վիշտ մը կը կարգացուէր որ դժուար չէր գուշակել՝ թէ այս կնոջ սրտին վէրքը չէ սպիտացած տակաւին:

Միջոց մը բազուկներուն մէջ առաւ տղեկը: Այս վերջինը գլուխը դրաւ Սուառի կուրծքին վրայ: Քնանալ կ'ուզէր:

Եւ բնկերուհիս սկսաւ օրօր երգել իր յուզիչ ու թրթռուն ձայնով ու տամուկ աչքերով:

Նէտրէթ, այս դժբախտ տղեկը, մսուր բազուկները երկարած էր իր մօրուի վզին և անոնց վրայ դրոշմուած գորովի համբոյրներուն տակ, քաղցր քունի մը ազդեցութեամբը ծանրացող մելանոյ աչքերուն կողերը սկսած էին բացխալել:

Չափազանց յուզուած էի այս տեսարանէն որ բոլոր վէրքերս կը բանար:

Ո՛հ, որբութիւնը, աշխարհի ամենազառն զրկանքը...: Այս խեղճ տղեկը, որ հազիւ մէկ տարու որբացած էր. իր կեանքի ընթացքին պարապութիւն մը պիտի զգար գոյութեանը մէջ և առանձնութիւն մը իր շուրջը:

Այլեւս Նէտրէթի երկար թարթիչները փակած էին իր գեղեցիկ աչքերը և մշիկ, մշիկ կը քնանար, ինքզինքը կարծելով մօր մը դուրգուքոտ գրկին մէջ:

Սուառ զգաց յուզումս: Խոր հառաչանքով մը գլուխը երերցուց:

— Ահա՛, ըսաւ, ամէն գիշեր այսպէս ենք մենք: Դառն արցունքներով օրօր երգած առենա կը ջանամ ժպտիլ: Բայց անիկա կը զգայ իմ արտասուելս. իր ակնարկը չի բաժներ աչքերէս, միմիկ թեւերը վզիս կը փաթթէ, կարծես սրտիս բոցը մարելու համար անհամար համբոյրներ կը դրոշմէ այտերուս և անմեղունակ ձայնով մը:

«Մայրի՛կ, ինչո՞ւ կուլաս, քեզի մեծ պուպրիկ մը առնեմ որ չի լատ» կ'ըսէ:

Եւ ես, այն առնն, կուրծքիս վրայ կը սեղմեմ, կը հոտոտեմ և գորովի հազար համբոյրներով կը քնացնեմ զայն...:

Ընկերուհիս լռեց, սրբելու համար արցունքները: Յետոյ ակնարկը կեդրոնացնելով կնոջ մը լուսանկարին, որ կախուած էր դիմացը, պատին վրայ, յարեց:

— Ի՞նչ անտանելի կեանք, ի՞նչ ցաւագին ճակատագիր, և ինձի դառնալով աւելցուց, կը ճանչնայիք զայն, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, քանի մը անգամ ձեր մօտ տեսած էի, ի՞նչ գեղանի կին մըն էր ան, այնքա՛ն համակրած էի...: Հապա՛ զգայնիկ ձայնը, շնորհալի չարժուճեւերը, դրաւիչ ակնարկը տնտեսանալի յիշատակ մը ձգած էին...:

Սուառ տխրագին.

— Ախ, ըսաւ, մինչեւ կեանքին վերջին վայրկեանը գեղեցիկ էր ան: Յաւաքանա անմոռանալի գիշեր մը...: Բայց, փոխենք նիւթը, կը ներես որ անհանգիստ կ'ընեմ քեզի, քոյր իմ...:

— Ընդհակառակը, պարտականութիւն կը համարեմ բաժնել քու ցաւդ: Այսուհանդերձ կ'ուզեմ այս երկար գիշերը անցնել, ունկնդրելով տխուր սիրար-

կածը՝ աշխարհի նրա մեջտեղ տուած զեռառի կնոջ մը։
Եթէ գիտնայի որ քեզի ցաւ պիտի չպատճառեմ, հար-
ցում մը ունիմ։ Չեմ ուզեր արիւնել տակաւին չըս-
պիացած վէրքերդ։

— Ինձի համար միտթարութիւն մըն է խօսիլ
անոր մասին։ Բայց չեմ ուզեր անշուշտ զրգուել տա-
ռապագին յիշատակ մը և յուզել քեզ, նկատելով որ
տարիներէ ետքը առաջին հանդիպումն է որ կ'ունե-
նանք։

— Կը խնդրեմ յատկապէս, որ խօսինք այս մա-
սին Սուտա։

Այդ միջոցին, դուրսը փթորիկը իր սաստկու-
թիւնը կը կրկնապատկէր, ձիւնի բաթիւները ապա-
կիներուն կը զարնուէին, իբր թէ երկինքը երկրի
երեսին վրայ իր սուկալի զատումը կը սփռէր։

Սուտա, տղան մահճակալին մէջ պառկեցնելէ յե-
տոյ, նկաւ և վառարանին մէջ քանի մը փայտ նե-
սեց։ Ժամը չորսը կը հնչէր։ Մեր աթոռները կրակին
մօտը քաշեցինք։

Ընկերուհիս խոր հառաչանքէ մը վերջ, խօսքի
սկսաւ։

* * *

Ֆիքրէթ, ի ծնէ այս աղնուակունը, յոռի ճակա-
տագիրով աշխարհ եկած բախտաղուրդ մըն էր։

Շրթունքները, Նէտլէթի նման մայրիկ ըսելէն
չկշտացող, գորովանքի այդ ապաստանարանէն մշտն-
ջենապէս զրկուած մնացած էր։ Մօրաքրոջն մահէն
վերջ, մեծ մայրիկիս վերաւոր կուրծքին վրայ մեռ-
նող մայրիկին ազապատանքի բոյրը զգացած ըլլա-
լուն համար, այդ տեղը իր ապաստանարանը եղած էր։

Այս խեղճ կիներ, կեանքին արդիւնաբերութեան
մէջ նմոյշը եղող այս տղան իր բազուկներուն մէջ
տաւաւ։ Իր մաշած կեանքը թուեաւորող վիշտերը անկէ
ծածկեց։ Ֆիքրէթ գորովալից սիրով մը, և բաւական
ճիշտ կեանքով մը մեծցաւ։

Հօրը կողմէն իր ուսմունքին և կրթութեանը
համար վերջին աստիճան խնամք և հոգածութիւն
ցոյց տրուած էր։ Այս մարդը իր կնոջ կորուստէն
վերջ, երկու տարի իր զոքանջ մայրը չէր թողած,
միասին ապրած էին։

Ֆիքրէթ մեծ եռանդով և բուռն փափաքով մը
կը սիրէր իր գիրքերը և ուսուցիչները։ Միակ զբա-
ղումը, բովանդակ հաճոյքը՝ աշխատութիւնն էր։
Աղջկան մէջ գոյութիւն ունեցող բնածին ուշիմու-
թիւնն ու քնտաքոյս հմտութիւնը, օրէ օր աւելի
բեղուն, աւելի յառաջադէմ քայլերով կը յայտնուէր։
Իր դարբնական չափազանց փայլուն աշխատութիւն-
ներուն իբր գնահատումի թանկագին արտայայ-
տութիւն՝ հօրը կողմէն Ֆիքրէթի ոսկիէ գրիչ մը
և շատ գեղեցիկ գրասեղան մը նուէր տրուած էր։

Ասիկա, զեռառի աղջկան մը համար ի՞նչ քաղցր,
ի՞նչ անմեղունակ կեանք էր...

Ֆիքրէթ, երաժշտութեան մէջ ալ արտակարգ ըն-
դունակութիւն մը ունէր։

Մեծ ճարտարութեամբ կը նուագէր դաշնակը,
միշտ իր ուսուցչուհիին գնահատանքին արժանա-
նալով։

Այդ աղջկան մէջ յարստեւ բացառիկ վիճակ մը
կը նշմարէի։ Միտքին զարգացումը, հոգեկան առա-
քնութիւնները, զինքը բարձր դիրքի մը կ'առաջ-
նորդէին։ Հեղահամբոյր, նրբաճաշակ, խոնարհասիրտ
և զգայուն էր։ Մարդ, անոր առջեւ, տարբեր զգա-
ցումով մը կը վերաբերուէր։ Ոտքերէն, ձայնէն,

վարժուճքէն, տարէց կնոջ մը ներկայութեանը գըտնուողի մը տպաւորութիւնով, հարկեցուցիչ յարգանքի զգացումով մը կը ներշնչուէր ամէն ոք: Հօրը, պաշտօնին բերումով, դուրս մեկնումը, զինքը օրերով լացուց: Այն ոք կը յաջողէր զինքը հանդարտեցնել կամ միխթարել: Այս առաջին բաժանումը զինքը բոլոր դաժնութեամբը տառապեցուցած էր: Բոլոր ժամանակը կը դռնէր հօրը նամակ գրելով: Բաժանումի այս վիշտը շատ ծանր ազդած էր իրեն:

Վեց ամսուան մօտ ժամանակ անցած էր. այլեւս Ֆիքրէթ կը փափաքէր դարձնել հօրը քով անցընել: Ասոր՝ մայրս ալ հաւանութիւն յայտնած ըլլալով, անհուն եռանդով մը և անվերջ խնդութեամբ կը պատրաստէր:

Բաժանումի օրը որոշող թուղթի կտորի մը կը սպասէր: Վերջապէս, ակնկալուած նամակը ժամանած էր. աւանդ... անոր մէջ Ֆիքրէթի բաղձանքները հարուածող պարագայ մը կար:

Հայրը ամուսնութեան մասին խօսած էր: Տխուր լեզուով մը աղջկանը կը հաղորդէր թէ, այս որոշումը տուած էր ամանձնութեան և պանդխտութեան տառապանքներուն իրեն պատճառած հարկադրութեան տակ:

Ֆիքրէթ այս դառն ճշմարտութեան առջեւ խորունկ, շատ խորունկ մտածեց: Հօրը իրեն վերապահած սիրոյն անսպասելի ընկերունի մը, մրցակցունի մը կը ներկայանար: Սակայն իր մտածումներուն անկեղծութիւնը զինքը կը հարկադրէր որ այս տխուր լուրը համակերպող հպատակութեամբ մը ընդունէր: Բնականօրէն անհնար է որ, կ'ըսէր ինքն իրեն, հայրս իր բովանդակ կեանքը ինծի միայն վերապահէ...: «Մա տակաւին կեանքի իրադարձութիւններուն ծանօթանալու համար միտք յոգնեցուցած չեմ, քանի որ

մայրիկիս յիշատակը տարիներով պահպանած է, ապա պարագային, ապրելու, մանաւանդ խնամուելու համար հօրս ընթացքը քննադատելու իրաւունք չունիմ» մտածեց, և հետեւեալ նամակով իր զգայումները յայտնեց:

«Ձեր հանգիստի պայմանները ի՞նչ բանէ որ կախում ունին, զանոնք գործադրեցէք. միակ բաղձանքս ձեր ապահով երջանկութիւնն է, սիրելի հայրիկս... Միայն վստահ եմ թէ մեկնումիս յետաձգումին համար ներողամիտ պիտի դառնուիք: Ներկայիս թեթեւ անհանգստութիւն մը, արգելք եղած է վայելելու այդ երջանկութիւնը»:

Այսուհանդերձ, կը հասկնայի թէ յուսահատ և տխուր էր: Սակայն Ֆիքրէթ իր ներքին վիշտերուն մասին սովորութիւն ըրած էր ոչ ոքի գանդատիլ:

Սենեակը կը քաշուէր, երբեմն դաշնակ կը նուագէր, երբեմն գիրք կը կարդար, երբեմն ալ ժամերով մտախոհ վիճակի մը մէջ կը մնար:

Հազուադէպ կերպով կը հանդիպէի Ֆիքրէթի վէպ կարդալուն: Լուրջ հետազոտութիւնները՝ իր ամենուհաճելի զբաղումներն էին: Միտքը երեւակայութիւններով զբաղեցնելէ երբեք չէր ախորժեր:

Ֆիքրէթ հօրը երկրորդ հրաւերին վրայ, երեք ամիս: չափ հիւրաբար անոր մօտ գացած և վերադարձած էր: Իր մօրուին ոչ գանգատ յայտնած և ոչ ալ գոհունակութիւն ցոյց տուած էր: Հօրը կեանքի ընդհերուհին ըլլալուն համար աննշան յարգանքի զգացումով մը զգածուած էր միայն: Այդ միջոցներուն Ֆիքրէթի առողջութիւնը շատ փոխուած կը տեսնէի: Սրբօրէ կը թաքցամէր, աչքերուն չքեղութիւնն ու փայլը կը նուագէր: Գուրծքին ձախ կողմը մերթընդ մերթ թեթեւ խիթ մը կը զգար: Մեծ մայրս ասկէ վերջին աստիճան մտավախութեան մը ենթար-

կուտած էր: Իսկոյն ինծի լուր ղրկած էր: Յաջորդ
օրը կտնուխէն իրեն այցելութեան գացի:

— Աղջիկս, բաւա, Ֆիքրէթին հիւանդ ըլլալը
դուն ալ նշմարած էիր: Իմ ձեր տարիքս թոյլատու
չէ որ այդ աղջկան անողջութեանը խնամք տանիմ...
զուն անոր մեծ քոյրը ըլլալուդ հանգամանքովը, քեզի
վիճակած պարտականութիւնները կատարէ. որ բժիշկը
որ յարմար կը դատես, զայն հրաւիրէ, դարձանել
տուր, և ձեր ամուսինին հետ քանի մը ամիս իմ
քովս բնակեցէք, ես ալ ատկէ կերպով մը օգտուած
կ'ըլլամ, թէ ձեր ներկայութեամբը կը մխիթարուիմ,
և թէ երկու սիրելի թոռնիկներուս մէջ կ'ապրիմ. կը
կարծեմ թէ ձեր քեռորդին ալ ասոր համամիտ պիտի
գտնուի, այնպէս չէ՞, զաւակս:

— Անտարակոյս, քանի որ այդպէս կը հրամայէք:

— Կը թախանձեմ, աղջիկս:

Ֆիքրէթ ասիկա լսած միջոցին անհուն հրճուան-
քով մը վիզս փաթթուած, քանիցս այտերէն համ-
բուրած էր:

Մեծ մօրս մօտ ատեն մը մնալու համար, մեր գալուն
յաջորդ օրը Ֆիքրէթին դարձանումին սկսուած էր:

Զինքը դարձանող բժիշկը յայտնեց թէ հիւան-
դութիւնը անկարելորդ ցնցատապէ մը կը բաղկանար:
Տրուած դեղերը կանոնաւորապէս չարունակուելով
հանգերձ, ու է օգտակարութիւն չտեսնուեցաւ: Աղ-
ջընակը սրտին վրայ խորունկ խիթ մը կը զգար,
սաստիկ տաղնապներու մէջ կը գալարուէր:

Ես՝ բնեւէքս չուարած, մինչ մտածկոտ վիճակի
մէջ կը գտնուէի, ամուսինս բժիշկ մը յանձնարարեց,
յայտնելով թէ իր ընկերներէն մէկը նման անհան-
գըտութեան մը ենթակայ ըլլալով, օգտուած էր ճար-
տար դարձանումներէն այդ բժիշկին որ սրտի հիւան-
դութեանց մասնագէտ էր: Մեծ մայրս չափազանց զոհ

ըլլալով, խնդրեց որ իսկոյն հրաւիրուի անիկա:

Հետեւեալ օրը բժիշկին հասցէին հեռագիր մը
քաշուեցաւ...

Ֆիքրէթ այդ օրը անկողինէն չկրնալ ելլելու աս-
տիճան յուզուած և անկարող էր:

Մեր սպասուածը երկար տեւեց. վերջապէս իրիկ-
ուան դէմ բժիշկը եկաւ: Ֆիքրէթ իր անկողինն սպի-
տակութեանը մէջ գրաւիչ դեղեցկութեամբ մը պատ-
կած էր: Բժիշկը աւարտած ըլլալով իր քննութիւնը,
դեղադիրները գրեց, ոտքի ելաւ: Երկու քնիս ալ սրան
անցանք. թախանձագին ձեւով մը իր դէմքը նայած
ըլլալուս, հարցումի ազաչանքս հասկցաւ:

— Վստան եղէք, ըսաւ, ու է վտանգ չկայ...
սրտին կողմը թեթեւ ջղային կծկում մը... ասկայն,
ի վերջոյ պատահիլը հաւանական եղող վիճակը այժմէն
չեմ կրնար որոշել:

Այսու ամենայնիւ երկար ատեն դարձանում... և
ձեր կողմէն ալ ուշադրութիւն և զգուշութիւն... մէյ
մըն ալ օգտփոխութիւնը անհրաժեշտ է և կարելորդ.
չարաթ մը վերջ դարձեալ զինքը կը տեսնեմ:

Տասը օր մերջ էրէնգիւղը մէջ ամարանոց մը
վարձեցինք և Ֆիքրէթը հոն փոխադրեցինք: Դեղերուն
ազդեցութեան և օդին մաքրութեան շնորհիւ, աղջնա-
կին անողջութեանը նպաստաւոր մեծ փոփոխութիւն
մը տուա՞յ եկաւ: Դեղին դոյնը տակաւ առ տակաւ ան-
հեռացաւ: Աչքերուն սեւ գոյնին մէջ անողջութեան
ճառագայթը փայլիլ սկսաւ:

Առտուն կանուխ կ'արթննար, պարտէզին յաստիկ-
ներով եզերուած ճամբուն վրայ կը շրջադայէր, կաթը
լիւակներուն բուրումնաւէտ հովանիին ներքեւ կը
խմէր, զարնան ժպիտներու եռանդովը ուրախակից
կ'ըլլար, երբեմն թիթեռնիկի մը թռչալիւ, դրօշակի մը

վէալէտումը, կոկոնի մը փթթումը՝ զինքը ժամերով կը զուարճացնէր. կը զբաղեցնէր:

Բժիշկը ամէն շաբաթ կանոնաւորապէս կուգար, հիւանդը ընդհանրապէս եղբեւանիներուն մէջտեղ կը գտնէր և իբր կ'առարկէր:

— Ձեր բանաստեղծական մտածումներուն արգելք եղայ, կը հարցնէր:

Ֆիքրէթ ժպտաշուրթն, սակայն թրթռուն ձայնով մը կը յայտնէր թէ ճշմարտեղծներու նման ընդարձակ երեւակայութեան տէր չէ:

Բժիշկը յանձնարարած էր միտքը բացարձակ հանգիստ պահել, և ընթերցումի համար երբեք ժամանակ չյատկացնէր:

Ֆիքրէթ բժիշկին այս հրամանը, լիովին կատարել խոստացած պահուն, չգիտցաւ թէ ինչու իր ձեռքերը մեղմօրէն կը դողային, և իր ձայնին մէջ, հոգիէն արձագանգող յուզում մը դոյութիւն ունէր: Եւ բժիշկը, սիրուն և ուշիմ երիտասարդ մը ըլլալով հանգերձ, իր վրայ կը մարմնացնէր այդ մարդոց յատուկ բոլոր արժանիքները. իր նայուածքին մէջ նուազուն ոյժ մը, ձայնին մէջ համաշափ ներդաշնակութիւն մը, իր վարմունքին մէջ պարզունակ զեղեցկութիւն մը կար: Ինքը ամուսնացած և միեւնոյն ատեն երկու զաւակներու հայր էր: Սակայն ասոնց մասին երբեք խօսած չէր. միշտ Ֆիքրէթի սիրտը ուրախացնելու և հոգին դիւթելու համար զգուշաւոր կերպով միայն խօսակցած էր անոր հետ:

Բժիշկին կանոնաւոր այցելութիւնը, հիւանդութեան շարունակութիւնը, սկսաւ մօրաւորօշ գաւկին վրայ տարօրինակ ազդեցութիւն մը առաջ բերել:

Գիշեր մը Ֆիքրէթ սաստիկ տաղնապ մը անցուցած էր, և այդ յամառ տաղնապին ազդեցութեան ներքեւ մեծապէս տառապած էր:

Գիշերը բժիշկին հետադրեցինք. հետեւեալ օրը եկաւ. սանդուխներէն վեր ելլելու միջոցին գէմքը դեմ դեղին կարած էր. զինքը գիմաւորեցի:

Ազգուելու չափ յուզումնալից վիճակով մը հարցուց:

— Ի՞նչ կ'աւ. Ֆիքրէթ հանրմը ի՞նչպէս է...

— Սովորականէն աւելի անհանգիստ է:

Բժիշկը կատարեալ մոլեգնութեամբ դէպի Ֆիքրէթի անկողինին սենեակը գնաց, աւելի ճիշդը վաղեց: Այսու հանգերձ կը ջանար պահել իր պաղարիւնութիւնը:

Ֆիքրէթ թիկնաթոռի մը մէջ ընկողմանած էր: Նախորդ գիշերը կրած տառապանքը զինքը գունաթափ րրած էր:

Նշեալ պէյի սենեակ մտնելուն վրայ շարժեցաւ: Ձայն տեսնելուն պէս, արդարեւ իր գէմքը վարդագոյն փողոյրով մը պարուրուեցաւ: Ձեռքերը կը դողդղային. հանգստանալու համար, վերստին թիկնաթոռին մէջ նստաւ: Բժիշկը տակաւ առ տակաւ անոր մօտեցած էր: Բազկերակը քննելու համար ձեռքը երկարած ատեն հանդարտ երեւնալու ճիգ մը կ'ընէր:

— Ձեզի այսպէս անհանգիստ տեսնել չէի փափաքեր, բայց... այնպէս կը հաւատայի թէ այսօր դարձեալ մանիշակագոյն եղբեւաններուն և սպիտակ յամիկներուն հոգեպարար բուրումներուն մէջ և անոնց հովանիին տակ պիտի գտնեմ քեզ:

Ֆիքրէթ գլուխը վեր վերցուց. խոշոր սեւ աչքերը անոր աչքերուն վրայ դարձուց. անոնց ակնարկները զիրար խաչածնաւ տեսնէին:

Թշուառ աղջնակը խկոյն իր ձեռքը սիրտին վրայ փռեց արդէն հիւանդ եղող այս սրտին իր մատանջութեանցը մէջ շարժուելու ոյժը փնտցած չէր: Խեղճուկ և մեյանոյշ ձայնով մը ըսաւ.

— Գիտնայիք թէ՛ ո՛ր աստիճան կը տառապիմ :

— Վստահ եղէք որ պիտի անցնի: Բովանդակ ոյժս, նոյնիսկ — մեղմօրէն — լուրջ չեղտով մը բոլոր կեանքս այս նպատակին զոհելու պատրաստ եմ: Կեանքի մէջ, անդարմանելի, մէկ տառապանք միայն կայ:

Ֆիքրէթի շրթունքներուն վրայ գառն ժպիտ մը տեսնուեցաւ. անոր նշանակութիւնը գուշակած ըլլալուն համար զգուշաւոր ակնարկով մը անոր երեսին նայեցաւ: Այս թովիչ աչքերուն մէջ լռութիւն թախանձող գաղտնի սղաշանքի մը իմաստը կար:

Ես սենեակին մէկ անկիւնը քոչուած, անձանօթ մտահոգութեան մը աղդեցութեան ներքեւ կը գրտնուէի: Արդեօ՞ք, կ'ըսէի, եթէ այդպէս է, ցաւատանջ դժբախտութեան մը նախօրեակին կը գտնուիմք: Քանի որ մարդուն մէջ սրտին գոյտ թիւնը չուրայուիր, անոր մէջ գոյութիւն ունեցող սիրոյ հանգամանքն այժմ ամբողջովին հաստատել և խոտաովանել բաւական է:

Սակայն կը մտածէի թէ Ֆիքրէթի նման անկեղծ և զգայուն կնոջ մը հոգիին մէջ սէրը իր բովանդակ գոյութեամբը պիտի կրնար տիրապետել: Այսուհանդերձ, Նէժատին ամուսին մը, և նոյն տոհմի հայր մը ըլլալը, իրենց երջանկութեան իրականացմանը մեծագոյն արգելքը կը կազմէր: Չեմ կարծեր թէ Ֆիքրէթ այս կէտերը խորհած չըլլայ: Կը մտածէի թէ յառաջիկային հաւանական դժբախտութեան մը առաջքը ինչ կերպով կարելի էր առնել: Նէժատի դարմանումէն զայն զրկելու համար ի՞նչ տեսակ պատճառներ կրնայի ցոյց տալ, և մասնաւորապէս մեծ մայրիկիս հանդէպ... այնքան հեռաւոր կին մը չըլլալով հանդերձ, վստահ էի թէ Ֆիքրէթի առողջութեանը սիրոյն ամէն ինչ, և իր բովանդակ կեանքն իսկ զոհելու

պատրաստ էր: Կը նշմարէի թէ լաւագոյնը պիտի ըլլար այս խնդիրը ռազմակի Ֆիքրէթին իմացնել, և եթէ սիրոյ անզգոյշ, անագորոյն ճանկերուն մէջ յանձնած չէր իր մարմինը, զինքը փրկելու ջանքերս պէտք էի հաղորդել իրեն: Ամէն պարագայի մէջ, համբերատար ոգիով մը շարժիլ պէտք էր:

Սակայն, իր այս տկար կազմին պատճառաւ ինձի դէմ գէշ կերպով պիտի նեղարտէր, և ատկէ ծագում առնելիք յուզումին ազդեցութիւնը թերեւս կարգ մը անսպասելի վիճակներու պատճառ դառնար:

Մինչդեռ ես այդ մտածումներով կրնուած էի, բօխկը իր դեղագրերը կը գրէր: Ֆիքրէթին նայեցայ. իր մտաղբազ ակնարկները անոր սեւեռած, այնքան խորունկ կը դիտէր որ, կարծես թէ անոր բովանդակ հոգեկան բաղձանքները գուշակել կը ջանար:

Ֆիքրէթ վերստին իր առողջ վիճակին վերագործած էր: Մերթ բօխկը մեղի կուգար, երբեմն ալ մենք Ֆիքրէթին հետ անոր դարմանատունը կ'երթայինք: Բոլոր շարժումներուն չուրջ դարձուցած ուշադրութեանս հակառակ, կասկածներս զօրացնող ո՛չ մէկ նշան և հետք չկրցի տեսնել: Ամէն ինչ իր բնական վիճակին մէջ էր: Խորուած ըլլալուս վճիռը տալով, այլեւս հանգիստ էի: Արդէն գիտէի որ Ֆիքրէթ չէր նմաներ՝ ամէն տեսածին հաւնող, ամէն հանդիպածը սիրող պարզամիտ և թեթեւօտիկ այջիկներուն: Թերեւս Նէժատի մասին տնդիմադրելի գրաւիչ զգացում մը ունեցած էր, այս կասկածը միտքս զարհուրեցուցած էր: Ասոր ճշմարտութեան հաւատացած ըլլալուս պարագային իսկ, Ֆիքրէթը սրտանց չէի յանդիմաներ: Միայն իր փափաքին չհասնելուն և գրեթե բացառ ըլլալուն կը ցաւէի:

Որովհետեւ, Նէժատ, Ֆիքրէթ, հիացիկ զգացում-

ներովը տոգորուած, կնոջ մը կողմէ անկեղծօրէն սիրուելու տրժանի երբտոտարգ արն էր...

Անոնց խառնուածքին մէջ նմանութիւն մը, բոլորովն զգայարանքներուն մէջ աչքի զարնող հանդիմանութիւն մը կար: Իսկ ասիկա հոգիներուն բնական է յաւիտենական ծախսութիւնը ըսել չէ՞ր միթէ: Ահա այս կէտն էր զիս սարսափեցնողը: Վայրկեան մը առաջ Ֆիքրէթին կատարելապէս ապաքինմանը համար Աստուծոյ կ'աղօթեմ: Սակայն աւա՛ղ... այս խեղճ աղջկան կեանքին սպառնացող հիւանդութեան, ամէնէն փափուկ մէկ զործարանին վրայ տիրապետումը, ինծի կը զգացնէ թէ անոր ապագան սարսափելի պիտի ըլլայ:

Այլեւս աշուն եղած էր: Աշունը, տերեւները կը դեղնեցնէր, մօտալուտ ձմեռը զգացնող մառախլապատ օգերն ու անձրեւոտ օրերը սիրտներուն մտահոգութիւնները կ'աւելցնէին...

Ֆիքրէթ տակաւին կը շարունակէր իր գեղերը. սակայն ներքին մտածումի մը ազդեցութեան տակ, մտահոգ, վշտահար և տխուր կ'ապրէր:

Անոր այս վիճակը չէի գիտեր թէ ինչի՞ պէտք էի վերագրել: Բժիշկին հանդէպ իր արտաքոյ կարգի անկեղծ վարմունքին, նէժատի ալ՝ անոր նկատմամբ, քաղաքավարութեան համար, ցոյց տուած փափուկ վարուելակերպէն տարբեր կասկած ներշնչող պարագայ մը չկար: Նայն իսկ, քանիցս, զանազան արգելքներու պատճառաւ, միտսին չկարենալ երթալու ատեն, Ֆիքրէթ, ծառային հետ հարկադրուած էր առանձին երթալ բժիշկին դորժանատուներ:

* *

Հասկցած ըլլալով որ մեծ մայրս և Ֆիքրէթ այլեւս ձանձրանալ սկսած էին Էրէնգիւղի մէջ, մեր ձմեռնային բնակարանին պատրաստութիւնները լրացնելու համար, հինգ վեց օր Պոլիս մնացած էի: Վերադարձիս Ֆիքրէթը տեսնելով հանիիս հարցուցի:

— Բանի օրէ քեզի սպասեց: Վերջապէս դեղերը սպառած ըլլալով, պատասխանեց մեծ մայրը, այսօր բժիշկին գնաց:

Իրիկունը, ժամը տասնըմէկին Ֆիքրէթ վերադարձաւ: Զինքը պարտէզին մէջ գիմաւորեցի: Այնքան գունաթափ եղած էր որ կարելի չէ բացատրել: Սոսկացի:

— Ի՞նչ ունիս, հիւանդ ես, հարցուցի. երեսս, ձեռքերս համբուրելով պատասխանեց.

— Յոգնած եմ. մի՛ մտահոգուիր:

— Բժիշկը ի՞նչպէս գտաւ քեզ:

— Սովորականէն չափ լաւ:

— Ո՛հ, փա՛ռք քեզ, Աստուած:

Դառնապէս ժպտեցաւ, ձեռքս բռնելով վերստին համբուրեց. աչքերը արցունքով լեցուած էին:

— Յիմա՛ր աղջիկ, թէ՛ կը ժպտիս, թէ՛ կ'արտասուես. չեմ հասկնար թէ ի՞նչ ըսել կը փափաքիս:

— Հասկնալիք ի՞նչ կայ որ, սիրելի՛ս, կը թոյլատրե՞ս որ վեր ելլեմ:

Եւ իսկոյն քովէս հեռացաւ:

Զեմ գիտեր թէ այդ պահուն ինչո՞ւ զինքը այդքան մեղքած էի: Մեծ յուզումով ետեւէն կը դիտէի, իր քալուածքին

817-2011

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ներուն մէջ կանացի այնպիսի փափկութիւն մը կար, որ աւելի ճիշդը, երիտասարդ աղջիկնութեան զեղեցկութիւնը և հրապոյրները անոր մէջ մարմնացած կը կարծուէր:

Գլուխին ցաւը պատրուակ բռնելով այն իրիկունը ճաշի չեկաւ: Ճաշէն վերջ քովը ելաւ: Գրասեղանին առջեւ նստած, նստակ կը գրէր: Զիտ տեսնելուն պէս սաքի ելաւ, աչքերուն նայեցաւ. լացած էր:

— Նամակ կը գրես, հարցուցի:

— Այո՛:

— Որո՞ւ:

— Հօրս:

— Ի՞նչ հարկ այսքան աճապարանքի. անհանգիստ ըլլալդ հասկցուցին: Քիչ մը հանգիստ անհրաժեշտ չէ՞, երկու աչքիս լոյսը: Լոնց և առջեւը նստեցաւ:

— Նամակնիդ կրնա՞մ տեսնել, հարցուցի:

Դողդոջուն ձեռքով երկարեց. երկրորդ տողը կարդալուն պէս, զարմանքով գոչեցի...

— Ի՞նչպէս, Ֆիքրէթ, կը մեկնի՞ս. պատճառը:

Հիծեմանքի նմանող ձայնով մը.

— Սէտատ, ինծի բան մի՛ հարցնէր. սակայն քեզմէ մէկ բան պիտի թախանձեմ. հանիս հանդարտեցնել և մխիթարել:

— Սակայն, այս յանկարծակի մեկնումիդ, ի՞նչ նշանակութիւն պիտի տրուի:

— Վա՛յ... լոնցէք. որովհետեւ զգացած բարոյական չարչարանքս զիս կը մեռցնէ. ատենի մը համար գէթ ասկէ մեկնել, այստեղէն փախչել կը բաղձամ:

— Ստուտած ի՞մ ինչե՞ր կը լսեմ: Ֆիքրէթ, կորովդ հաւատէ, լաւ խորհէ, քո՛յրս, քեզի շատ վշտահար և տխուր կը տեսնեմ:

Յանկարծ տեղէն ելլելով բազուկներուն մէջ ին-

կաւ, գլուխը կուրծքիս կրթնցուց. հեծկտալով կ'արտասուէր:

— Այո՛, կ'ըսէր, ձեր կարծածէն աւելի տխուր և յուսահատ եմ: Ի՞նչ ընեմ, այստեղէն խոյս տալէն, անկէ բաժնուելէն տարբեր դարման և յոյս կա՞յ միթէ. խօսէ... այդ պահուն ուղեղս զբաղեցնող սոսկալի մտածումին հիմա ճշմարտութեան փոխուիլը կատարեալ յուզումով կը դիտէի: Քիչ մը ատեն առաջ Տ.թթ. Նէժմատի մասին զգացած կասկածս, հիմա կատարելապէս ճշմարտութեան թոհուբոհի մը վիճակին մէջ աչքիս առջեւ մարմին կը ստանար և բոլոր ջիւղերս կը դողացնէր: Առանց դիտնալու թէ ի՞նչ կը խօսիմ, հարցուցի:

— Հիմա ի՞նչ պիտի ընես:

— Պիտի մեկնիմ... հօրս քովը...

— Անոր խօսեցա՞ր:

— Այո՛, ... ամէն բան:

— Ի՞նչ պատասխանեց:

Վերջին աստիճան թախանձեց. նոյնիսկ արտասուեց: Այո՛, Սէտատ, մի՛ հարցնէր, այլեւս...

— Բան մը մի՛ ծածկեր, քեզի սրտանց սիրող քրոջդ բոլոր դաղանիքդ թափէ... Ֆիքրէթ. ան քեզի աղատելու համար, առանց այլեւայլի, իր կեանքը գոհարեցնելու պատրաստ է: Արդէն, ի վաղուց անտի, այս գործին մէջ գոյութիւն ունեցող ներքին կասկածներս հետապնդելով, ճշմարտութիւնը գուշակած և այս սուհետեւ քեզի սփոփարար ընկեր մը չկրնալ ըլլալուն շատ ցաւած եմ: Շատ լաւ, քու այս բողձանքիդ հանդէպ անիկա ի՞նչ կերպով փոխադարձեց:

— Ամուսնանալ առաջարկեց:

— Ի՞նչ պատասխանեցիր:

— Մերժեցի. սիրոյս, երջանկութեանս, ձեռքերովս խորունկ դերեզման մը պեղեցի և կեանքիս հոգեւորները հոն թաղեցի:

— Ֆիքրէթ... սրտիդ վեհութիւնը կը շնորհաւորեմ և քեզի կը գնահատեմ:

— Կրնաս բնորել այնպէս, ինչպէս որ կը փափաքես: Քոյրս, ես, վարձուքիս լաւ կամ յոռի ըլլալը որոշելու դատողութենէն զուրկ եմ: Միայն այն միջոցին խղճմտանքիս ձայնին հնազանդեցայ: Կը հաւատամ թէ մարդկութեան վիճակող պարտականութենէ մը տարբեր ոչինչ չըրի:

Արդարեւ սաստիկ տապնապի մը ազդեցութեան ներքեւ էր:

— Մինչդեռ, կ'ըսէր, կեանքը մահու չափ դառն պահեր կ'ունենայ և մարդ դարձեալ կրնայ եղբր հանդուրժել:

Ուսիս կրթնցուց իր գլուխը, երկար, դանգուր թարթիչներուն վրայ արցունքները կը փայլէին. իր գոյութիւնը պարուրող սուգին ու անյուսութեանը մէջ, զրեթէ կեանքէն առանձնացած կը գտնուէր, անոր այս ձանձրոյթով լեցուն վիճակին հանդէպ:

— Կ'ազաչեմ, մեծ մայրիկդ մեղքայի. անիկա մտածէ. քու բաժանումովդ այն խեղճը ի՞նչ տաժանելի տապնապներու պիտի ենթարկուի:

— Այո՞, կ'ըսէր, բոլոր այս սիրելի անձերը, ինծի հետ միասին, թշուառութեան յորձանքին մէջ կը նեւտեմ: Սակայն վստահ եմ թէ դուն հանիս առանձին չես ձգեր. ինծի փոխանորդելով, զինքը կը զբաղեցընես, այնպէս չէ՞, Սուաա: Ես իրեն կը խօսեմ թէ ժամանակաւոր կերպով պիտի հեռանամ, կրկին վերադառնալու պայմանաւ: Միայն ինծի թեկադրէ, որպէսզի մինչեւ երկու օր հօրս մօտ երթամ:

— Աստուծոյ սիրոյն, մտածէ՛:

— Ոչինչ պիտի կրնամ խորհիլ. հոս բնականութիւնս քանի մը օրեր երկարելով, բոլոր առաջադրութիւնս և որոշումներս կրնան ոչնչանալ: Դիրքիս ծանրակշիռ վիճակը ինչո՞ւ չես գնահատեր, Սուաա...

— Թոյլ տուէ՛ք որ ասկէ հեռանամ, որովհետեւ երեք անձերու փճացումին պատճառ պիտի ըլլամ. տղաքները... կիներ:

Գլուխը ձեռքերուն մէջ առաւ. խորճենկ հառաչանք մը արձակեց: Սիրտը կը բզբառէր, կարծեցի:

Անոր խօսքերուն մէջ անառարկելի վճռականութիւն գոյութիւն ունէր: Այլեւս ինծի կը մնար միայն հնազանդիլ իր փափաքներուն:

Շաբաթ մը վերջը, Ֆիքրէթ մեր ամէնքէն հրաժեշտ առնելով հօրը քով մեկնած էր:

Վեց ամիսի չափ ժամանակ մը անցաւ. այդ միջոցին անոր հետ կը թղթակցէինք: Նամակները ծայրէ ծայր արցունքներով գրուած էին: Շատ տառապալիք և ցաւատանջ կեանք մը կ'անցընէր: Այս աղջիկը այլեւս բարոյապէս փճացած և ոչնչացած էր:

Հոս Սուաա լռեց. չափազանց յուզուած էր. ոտքի ելաւ. գրասեղանին փակ մէկ դարակէն տետրակ մը և նամակ մը հանեց. ինծի երկարելով ըսաւ.

— Հիմա ասիկա կարդացէ՛ք:

Թուղթը առի, մտահոգ կերպով մը բացի դայն. բովանդակութիւնը սա էր.

«Քո՛յրս,

«Քեզի այս նամակը գրած ատենս, մահալճիոյն սպասող անմեղներուն նման, ես ալ, ինծի տրուելիք վերջին որոշումին հաղորդուելուն կը սպասեմ: Խորթ մայրս զիս իր գլուխէն վռնտելու համար մարմինս խորունկ յորձանքի մը մէջ կը նետէ, արդէն թունաւորուած կեանքիս տառապանք մըն ալ բարդելով: Զօրս, հինգ օր վերջը ինէ տարեց մարդու մը կիներ կ'ըլլամ: Ի՞նչ ըլլայես և ի՞նչ ըլլալիքես անտեղեակ ըլլալու աստիճան իմացական կարողութենէ զրկուած եմ:»

«Այս մեռած մարմինը կը քաշկոտեն. ոչինչ կը

զգամ. Կեանքէն մեկուսացածի վիճակը ունիմ, հօրս հրամանին հնազանդելէ զատ ո՛չ մէկ դարձան մնացած է ինծի համար. անհուն կարօտով այտերէդ, ձեռքերէդ կը համարուեմ, քոյրս:

Ամիս մը վերջը հօրմէն ստացած մեր նամակին մէջ գրուած էր թէ՝ ամուսնութիւնը տեղի ունեցած էր և Ֆիքրէթի բաղձանքին համաձայն, առանց հանդիսութեանց և յոգնութիւններու, պարզուկ, անձայն հաւաքոյթ մը կատարուած էր. ամուսինը թէեւ տարիքոտ, սակայն իր անձնական առաքինութիւններովը և բարոյական շնորհներովը ականաւոր, բարձր անձնաւորութիւն մը ըլլալով, անպիտան հարստութեան և բազմաթիւ ազարակներու տէր էր. բնիկ Պոլսեցի, սակայն քանի մը տարիէ ի վեր իր ազարակներէն մէկուն մէջ բնակիլ փափաքած էր:

Այս նամակին վրայ, Ֆիքրէթի կեանքը մտաբերեցի. կը նշանակէր թէ իր բնակարանին մէջ՝ ամուսինին հետ ազարակը քաջուած միմիկեացի մը կեանքը կ'ապրի: Կեանքի հաճոյքներէն մշանջեանապէս զտրկ մնացող այս թշուառ կինը, փափաքները չիրագործուած սիրոյ վիշտերուն դառնութեան մէջ թաթխուած, միայնակ և առանձնակեաց էակ մըն էր: Սուտ աշուտ լռած էր. երկուքս ալ խորունկ մտածումներու մէջ թաղուած, մնացած էինք: Ես ակնարկս պատին վրայ դառնուած նկարին յոռած էի: Սիրոյ թունաւոր թաթխուուն ներքեւ տարիներով առաջադրող, վերջապէս յոգնաբեկ, անյոյս և ապակեանած վիճակի մը հասնող այս թարմատի կնոջ անկենդան պատկերը կը դիտէի: Արդարեւ ո՛րպիսի բացառիկ և դիւթիլ գեղեցկութիւն մը կը մարմնացնէր:

Զինքը Սուտտի տունը տեսած միջոցիս որքան հաւնած էի. խարտեալ խոսակցներուն պայծառ երանդները, իր դիմադիմին որքան աչքառու գեղեցկութիւն մը շնորհած էր:

Մանաւանդ երկար թարթիչներով եղբուրած իր սեւ, խոշոր աչքերուն մեղմադձոտ ակնարկներուն մէջ այնպիսի ազդու ուժ մը, այնպիսի խորունկ դիւթեանք մը գոյութիւն ունէին որ մարդուն հոգիին խորը տխուր, բայց վսեմ զգացում մը կ'արթնցունէին:

Սուտտ, իր մօտը դառնուած տետրակ մը ինծի երկարելով, ըսաւ.

— Բեզի յուզումի ենթարկեցի, քոյրս, սակայն դուն ատանկ փափաքեցար: Ահաւասիկ այս տետրակը Ֆիքրէթի Յուշանքերն է. այն բաները որ ինձմէ չպիտի կրնաս սովորիլ, հոն պիտի կարդաս և կը հասկնաս. իր անցած կեանքին քանի մը եռանդուն կշիւը հոն գրի առնուած են:

Տետրակը առի. երեսները բնաւով մի առ մի աչքէ անցնել սկսայ. շատ մը տողերուն մէջ ձեռքերը դողդաջած, իսկ կարգ մը տեղեր ալ իր արցունքներով աւրուած էին: Աթոռս վառարանէն քիչ մը հեռացուցի. լամբարին վարդագոյն լուսանցոյցէն այս սեւ տողերուն վրայ տխրազդեցիկ լոյս մը կը ցոլանար: Այս տողերը գրող անձը, հիմա ափ մը հող դարձած էր, աւաղ...

Փոթորիկը քիչ մը հանդարտած, ապակիները ծածկող ձիւնի հատիկները վանդակափեղկերուն միջեւ փոքրիկ դէզեր ձեւացուցած էր: Հեռուէն չունեցողն հաչիւնը կը լսուէր, գիշերուան խոր մթութեան մէջ տուններուն ձերմակ քարերը կ'երեւէին...

10 Մայիս... Ագառակ...

Արշալոյսին արթնցայ. պատուհանիս առջեւ դրանուած եղբււանիի ոտին վրայ պահուրտող վառվռուն եկքանիկիս հեշտօրօր ձայնով երգը՝ ո՛րքան հոգեպարար էր. արշալոյսի սրտագրաւ երանգները երկինքը չըջապատելու սկսած ատեն, համակ բնութիւնը, յոյսի

մը նման անոյշ, սիրոյ չափ արուր, գեղեցիկ տեսա-
բան մը կը պատկերացնէր: Արեւուն ժպտուն ճառա-
գայթնները տակաւ առ տակաւ մինչեւ դաշտերը կը
տարածուէր և ամէն կողմ բերկրառիթ կենդանութիւն
կ'արթնցնէր: Ո՛հ, իմ իղձերս, իմ առաւօտեան յոյսս,
այս կերպով մշտնջենապէս մութ, յաւիտենապէս սեփ-
պիտի մնար...:

Տեղէս ելայ. կնգդաւոր կրկնոցի մը մէջ փաթթուե-
ցայ. մէկուն չերեւնայով վար իջայ. չէի փափաքեր
ամուսինիս հանգիպիլ. դուռը բացի. զովաշունչ գե-
փիւռ մը դէմքս յոյեց, կամաց կամաց քալեցի, գե-
տակին կարկաշիւներ միայն առտուան յատուկ և հո-
գիւնները հմայող այս լուսթիւնը կը խանգարէր:

Նեղ ճամբէ մը բարձր գաղաթի մը վրայ ելայ.
հոս անուշաբոյր թմբի մը շուքին տակ նստայ. այս
տեղը՝ արցունքներու, անհատնում վիշտներու մենու-
թեան ապաստանարանն է: Ամէն օր հոս կը նստիմ,
հայրենիքիս կողմէն փչող հովին շնորհիւ կը ջանամ
հոգիս կարօտութեան ծարաւը մեղմացնել: Պոլիսը
ասկէ ութը, ինը ժամ հեռու է: Մինչեւ... խորերէն
եկող զուարթառիթ ամպերէն ամէն օր յոյսի աւետիս
մը կը սպասեմ: Զօրերը սահմանափակող բարձրաբերձ
լեռներու մառախլապատ գագաթները կը գիտեմ և
այնտեղէն ցնորքներով լեցուն աչքերս... Ի՛նչ սնուի
սպասում. ի՛նչ անհիմն յոյս... աւա՛ղ...

Աստուած իմ, կեանքին դառնութիւնները առժա-
մապէս չէզոքացնող արցունքները եթէ չըլլային, ինչ-
պէ՞ս կարելի պիտի ըլլար մարդոց համար զուարթ
հովի փչումը զգալ կամ սփոփիչ դարման մը գտնել...

Ամուսինէս, այս յարգելի անձէն, վիշտս ծածկե-
լու տեսն, ի՛նչ սոսկալի տառապանք մը կը կրեմ.
Խիղճս՝ այս ծանրակշիռ բեռին տակ կը ճմլուի...
անոր փայփայող, գորովագութ թոյլտուութեան հան-

դէպ մեռնիլ կը փափաքիմ: Գոհունակութեանս ար-
ժանանալու համար ի՛նչ հսկայ գոհողութիւններու
յանձնառու կ'ըլլայ. արդեօք ինձմէ ի՛նչ կը սպասէ...

Ո՛հ... ես ապրելէս անտեղեակ, այս կեանքը կը
քաշկռտեմ: Անոր յաւիտենապէս հրաժեշտ տուած օրէս
ի վեր կեանքը իմ աչքիս արշալոյսը չբացուող, ամայի,
մթին անապատէ մը բաղկացած է:

Ի՛նչ դառն, ի՛նչ անմոռանալի օր մըն էր: Այդ
օրը երկուքս ալ միայն սենեակին մէջ առանձին
էինք. ան իր սրտի ձայնին բովանդակ անկեղծու-
թեամբ կ'ըսէր.

«— Ֆիքրէ՛թ, քեզի համար ամէն ինչ զոհելու
պատրաստ եմ. քեզի տեսած առաջին օրէս ի վեր
կրած տառապանքներուս այլեւս վերջ մը տալը, ինձի
տեւեական կեանք մը ներշնչելը՝ շրթունքներէդ ելլե-
լիք բառէ մը կախում ունի»:

Սիրտս գրեթէ անշարժութեան դատապարտուած
էր, աչքերս մթաղնած էին. կը լռէի. ան շարունակ
կը խօսէր.

«— Բնաւ ուշադրութիւն չէ՞ք ըներ... Ութը
ամիսէ ի վեր ամէն օր ձեր տերկայութեանը քիչ մը
աւելի կը մեռնէի, քիչ մը աւելի կը մաշէի: Յու-
ղումներս, արցունքներս շուրջիններէս ծածկելու ա-
տեն, ձեր ոտքերուն առջեւ իյնալէ կը վախնայի.
դուք ալ նոյն ախտէն վարակուած էիք, դուք ալ իմ
զգացած դառնութիւններս զգացած էիք, այս դիւթիչ
ուժին բնական ճնշումին հանդէպ համակերպած էիք:

«Զեր խղճի բովանդակ պարզութեանը, ձեր հո-
գիին բոլոր անբծութեանը իբր ցոլացող հայելի՝ ձեր
այս չքնաղ աչքերուն մէջ, զգացումներուս անդրա-
դարձումը տեսած պահուս, բոլոր գոյութիւնս զգուող
գինովութեան մը ազդեցութեան տակ, ձեր ոտքերուն
փարելու անհրաժեշտութիւնը զգացած էի: Ո՛հ...

Ֆիքքէթ... ձեզի այնքան սիրած էի որ... հոգիս ուրախացնող այն հոգեշունչ ձայնդ ունկնդրելէ զըրկուած, սրտագրաւ ներկայութեանդ ապրած թանկագին պահերուս երջանկութենէն հեռու գտնուած օրերուս միջոցին, եթէ գիտնայիք շուրջս տիրող ամայութեան և առանձնութեան մէջ, որքի մը զգացուածովը ի՞նչպէս ձանձրանալի և թշուառ մնացած էի...

«Ֆիքքէթ... երեսուներեք տարեկան եմ. ո՛չ մէկ տառն կրցած եմ գիտնալ թէ կեանքը այսքան հաճելի, ապրիլը այսքան անուշ է աշխարհի մէջ: Խօսէ՛, ասոնք ինծի ներշնչողը քու յարգալից օէրդ է... ինչո՞ւ, սակայն, դուն լուռ կը մնաս... ինչո՞ւ վիզդ ծոկով անյոյս նայուածքով մը ինծի կը դիտես...»

«Ահաւասիկ քեզի օրինաւոր սիրոյ մը գիրկը կը բանամ, Ֆիքքէթ... քեզի հետ միացնենք կեանքերը. կը կրկնեմ, ինչո՞ւ պատասխան չես տար...»:

*
* *

Այս պահուս, ես, զգացումներս զգուող, սիրտս բլբլող, սիրոյ երգասացութեան մը չափ սրտակէզ, հեծեծանքի մը չափ մռայլ, այս ներդաշնակ ձայնին սիրոյ մրմուռները ունկնդրած էի:

Գիշերներու սեւ գոյնէն աւելի մթին տեսած կեանքիս պատկերը, հիմա առտուան ամպերէն ցոլացող վարդագոյն վիճակով մը աւելի սրտագրաւ ժպտուներով կը խնդար. կարծես հոս արշալոյս մը կը ծագէր, հոս ծաթելիք երջանկութեան ճառագայթին առաջին ցոլքերը կը նշմարուէին: Սակայն, յանկարծ աչքերս մթադնիլ, ականջներս բզզալ սկսած էին:

Հոգեշունչ, բանաստեղծական այս ցանկութեան երազէն նահանջ մը կ'ընեմ դէպի ուխտագրութեւ և դառն ճշմարտութիւնը: Իմ տեսութեամբս, այս սրտագրաւ պատկերը ջնջուած էր, ամէն կողմս սեւ մշուշի մը, թանձր մթութեան մը մէջ պարուրուած էր:

Վշտահար աչքերուս առջեւ իբր թէ փլած, մարած երջանկութեան բնակարանի մը աւերակներուն հետքերը կային. այն տառն մագերս քստմնեցնող անհնարին վիճակի մը, դժբախտութեան մը առջեւ անզօր և անձկայրեաց լացող սիրոյս բոլոր դառնութիւնները զգալով, ցնցուեցայ ու հռաչեցի...

Այս թանձրախիտ մթութեան մէջ երկու տղոց և կնոջ մը ուրուականը դէպի ինծի կը մօտենար, իրենց ականները կճրտացնելով և աչքերնին բանալով կարծես զիս խեղդել, փաթառել կ'օգէին: Իսկ ականջներուս սա ձայնը կը բզզար. «Մեր երջանկութիւնը յափշտակեցիր, մեր զանձը կողոպտեցիր...»: Ասոր յաջորդող ուրիշ հոգեկան ձայն մը կ'ըսէր. «Սա երեք կեանքերը քու երջանկութեանդ մի գոհեր. եթէ սիրոյ մէջ պարտուիս, վստահ եղիր թէ երջանիկ չես կըրնար ըլլալ. այստեղէն հեռացիր»:

Ոտքի ելայ, կը գեղեւէի. չիյնալու համար Թոռի մը կրթնցայ. Աստուած իմ, արթնութեան այս վայրկեանը շատ տխուր իրականութեան մը առջեւ բոլոր յստեքս մարած, ապագաս մթադնած, կեանքի երջանկութեան բաժինէն զիս մշտնջենապէս զրկած և և դժբախտ ձգած էր:

Ան, շուարած էր. լացող բողբոջի չեչուով մը կ'ըսէր.

— Ի՞նչպէս, կ'երթա՞ք... ինծի յոյս մը չտուած, այնպէս չէ՞...

Դէպի մութ անդունդ մը կը զլորիմ կարծած էի, մահափճիոյս որոշումը տուած այդ պահը՝ կրած տա-

ապականքներու ամենէն հանդուրժելին էր. անոր կողմը դարձայ:

— Յոյս, ըսիք... ես այս բառին իմաստը ըմբռնելու կարողութենէն ինքզինքս կը դրկեմ. ինծի համար եթէ կայ սպասում մը, այն ալ մահն է...

— Աստուած իմ, ինչե՛ր կը խօսիք... Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք. կը նշանակէ թէ քեզի օրինաւորապէս բացառած բազուկներուն մէջ նետուելէ կը հրաժարիս:

— Ո՛չ, Նէժառ, ո՛չ... այդ տեղը իմ երջանկու թեանս թիկունքը, սիրոյս ապաստանարանը պիտի ըլլար... սակայն... եթէ դուն առանձին ըլլայիր, կեանքդ՝ եթէ ուրիշ կեանքերու կապուած չըլլար...

Նէժառ գլուխը իր ձեռքերուն մէջ առնելով ամբողջ մը վրայ փլած մնացած էր...

Իրեն այս վերջին խօսքերը խօսած պահուս, այնպիսի մտահոգ սպասել մը, այնպիսի մտադրադ ունկնդրել մը ունէր որ... իմ առաջագրութիւնս և որոշումս կը փճացնէր: Տակաւին կը զարմանամ թէ այդ վայրկեանին ի՞նչպէս հոն ինկած և մեռած չէի:

Շարաթ մը վերջը գիտ հօրս տունը, աղապատանքի և գորովի այդ վայրը տանող շողեկաւոր վերջին անգամ սուլած ատեն. այլեւս ամէն տեսակ սփոփանքէ զուրկ՝ ապագայ հորիզոնիս մթին անորոշութեանը մէջ կուլայի, կուլայի:

Հօրս մօտը անցուցած ժամանակը չեմ կրնար մտաբերել. անիկա դժոխային կեանք մըն էր:

Բոլոր օրը տխուր և անյոյս, սենեակիս լսին առանձնութեանը մէջ քաշուած, արցունքներս ծածկելու, յուզումներս չմատնելու համար մութ անկիւնները կ'առանձնանայի: Գիշերները՝ այլեւս ի՞նչ աստ սիրելի ընկերս, գաղտնապահ մէկ սփոփարարս եղած էի: Բոլոր առապանքներս անոր խորախորհուրդ մթնութեանը յանձնած էի:

Այդ միջոցին մօրուս, զիս գլուխէն ճամբելու համար պատրուակելով որ տեղւոյն օդը իմ կազմուածքիս յարմարած չէր, օդափոխութեան համար Պոլիս վերադարձս կը պահանջէր խստօրէն:

Ես իրեն վճռական պատասխաններ կուտայի. անիկա, իմ պնդումներուս գաղտնիքը գուշակել փափաքելով, միշտ այս խնդիրը կը թարմացնէր և այս խօսքը շարունակելու միջոցին, մինչեւ այժերուս խորը միտքնելով իր ակնարկը՝ սրտիս գաղտնիքներուն թափանցել կը ցանար:

Օր մը, հօրս և իր միջեւ, ամուսնութեանս խօսքը դարձած ատեն, վրայ հասած էի: Այլեւս հասկցած էի թէ իմ ներկայութիւնս այդ կի՛նը անհանգիստ կ'ընէր, և ինձմէ աղատելու համար միջոցներ կը փնտռէր:

Դարձեալ օր մը սենեակիս լռակեաց մէկ անկիւնը իմ դժբախտ մտածումներովս զբաղած էի:

Մեղմօրէն դուռը բացուելով խորթ մայրս ներս մտած էր. իր ձեռքէն կռահեցի թէ ինծի հետ մասնաւոր տեսակցութիւն մը ունենալ կը բաղձար:

— Ձեզի անհունգիստ ընելուս համար կը նեղուիմ կոր, սակայն այսօր մօր մը և զաւկի մը պէս տեսակցելու ստիպողականութեան առջեւ կը գտնուինք. սիրտդ, միտքդ հասկնալ կ'ուզեմ, աղջիկս, ինծի ամէն ինչ պիտի խօսիս, այնպէս չէ...

— Ձեզմէ գաղտնի ոչինչ ունիմ, և այս մասին կտրեմ քանիցս ձեզ վստահացուցած եմ, պատասխանող տուի:

— Այո՛, սակայն ծաղկատի աղջիկները երբեմն իրենց մեծերուն հանդէպ գաղտնապահ ըլլալ կը նախընտրեն. մանաւանդ որ քաղաքավարութեան պահանջները այդ բանը կը պարտադրեն...

— Ձեր փափաքած ձեւովը կրնամ ձեզ վստա-

հեցնել թէ սրտովս ո՛չ մէկ բաղձանք, ո՛չ մէկ փափաք չեմ սնուցաներ:

— Ո՛հ... մի նեղուիք, չեմ պնդեր. ես այդպէս կարծած էի, կրնայ ըլլալ... վայրկեան մը լռեց:

Յետոյ չարունակելով խօսքը, յարեց.

— Բաւական ատենէ ի վեր հօրդ հետ ձեր ապագային մասին երկարօրէն կը խորհրդակցէինք:

— Շնորհակալ եմ, սակայն անհանգիստ ըլլալս թէ հայրս և թէ դուք կը տեսնէք. այս վիճակիս մէջ ապագայիս մասին խօսիլը անտեղի է կարծեմ, այնպէս չէ՞, մայրիկ...

— Կը ներէք սակայն. Թիքրէթ, այս մասին շատ սխալ կը մտածէք. մենք ձեր կեանքին երջանկութեանը համար ծառայել կը փափաքինք. դալով ձեր անհանգիստ ըլլալուն, փառք Աստուծոյ, կը տեսնենք որ թեթեւ ջղային ակարութենէ մը դատ ոչինչ ունիք: Երբ մէկը, նման անկարեւոր արգելքներով, ախտանութեան մը առաջարկը մերժելու պատրուակներ ստեղծել կը ձգնի, չեմ գիտեր, միթէ կարդ մը գաղտնի պատճառներու կասկածը չարթնցնե՞ր:

— Շատ կ'աղաչեմ, այդ խօսքը անգամ մըն ալ մի՛ կրկնէք:

— Այդ պարագային, ձեր հօրը կողմէն առաջարկ մը բերած եմ, զայն ընդունելու խօսք տուէք:

— Կը հասկնամ. կեանքիս ամենէն կենսական խնդիրներու մասին կարծիքս առնել կ'ուզէք. մինչդեռ ատիկա, իմ կողմէս երկար խորհրդածութիւններու կը կարօտի. ատոր կարծեմ թոյլատու կը գրանուիք, այդ շնորհը մասնաւորապէս ձեզմէ կը թախանձեմ:

— Խորհելու համար այդքան երկար ժամանակի պէտք չենք տեսներ:

— Ի՞նչպէս... այդքան շո՛ւտ...

— Այո՛, որովհետեւ ձեր հայրը խօսօրէն ճնշումի կ'ենթարկեն:

— Ո՛հ, ո՛վ Աստուած իմ, միթէ ճշմարտութիւններ կ'են ձեր խօսածները:

— Կատարելապէս:

— Սակայն զիս կը մեռցնէք. մինչեւ հիմա ինչո՞ւ գէթ անգամ մը ինծի չհարցուցիք. բնաւ չանդարձա՞ք, երբեք գութ չունեցա՞ք:

Այլեւս բովանդակ սուգիս, բոլոր վիշտերուս յորդուածին մէջ կուլայի, կը հեծկլտայի:

Այդ կէնը իմ արցունքներս հանդարտօրէն դիտելէ յետոյ, բնաւ.

— Կ'անցնի, ամէն բան կ'անցնի. ասիկա ամէն աղջկան համար բնական վիճակ մըն է: Ես ալ ամուրի եղած միջոցիս, ճիշդ ձեզի պէս լացած էի: Աստիք կեանքի իրադարձութիւններուն անոյշ յուզումներն են: Այլեւս քիչ մը հանդարտեցուցէք ձեր միտքը, որպէս զի տեսակցինք: Որովհետեւ իրիկունը, հայրերնիդ ձեզմէ վճռական պատասխան կը սպասէ, հակառակ պարագային զինքը վշտացուցած պիտի ըլլանք:

— Մայրիկ, Աստուծոյ սիրոյն, գթացէք քիչ մը. այս աստիճան ձեր աճապարանքոտ ընթացքով մահս մի փութացնէք. զիս ազատ թողուցէք. միայն ապրիլ կը փափաքեմ...

— Անկարելի եղող բանի մը մասին խօսելնիդ զարմանքով կ'ընդունիմ: Դեռատի աղջկան մը միայն ապրիլ ուղելու փափաքը և յետոյ հօրը հազանդելու չկամութիւնը՝ ձեզի նման բարեկիրթ աղջիկէ մը անսպասելի ընդգրկմութիւն մը չէ՞ միթէ:

Երբ խորթ մայրս իր խօսքը կ'աւարտէր, սենեակիս դուռը բացուեցաւ, և հօրս ներս մտնելը

տեսայ: Դժուարին կացութիւնս ըմբռնելով, անկարող
և անյոյս վիճակի մը մէջ մնացած էի: Կամաց կամաց
ինծի մօտենալով ըսաւ.

— Յիբրէթ, աղջիկս, կուլա՞ս, ինչո՞ւ աչքերդ
կարմրած են:

Լռեցի ու առջեւս նայեցայ:

Մազերս շոյելով ճակատէս համբուրեց. յետոյ
զաղանօրէն կնոջը երեսը նայեցաւ: Այս նայուածքին
մէջ համամտութիւն մը կար:

Քովս գտնուած աթոռին վրայ նստաւ. ձեռքերս
բռնեց: Այսօր ուրիշ տաննէ աւելի գորովալից և գուր-
գուրոտ ձայնով մը աւելցուց.

— Մէ'կ հատիկ աղջիկս, ինծի մօտիկ ըրէ: Այսօր
դէմդ թէ' իբր հայր, թէ' իբր մայր ես միայն կամ:
Այդ նուիրական էակին չգոյութիւնը սոյն կրկնակ
պարտականութիւնները իմ վրաս կը ծանրարեանէ: Իմ
ամէնէն առաջին բազմանքս է քու ապագայ բարօրու-
թիւնդ ապահովել, և քեզի իմ փափաքած ձեռովս եր-
ջանիկ տեսնել: Դուն ալ գիտես թէ որոշուած է որ
քանի մը ամիս վերջը պաշտօնով ուրիշ տեղ մը փո-
խադրուիմ: Երթալիք տեղիս հեռաւորութիւնը և մա-
նաւանդ օդին փրփրաւոր հանգամանքը՝ կրնայ խան-
գարել քու փափուկ կազմածքդ: Ասիկա ալ, դաւակա,
ինծի համար մտածելիք ամէնէն կարեւոր պարագան
է: Այս պատճառով Պոլիս վերադառնալու պիտի
հարկադրուիս: Ասոր, քեզի չափ ես ալ չեմ փափա-
քիր, որովհետեւ մեծ մայրդ այլեւս շատ ծերացած է.
Խեղճ կիներ ա'լ քեզմով զբաղելու ժամանակ և ուժ
չունին:

— Իսկ դո՛ւն ալ, ճիշդ ամուսնանալու տարիքին և
հասակին մէջ կը գտնուիս. այս պարտականութիւնը
ամբողջովին հօրդ վերապահուած է, աղջիկս, մեծ
մայրդ իր տկար ու անզօր մտածումներովը քեզի հա-

մար յարմար նկատելիք երիտասարդ, անփորձ, և
միեւնոյն ատեն տղէտ ամուսինի մը հետ կեանքդ
միացնելով, ապագայիդ մտքին ինծի մօտահոգութեան
մէջ կը հղկու: Ասիկա ա'լ մէկ ատեն կը փափաքիմ.
մինչեւ հիմա ամէնէն շատ զիս զբաղեցնող, մտա-
ծումներս ամենողը այս կարեւոր խնդիրն է: Իմ
ձեռքովս կ'ուզեմ ապահովել երջանկութեանդ պատ-
ճառները: Ահա այսօր, այս բազմանքիս իրադարձու-
մին ստեղծած օրտի հանգարտութեան և մեծ ցնծու-
թեան մէջ կը գտնուիմ:

Այլեւս կեանքդ նոր յեղաշրջումի մը շրջանին մէջ
կը ժողնէ, զաւակս, իրաւ է թէ քեզի երիտասարդ
ամուսինի մը չէ որ կը յանձնեմ. տղէտ է ապիկա
խոստովանիլ, որովհետեւ իմ յարմար դատած ամու-
սինս վստահ եմ թէ քու կողմէդ չպիտի մերժուի:
Ինքը՝ ապագայ տղահովելու և քեզի երջանիկ կեանք
մը անցընել տալու չափ հարուստ է. և իր անձնական
առաքինութիւններովը, զարգացումովը նշանաւոր
ազնուատոհմ անձ մըն է:

Այդ միջոցին ուղեկս դժբախտութեան շանթովը
ղնցուած էր. կամքէս անկախ շարժումով մը գլուխս
ձեռքերուս մէջ ինկաւ. բովանդակ սիրոյս դառնու-
թեամբը, տառապանքի դատապարտուած կեանքիս
բոլոր էութեամբը կ'ուզէի ըմբռնանայ: Աւա՛ղ...
դէմս կեցողը հայրս էր: Կատարեալ ցաւով կը տեսնէի
թէ երջանկութիւնը զրամով ստանալ փափաքելու
տղէտ մտայնութենէն յաղթանարուող այս ողորմելի
անձէն, զթուրթիւն տկնկալել շատ պարագայ յոյս մըն
էր: Այլեւս կուրծքս բզբռող հեծկաւանքներուն մէջ՝
արցունքի կաթիլները սրտիս մէջ կը կաթկթէին:

Հայրս, տխրազգեղիկ լուծեանս հանգէպ, խո-
րունկ խօսքունկ երեսիս նայեցաւ:

Իր որոշումին վճռական ըլլալը յայտնող հաստա-
տակամ չհշտով մը յարեց.

— Թիքըթ, լուսթիւնդ ինծի համար հառաատու-
կան պատասխանի մը համազօր է: Հօրնական փա-
փաքիս այդ կերպով հնազանդիլդ զիս վերջին տոտի-
նան զո՞ն կը թողու. կը գնահատեմ քեզի, ազջիկօ:

Այս խօսքերը թուած պահուն ուքի ելաւ. կամայ
կամաց սենեակէն դուրս կ'ելլէր... Ետեւէն քաշեցի,
խօսելու կարողութիւնս կարկամած էր. սիրտիս բո-
վանդակ անյոյս վիճակով, անպամ մը, հայրիկ...
հառաչեցի:

Եւ դարձաւ և ինծի նայեցաւ. յետոյ, իբր թէ այս
ցուի ազազակս լսել չուզելով շարունակեց քաշիլ...
սենեակէս դուրս ելաւ...

Եւ աթոռակի մը վրայ ինկայ, մնայի... ալիւս
գերութեանս պարտամուրհակը ձեռքովս ստորագրած
էի: Ինծի համար ուրիշ գործան կա՞ր միթէ. հայրս
առանց առիթ տալու որ մերժուծի պատասխանս հա-
ղորդեմ, քովս մեկնեցաւ և այդ պարագան ցոյց կու-
տար թէ իր միտքը փոխել կարելի չէր: Հօրս պատ-
ճառած վիշտ, խորթ մօրս յանդիմանական անկարկ-
ներուն տակ ապրիլս, ասոնք ալ առանձնապէս ան-
հանգուրժելի տառապանք մը չե՞ն միթէ: Աստուած
իմ, այս կուտակուած վիշտերուս միջև, եթէ կայ
միևիթարական պարագայ մը, այն ալ ամուսինս ըլլա-
լիք անձին տարիքոտ ըլլալն է: Զանի որ վազն կամ
անողտն այս գծախտութեան ենթարկուելու գառա-
պարտուած եմ, փոխանակ երիտասարդի մը սէրն ու
զգուանքները փոխադարձի ստիպուելու, հանգարտ
կնանքի մը մէջ վիշտերովս առանձին ապրիլը՝ ինծի
համար մեծագոյն երջանկութիւնը պիտի կազմէր: Ար-
գէն հօրս սոցն առաջարկը ընդունելէ զատ փրկութեան
և է միջոց գոյութիւն չունէր: Վերադին Պայիս եր-
թալ, կարգ մը տխրաստիքու գէղարու ծնունդ տուող
գծախտութիւն մըն էր, դարձեալ զինքը տեսնել,

կամ իրեն հանդիպիլ... այսքան ալ հառաատամու-
թիւն ցոյց տալս անյուսալի էր: Այն ատեն ընտանի-
քիս պատիւը, նախաձայրերուս փառքը, արգէն մա-
նան գառապարտուած մարմնիս նիւթապէս խնդրա-
կութն ծախուիլը կը պարտադրէին:

Հետեւեալ օրը խորթ մայրս դարձեալ սենեակս
եկաւ. ձեռքը մեծկակ գոնարատուփ մը բռնած էր:
Քովս զտնուած սեղանին վրայ դրաւ և կափարիչը
բանալով ըսաւ.

— Զօր ամուսինը ըլլալիք Սայիտ պէյի կողմէ
ձեր նշանախօսութեան նուէրը:

Անկա խոշոր մարդարիտներով ընդելուզուած
գոնարագարդ մանեակ մըն էր: Ո՛հ... խեղճ արարած,
սու փայլուն մետաղի կտորներուն զարդարելիք տեղ-
ւոյն տակ եթէ զիմար թէ ի՞նչ տեսակ արիւնհոտ
վէրք մը գոյութիւն ունէր...

Ամիս մը յետոյ մեր ամուսնութիւնը կատարուե-
ցաւ: Այն օրուան գէղքերը չեմ կրնար յիշել, որով-
հետեւ, շարժուն մտեալի մը նման ուր որ կը տա-
նէին հոն կ'երթայի. աւելի ճիշդը կը քաշկրտուէր.
կոնակս միայն հարսանեկան զգեստ մը կար, ամու-
սինիս իբր հարսնիքի նուէր զրկած մարդարիտով
խառն ականակուող զլիսնոցը, մաղերուս մէջանգը
դետեղելու ատեն՝ սիրոյս անջատումի հարուածին ներ-
քեւ ջախջախուիլը, իմ մնացած յոյսերուս բոլորովին
օդը ցնդիլը կը տեսնէի:

Իսկ զէմօ Նէմատի տխրաստիքու ուրուականը
կար: Անկա արտասուալից նայուածքով մը զիս զի-
տած ատեն, իր խորունկ ձայնը լսեցի որ կ'ըսէր.

— Թիքըթ, քեզի համար բացուած բազուկներս
ստորիկեակ լքուածով մը կուրծքիս վրայ մնացին:
Աչքերէս հոսող արցունքները հարսանեկան այդ ազի-
տակ հալուօտիւ վրայ թափուլից կաթիլի մը նման
կը թափէին:

Քօան օրուայ չափ հօրս մօտ մնալէն վերջ, աղա-
րակ գացինք: Որովհետեւ ամուսինս ազարակի կեան-
քը շատ սիրելուն համար, երկու տարիէ ի վեր հոն
տոանձնանալ փափաքած էր:

Ինքը ճշմարտագէտ փափկածաշակ, ազնուական
մարդ մը, առաքինութեան կտաւարնալ մարմնացումը
ըսուելու աստիճան յարգուած անձ մ'ըն էր: Տարիքը՝
յիսունըմէկ-յիսուներկու էր, մօրուքին ճերմակը ա-
ւելի շատ էր, բազմատմամբ սեւին, բոլորչի դիմա-
դիւծը, սաստիկ ուշիմութիւնը խորհրդանշող լայն ճա-
կատը, գորովանքի և սիրոյ արտայայտիչ սեւ աչ-
քերը, երկար հասակը, լայն ուսերը, իրեն լուրջ և
ազնուական գեղեցկութիւն մը չնորձած էին. հեղա-
համբայը և խօնարհամիտ էր վարժունքով և կը նշմար-
ուէր թէ իրական դաստիարակութեամբ օժտուած էր:

Իրիկուան ժամը տասնըմէկի միջոցին ազարակ
ժամանեցինք: Ճամբու ընթացքին, կառքին մէջ ա-
զարակի պարզուկ և գեղջկական կեանքէն կը ճռէր,
միասին անցնելիք մեր նոր կեանքին զուարթ անցու-
ղարձերը պատկերացնել կը ճգնէր:

— Եթէ նեղանաք, Պոլիս կ'երթանք, կ'ըսէր, և
հոն ձեր փափաքին համաձայն ժամանակ կ'անցնենք,
ինչպէս որ հրաման ընէք:

Ո՛հ, վերադին հոն երթալ, անոր շնչած օդը չըն-
չել, անոր ժօռը ազրիլ, ատկեա կարելի՞ է:

— Շնորհակալ եմ, պատասխանեցի, ձեզի հետ
զանուելէս վերջ, ամէն տեղ ինծի համար միեւնոյն
բանն է... Ժանաւանդ որ ես լուսթիւնն ու տոանձ-
նութիւնը կը սիրեմ:

Աստուած իմ, արդէն այդ օրուրնէ սկսած էի
զինքը խաբել. օրովհետեւ, իրաւացիօրէն և խղճմո-
քէն խորհելով, այլեւս արտօնուած չէի ուրիշ մը
սիրելու:

Ահա այս դերութիւնը ծանրակշիռ էր ինծի հա-
մար:

Իրիկուներ, զարմանահրաշ լուսթեան մը մէջ,
միտատուեր պաշտակներէն յառաջանալով ազարակին
մեծ գուռին առջեւ հասանք. գեղջկականներ վաղելով
մեզի դիմաւորեցին. սպասաւորները դուրս խոյացան.
ամէնքն ալ հետաքրքիր էին ազարակին նոր տիրու-
հին տեսնելու:

Ամէնուն ալ ժպտաչօւրքին կը փոխադարձէի:

Իսկ ամուսինս չափազանց երջանիկ էր և զուարթ.
դէմս կար՝ մեծ վանդակափեղկերով և պատուհաննե-
րով, բազմաթիւ պատշգամբերով հսկայ շէնք մը որ
չըջապատուած էր խոշոր ծառերով: Ահաւասիկ այս
տեղը իմ սիրոյս ապաստանարանը, կամ կամովին ըն-
դունած մենաստանս էր:

Լայնանիստ մարմարէ սանդուղէ մը վեր ելանք,
և շատ ընդարձակ արահ մը մտանք. այս տեղին յար-
գարանքը դիւղը ընակող մէկէ մը երբեք չսպասուե-
լիք կտաւարելութիւն մը ունէր. ամուսինս ըսաւ թէ,
յողնեցաք, ձեզի ձեր սենեակը առաջնորդեմ:

Վեր ելանք, ազակեւոր դուռ մը բացաւ. հոս
փոքր նրբանցքով մը երեք սենեակ կար, այս մասը
դրեթէ առանձին յարկաբաժին մըն էր. դիմացն ալ
նմանօրինակ ազակեւոր դուռ մը կ'երեւար. կարծեմ
ան ալ առանձին յարկաբաժին մըն էր: Քովս կը
դառնուէր հօրս տունէն բերած սպասուհիս. ամուսինս
աջ կողմը դուռ մը բանալով, հրամեցէք, քիչ մը հան-
դիստ ըրէք և հանուեցէք, բօկով քաշուեցաւ դնաց:

Ո՛հ, այս ասանձնութիւնը թանկագին էր ինծի
համար. կը դիտէի. ամէն ինչ կանոնաւոր էր. այս
անձը վերջին աստիճան գեղեցիկ ճաշակ և անստղիտ
բնավորութիւն մը ունէր:

Դեռատի կնոջ մը անհրաժեշտ եղող ահնափոքր

մանրամասնութիւնը խորհած ու հոն գետեղած էր։ Ամէն կողմ զարգարուած և յարգարուած էր։ Կարասիներուն մէջ փափկութիւն մը, նրբութիւն մը կը նշմարուէր։

Նստեցայ. ձեռքերս և երեսս լուայի, և վրաս դարձ գոյնով գիշերահաղուտ մը հագայ, մազերս պարզօրէն ժողկեցի, անկողնոցի ոտքին ծայրը կէս բաց քաւ մը տեսայ, հրելով ներս նայեցայ, այդտեղը թանձր վարագոյրներով և աղօտ կերպով լուսաւորուած դրասենեակ մըն էր։ Գրադարանը կազմուած գիրքերով լեցուն էր. գրասեղանին վրայ դեղին լուսամփոփով լամբար մը կախուած էր. մանիշակ սոնձ սեղանէ բազմոցները և թիկնաթոսները, ինչպէս նաև պատերուն գոյնդգոյն թաղթերը այստեղին տխրահալ տեսարան մը կը շնորհէին։ Այս սենեակին մէջ ուրիշ դուռ մըն ալ կար. այն ալ բացի. ձիւղ իմ սենեակին մեծութիւնը ունէր. վանդակափեղկերը ամբողջովին փակ. գիմացը միին անկողնոյ կալմածի մը կապոյտ վարագոյրները աչքիս հանգիւած էին։ Այս մասը ամուսինիս սենեակն էր. արտուած լքուած մը երթարկուողներու նման սիրտիս մէջ պանդխտութեան մը, որբութեան մը զգացումը կար։

Աստուած իմ, սրտիս մթութիւնը վարատող փափաքներուն ճառագայթը հիմա ո՛ր կը գտնուէր արդեօք։ Ես անկէ որքան հեռու էի. մարմինս այնքան յոգնած և անզօր էր որ անկամայ բազմոցի մը վրայ նստայ. զիմացս ընկուղենիէ մեծ հայելի մը կար. այդտեղէն կը տեսնէի ինչ գիմացիքս որոշապէս գուշատած էր. կուրծքիս ձախ կողմն ալ թեթեւ խիթ մը կը զգայի։

Սպասուէիս կարգ մը մանր մուկեր ասորկաներ զարակներուն մէջ կը գետեղէր, և ես ասոնց անհոգ կերպով կը վերադարձնէի։

Միջոց մը Սայիա պէշ ներս մտած էր. իմ վշտահար երեսոյթով մը նստած ըլլալս իր ուշադրութիւնը գրաւած ըլլալով, խորունկ ակնարկ մը նետելէ վերջ, հարցուց.

— Անձանգի՞ստ էք, հրեշտակս, քեզի քիչ մը մտահոգ կը տեսնեմ։

Ժպտուն երեւալու ջանալով, պատասխանեցի.

— Յոգնութիւն, տէր իմ։

Մեր մէջ այս խօսակցութիւնը տեղի ունեցած պահուն այնքան նեղուեցայ որ չեմ կրնար բացատրել։ Ըսել է ամէն օր իրեն ապահովութիւն պէտք էի աւել. բայց աստապանքներս կեղծաւոր ժպիտով մը պիտի ծածկէի։ Աստուած իմ, այս ի՞նչ գովարարաւորականութիւն էր։

* *

Իրիկուան ճաշէն յետոյ երկու ժամու չափ միտաբն նստեցանք։ Յոգնած ըլլալս պատրուակ ընկելով, թոյլատուութիւն խնդրեցի. սենեակս առանձնացայ. հանուեցայ, այս գիշեր քնանալ կարելի չպիտի ըլլար։ Միջավայրիս ամայութիւնը՝ սրտիս ձանձրոյթը կը բազմապատկէր։ Պատշգամ ելայ, երկինքը ամպամած, լուսնի լոյսը անձրեւի ամպերուն ետեւ, աղօտ, նուազուն լոյս մը կը սփռէր. մինչ լեռները, ձորերը, լեռ թեան մէջ կը նիւրհէին։ Բազուկներս պաշտպանի մէջ կ'ալայէր։ Թեթեւ զովաշունչ հով մը ճակատս զգուելու տալն արտօրէի կը գտնէի։ Ո՛հ, հոգիս որքան կարօտ էր զովութեան։ Մեր շուրջը ամբողջ

ջովին խիստ և քնդարձակ անտառով մը շրջապատուած էր: Լուսնին ստուերոտ նուազուն լոյսին տակ հեռուէն անասուններու յատուկ ախոռներու տանիքները կը նշմարուէին: Ասանց մօտը գտնուած խորճիթներուն պատահաններէն զուրս ցոյացող լոյս մը, վշտահար ռիթմերու յոյսերուն չափ մթադնելու, մարելու համար թեթեւ փշուրի մը սպասող կարճ կեանքի մը նման կը դողդղար:

Ագարակին մեծ ժամացոյցը արշալոյսին մէկ ժամ մնացած ըլլալը կ'իմացնէր, և ես տակաւին տեղէս հեռացած չէի. առաւօտեան ցողը մազերս թրջած էր, արշալոյսին մօտենալը յայտնող աքաղաղին ձայները կը լսուէր: Անտառին եղերքը գտնուած վտակը կարծես կը խոխոջէր: Այս կարկաչիւնով արշալոյսին բացման սպասելը կը յայտնէր: Այլեւս մէկ ժամ վերջ աղարակին յատուկ զբաղումները պիտի սկսէին, և անասունները իրենց ախոռներէն, ոչխարները իրենց գոմերէն, գործաւորները իրենց հիւղակներէն զուրս պիտի ելլէին:

Առաւօտուն ամուսինիս ձայնէն արթնցայ:

— Շատ քնացած, կ'ըսէր, անհանգիստ էք, մտահոգուեցայ:

— Շնորհակալ եմ, ոչինչ ունիմ, ծուլութիւն, պատասխանեցի:

Խեղճ մարդը կը կարծէր թէ ես հանգիստ և խորունկ քուն մը քնացեր էի: Սակայն գունատութիւնս ուշադրութիւնը գրաւած ըլլալու է որ գլուխս երկու ձեռքերը առնելով գուրգուրոտ նայուածքով մը ինծի դիտեց և քունի հանգիստը վայելած ըլլալու տէ՛ նշան մը չտեսնելով, տխրօրէն գլուխը շարժեց և ըսաւ.

— Դուք այս գիշեր ընտելե՛ք քնացած:

Ինչ ըսելիքս չուարեցայ:

— Վստահ եղէ՛ք որ չատ հանգիստ գիշեր մը անցուցի, պատասխանը տուի:

Անոր խորաթափանց և հանդարտիկ աննարկին տակ ըլլոր մարմնովս օտարօտացի: Գողցես ներքին վրդովումս գուշակելու համար իր ակնարկները կ'ուղէր մինչեւ սրտիս խորերը մխրճել:

*
*

Հանգիպումներ կան՝ օրոնց իրականութիւն մը ըլլալը մարդ հաւանական չնկատեր: Յանկարծ յանթի մը նման մարդուն ուղեղը կը ցնցէ, մտածումները կը տարտղնէ: Այդ հանգիպումը սիրտս բզբտելով, և դիմագրութեան ու կործանարար սիրոյ մը բոլոր աղէտներէն հեռանալով, ինքզինքս բանտարկուած կը նկատեմ ուս անձուկ մենութեան մէջ և ասիկա բախտին մղիչ մէկ ո'յժը պէտք է նկատել թէ իրերու ընտանեկութեամբ, չեմ գիտեր... ահաւասիկ եկաւ դիւ գտաւ: Արգեօք երազ կը տեսնէի, տակաւին վարանումի մէջ եմ. երեւակայութիւնն ու իրականութիւնը իրարմէ չկրնալ զանազանելու չափ խորհելու կարողութենէն զրկուած կը մնամ:

Երէկ իրիկունս թղթատարով ամուսինիս լրագիրները և նամակները եկած էին: Երկուքս ալ վարի սրահը կը գտնուէինք: Ես իրեն դաշնակ կը նուագէի: Իսկ անիկա ցանկալից եռանդով մը կ'ուսկնդրէր: Սպասուհին թերթերն ու նամակները բերելով սեղանին վրայ դրաւ:

Երբ գարձայ և դաշնակին առջեւէն կ'ելլէի: Ամուսինս ինդրանքի ձեւով մը ըսաւ.

կը շնորհէք: Նիհատն ու Նիհալը ձեր քղանցքներէն կը համբուրեն:

Նամակին մնացած մասը այլեւս չկրցի կարգաւ ձայնս քաշուեր էր, կը խենթենայի. կարելի՞ բան էր... բախար, դիպուածը, դիւ այդ կնոջը տաջեալ առաջնորդած էր... սակայն ասիկա ինծի համար ի՞նչ մեծ գոթութեամբ ինչ խոշոր վտանգ մըն էր:

Սմառնիս ժպտունը դէմքով մը ըսաւ.

— Մէտինա մեղի Պոլիս կը հրաւիրէ, ի՞նչ կ'ըսես, Թիքրէթ, քանի մը ամսուան համար երթա՞նք. ապէ՛ն կողքի քէօյկն ալ յարգարուած, պատրաստ է. աշունը հոն անցուցած կ'ըլլանք. Մէտինա ալ առանձին է, զինքը քովերնիս կ'առնենք. անիկա քեզի պէս չէ, սակայն կրնայ քեզի լաւ ընկերուծի մը ըլլալ:

Վարանուսի եւ մտահոգութեան մէջ խօսելու կաւրոգութիւնս կարկամած էր. ուշադիր երեսս նայելով ըսաւ.

— Ի՞նչ եղար, սիրելիս, պատասխան չե՞ս կրնար տալ. գունատեցար:

Կարողութենէս; ուժէս վեր ճիգ մը ընելով, ինքզինքս ժողվել ջանացի եւ սա պատասխանը տուի.

— Ձեր փափաքներուն ծառայել պարտականութիւնս է. ինչ որ կը փափաքիք, պատրաստ եմ ձեր հրամաններուն հնազանդելու. սակայն վստահ եղէ՛ք որ այս լուսկեաց գիւղին մէջ մեր գոտի հանդիսանալու բարօրութիւնը՝ հոն այսչափով չպիտի կրնանք զգալ: Եթէ մեր նպատակը հայրենիք այցելել է, տակաւին սրտիս մէջ փափաք չեմ զգար: Զիս հոն հրաւիրողներէն մէկը մեծ մայրիկս է, միտն ալ Մուստան է: Հանիս մէկ քանի օրէն հոս պիտի գայ, զինքը պիտի տեսնեմ. այսուհանդերձ, դարձեալ ձեր գիտնալիք բանն է:

— Ես ալ ձեր հրամաններուն հնազանդ եմ. նպատակս ձեզ չնեղել եւ հաճելի կեանք մը անցընել տալն է. քանի որ չէք փափաքիր, մասնաւորապէս շնորհակալ եմ. որովհետեւ ձեզի ուրիշներով զբաղած տեսնելը՝ կը կարծեմ թէ իմ մէջս նախանձի զգացում մը պիտի արթնցնէ:

Բռնադրօտիկ կերպով ժպտիլ կը ճգնէի. ծայրայեղ յուզումէս եւ սաստիկ տազնապէս խեղդուելու պէս կ'ըլլայի. միտքս տազնապեցնող այդ նաժուկը քանիցս կարգաւ կը փափաքէի: Նէժատ քանի մը օրէն Լոզան կ'երթար. յարատեւ վիշտով մը դատապարտուած կ'ապրի եղեր. ասոնք թունաւոր սլաքի մը նման սրտիս ամէնէն փափուկ կէտին մխուած էին:

Սակայն, ես, դարձեալ, արդիօք կ'ըսէի. թերեւս կարծիք մը, նմանութիւն մը կար. ճակատագրիս սոյն դառնակովիմ ծագրանքին, գիպուածին այս աստիճան տեսիլիդ հարուածին նշուակ ըլլալս երբեք չէի կրնար երեւակայել:

— Որքան տեսն է որ ձեր քնորդին տեսած չէք. հարցուցի:

— Մէկու կէս տարիի չափ:

— Ուրեմն այն տեսն Պոլիս կը գտնուէիք:

— Ոչ, մէկ երկու ամսուան համար գացած էի, սակայն այդ միջոցին սաստիկ թոքատապ մը՝ կեանքիս վտանգ կը սպառնար: Թէ Մէտինային եւ թէ Նէժատին՝ այս մասին չնորհակալ ըլլալու պարտաւոր եմ: Արդարեւ Նէժատին ձեռնհասութիւնը, Մէտինային խառնքները զիս սառնող մահէ մը փրկած էին: Նաեւ, Ալի Նէժատ, այսօր իր ընկերներուն մէջ, ճարտարութեամբը նշանաւոր հանդիսացած ուշիմ բժիշկ մըն է: Իսկ Մէտինա իր բոլոր գոյութեամբը ամուսնին հիացող կին մըն է, անոր ամենափոքր փափաքին համարէ՛ք իր տնէն գոհելու չափ նուիրուած գերուհի մըն է:

Քիչ միայն ամուսինիս՝ այլեւս լռեցէք, պիտի մեռնիմ, չէ՞ք տեսներ, պիտի պոռայի:

Խնկքս կը դառնար, աչքերուս տոջեւ սեւ մշուշ մը կը քաշուէր, ականջներս կը բզկոյային. սրտիս ուժգին զարկերը չունչս կեցնել կը սպաննային: Աստուած իմ, անկէ փախչելու, հեռանալու համար այսքան զոհողութիւններու ենթարկուելով հանդերձ, վերջին վարձատրութիւնը ա՞յն պիտի բոլար:

Հիմա այս աստիճան ազգակիսնական կապերու ասեղծելիք անպատեհութիւնները միտքս կը չարչարէին: Կացուցեալս այս վշտառիթ գիւտարութեանց հանգէտ բոլոր արիւնս ուղեղիս մէջ կը խուժէր: Օր մը անոր հետ դէմ առ դէմ գայու հասակակաշտութիւնը, զիս այլեւս բնութիւն պիտի յանդիմանէր: Արդեօք այս հմայիչ ուժին ազգու հրուշիկին տոջեւ չափարանալու աստիճան հաստատակամ պիտի կրնայի մնալ:

Այլեւս այս յանկարծական բախումին պատճառած չարորդութիւնը՝ մտքիս պատողութիւնը ձուլացուցած էր:

Չէի կրնար խորհիլ. ամուսինիս խօսքերն անգամ չէի հասկնար: Առանձնութեան այնքան կարօտը կը քաշէի... Կուշա ու կուռ լալ, կեանքի այս ձանձրացուցիչ մոլոթեան մէջ հառաչել կ'ուզէի: Ինքզնիքս անհաշիւ զաշնակ նուագեյս կը թախանձէր:

Ո՛հ... կը խնայեմ:

— Հրաման ըրէք. ըսի իրեն, սակայն, չեմ գիտեր, յանկարծ սրտիս մէջ անհանգստութիւն մը կը զգամ. եթէ կը թոյլատրէք, քիչ մը հանգստանամ...

Տխրութեամբ պատասխանեց.

— Շատ լաւ, զոնէ կէս ժամ միտքիս չէ՞ք նշարիր, մանաւանդ որ անհանգիստ ըլլալիդ կը յայտնէք. եթէ քովերնիդ չգտնուիմ, կրնամ ես հանգիստ ընել, հրեշտակս:

Աստուած իմ, այս սարկութիւնը որքա՛ն սարսափելի է եղեր. մինչդեռ ես երբեք ասանկ չէի մտածած: Երեւակայութեանս մէջ որ աստիճան խառուեր եմ:

Արդարեւ, այս գիշեր, սրտիս բարախումը ընդմիջում մը ունեցած էր. բայց ես կը սպասէի որ անմշտնապէս զազրէր գործելէ...

8 Փետրուար

Կեանքիս զէպքերուն դառնակակիծ էջերը պարունակող այս յուշատետրին մէջ տասը ամիսէ ի վեր, տող մը իսկ գրած չըլլալով հանդերձ, այսօր հոս արձանագրելիք կեանքիս նոր յեղաշրջումը կայ:

Այլեւս մայր եղայ. մթին կեանքիս մէջ բաղձանքներու արշալոյսը ծագեցաւ. աղագայիս հորիզոնին վրայ յոյսի բոցաշրջ մը ծիլ արձակեց:

Այլեւս աղջիկս սիրելու, զայն մոծցնելու համար անդրիլ կ'ուզեմ. ամէն տեսակ վիշտերու հանդուրժելու չափ ուժ կը զգամ մէջս. անոր միջինիկ ծառայութիւնները զիս կը զբաղեցնէ, կը զուարճացնէ եւ այնքան կը զուարճացնէ որ...

Արդարեւ, մայրական ազապատանքը անբիծ ու անմեղունակ սիրոյ մը չափ ախորժելի է եղեր. անոր հետ միասին սննեակի մը մէջ կը փակուիմ, ինքզնիքս աշխարհէն հեռացած ուրիշ մթնոլորտի մը մէջ կը կարծեմ. ամուսինս կը բոզողէ որ զաւակուիս կը զրազիմ, որուն համար զազոտնապէս ալ կը նախանձի, կը հասկնամ. ան նոյն իսկ նախանձի զլացումներ կը սնուցանէ իմ Նէտրէթիկիս մասին: Կը փոփոքի որ կատարելապէս իրեն վերապահեմ անձս, կ'ուզէ գրաւել հողիս, սիրտս. բոլորովին երիտասարդի մը պէս սէր կ'որոնէ. ինձ ժարգ... Յարգանք եւ իրաւունք նուիրել իրեն, պարտականութիւնս է... Սակայն սէ-

բը... Եթէ գիտնար թէ բարոյական ուժին առջեւ
բռնութիւնը շատ տկար ազդեցութիւն մը միայն կըր-
նայ գործել, հաւանական է որ ինքն ալ անհարկի
կերպով չպիտի ուզէր զիս անհանգիստ ընել: Նէտրէ-
թը ամբողջովին իմ գիրկիս մէջ ձգելով, ինձմով զբա-
ղելէ կը հրաժարէր:

4 Մաս

Հիմա այլեւս կ'ըմբռնեմ թէ այս սէրը զգալի-
աութիւնով մը պիտի վերջանայ ինձի համար: Այն
կնոջ հետ եղած ազդեցականութիւնը երբ կը յիշեմ, նո-
րէն երազ կը տեսնեմ և վճիռ տալու կուգայ: Զեմ կըր-
նար հաւատալ ասոր ճշմարտութեանը: Ամուսինիս բու-
լոր պնդումներուն հակառակ, կը յամառիմ Պոլիս չեր-
թալ: Յամառութիւնս սակայն կասկածի զգացում մը
կ'արթնցնէ իրեն, քանիցս հարցուց.

— Ինչո՞ւ հոն երթալու կը խրաչիս, չեմ գիտեր,
սակայն կարծեմ թէ ձեզի զգուանք ազդող անձէ մը
խորշելով հոս ծածկուիլ կ'ուզէք: Այս մարդը կը հաս-
կընար թէ գաղտնի վիշտ մը ունիմ մէջս, կը նեղուր-
տէր, երբեմն ալ զթութեան նմանող ակնարկով մը
երեսս կը նայէր, երբեմն հոգիիս խորը թաքցուած
սէրը գուշակելու համար ակնարկը աչքերուս մէջ կը
սեւեռէր, անոնցմէ բաներ մը կարգալ կը ջանար,
յետոյ ժառնոգ կը հետանար քովէս:

Անոր պատճառած տառապանքիս չափը կը զգայի.
ո՛հ... անա այդ վիճակը զիս կը սպաննէր. ասոր իբր
դարձան, զուարթութիւն, ժպիտներ կը ցուցադրեմ.
ան կոտանէր որ անոնք չինձու և բռնազբօսիկ էին.
կը զգար թէ որքան գառն, և ի՛նչ աստիճան տխուր
ճնշում մը կը կատարեմ անձիս վրայ:

Օր մը աղջիկս զրկած կեցած էի. չեմ գիտեր թէ
ի՞նչպէս խոշտոտուած էի քաղաք ու գոյութեան:

նայուածքով մը գիտելու Նէտրէթի սիրուն գեմքը,
ամուսինս յանկարծ:

— Ֆիքրէ՛թ, ըսաւ:

Դուրեւ զեր առի. ան չարանակեց.

— Այս ամուսնութիւնը քեզ միակ երջանկու-
թիւն մը պարգեւած է, և ան ալ Նէտրէթն է, այն-
պէս չէ:

Այս խօսքին մէջ գտնուած յանգիմանական ի-
մասոր չնախնայ ձեւացնելով, բռի.

— Այս կէտին մէջ Նէտրէթ երկրորդական կը
մնայ. արդարեւ, աղջիկս խելագար գուրգուրանքով
մը կը սիրեմ, չեմ կրնար ատիկա ուրանալ, սակայն
աւելցուցի, երջանիկ կեանք մը ապահովողը գուք էք:

Ամուսինս զգածուած էր. ասքի ելաւ. Նէտրէթը
գիրկէս առաւ, աչքերէն և այտերէն համարեց. աչ-
քերը արցունքով լեցուած էին:

— Ո՛հ, գիտնայիք, յարեց, ձեր սէրը զիս որքան
գառն. նեղացուցիչ նախանձի զգացումներու կ'առաջ-
նորդէ, ձեզի միշտ չյազեցողի մը նման, երիտասարդ
սրտի մը թրթռացումներովը սիրող ձեր այս հասակը
ամուսինին պիտի ներէք, այնպէս չէ: Ֆիքրէթ, ան
քեզի իրմէն, նայնիսկ իր սէրէն անգամ կը նա-
խանձի...

Այդ պահուն երկուքս ալ արգահատելի վիճակի
մը մէջ էինք:

Անիկա իր կեանքի ձմորին մէջ գարուն մը տես-
ած էր. սակայն ծաղիկները բոլորովին թոյնով յա-
գեցած էին, անոնց սրտազբաւ երանդներուն մէջ՝ ար-
ցունքէ, թարախէ և զլխովին սպաւեղած կեանքե-
րու զժրախտութիւններէն քաղուած սուգի պոյն մը
գոյութիւն ունէին:

5 Ապրիլ

Մահուան չափ դառնակակիծ լուր մը տմբոջ զա-
յաթիւնս ցոյցեց. աշխու եասնդս բեկանող անդրժա-
ղրեւի ուժի մը հանդէպ գողցոյձն և երկչա՝ կը
տապալակէի:

Այս առաւօտ, ամուսինս զիս կանչել տուած էր.
ինքը պարտէզին մէջ ինծի կը սպասէր. Ժպտուն
դէմքով մը ձեռքը բռնած նամակը ինծի կրկարելով
ըսաւ.

— Կարգացէք:

Դողցոյձուն ձեռքով մը նամակը բացի:

Ականջներուս րդղիւնէն կարգացածն չէի կրնար
հասկնալ. ծունկերս կը կթօռէին, կը սարսռայի:

Նամակին համառօտ բովանդակութիւնը տաւ էր.

«Ձեր կայուածէն դուրս գիւղի մը մէջ բնած հոգն.
քային ջուրին տարրալուծմանը համար Նէժատուր պաշ-
տօնի կաշիցին. այս պատեհութիւնով ձեր ձեռքերը
համբուրելու կուզանք»:

Մօտս գտնուած եղելինի ծառին կրթնեցայ. հա-
կատակ պարագային ամուսինիս սոքերուն առջեւ պիտի
իյնայի: Անտառակին մէջէն հոսող վտակին խորտա-
չիւնը ականջներուս հեծեծանքի մը պէս կը նշէր:
Այդ պահուն յանկարծական մտածում մը ուղեղս կը
չարչրկէր: Անոր տագնապայի հոսանքին յանձնելով
ինքզինքս և անձանոթ ուղղութեամբ մը քաշկրտուե-
լով, կ'ուզէի ջախջախուիլ... Այս բաղձանքը, անտաշ
իզձի մը նման զիս մխիթարած էր: Դուրսն անտառին
խորքը, մթին սառւերներ յոտաջ քերող ծառերուն դուր-
ձուցիւ: Մահը՝ իր սև բազուկները բացած, ինծի կը
սպասէր. գետակին կարկաջիւնը հրուէրի տխուր լեչ-
տով մը ինծի կ'ըսէր. Սկաւ, Բեգի Բնացնեմ...:

Մարմինս մէկէն ի մէկ անցորութեան մը մէջ ան-

չարժ ձեացած էր, որովհետեւ վարդերով եղերուած
արանձառէ մը նետրէա իր տոնաւին զիրկին մէջ ինծի
կուգար:

Ահա այն տոնն, ամէն անասի տառապանքներու
հանդէպ հանդուրժել պարտադրող խղճի ձայն մը ինծի
կ'ազդարարէր:

— Թշուա՛ն կին, չե՛ս մտածեր որ քու սիրոյդ
դո՛նիք այդ Թշուառ, անմեղ արարածը, տաքուկ և
դուրբող բոս մայրս կան ծոցէն զրկելով պիտի անց-
րեցնեա...:

Ամուսինիս ձայնը յուշարեցած էր:

— Պատասխան չէ՞ք տար, ձեր աչքերը որքա՛ն
մտադրազ կը նային:

— Չեմ գիտեր, պատասխանեցի, նամակէն բան
մը չկրցի հասկնալ...

— Ի՞նչպէս չհասկցար, կը գրեն թէ մեղի հիւր
պիտի գան: Թերեւս վաղը կամ միւս օր հոս են, աս-
կայն դուք ի՞նչ կ'ըլլաք, ի՞նչ ունիք. դոյներնիդ
որքա՛ն գեղնեցաւ:

— Ոչինչ ունիմ. ամէն ատենուան բարախումս
կ'անցնի, բան չէ:

— Այդ պարագային հանդիսաւ րդէք: Ձեզմէ միայն
մէկ բան պիտի խնդրեմ. պատասխաններուն հրաման
տուէք, մեր յարկարամոյին քովի մասը հիւրերուն
համար պատրաստեն: Նէժատա պէյին և Մէտինային
համար երկու մածակալ թօղ յարդարեմ. կը վաճառ-
քիմ որ ծառաներուն վրայ հովէք, սակայն չեմ ուզեր
որ յազնիրք:

— Ընդիր չէ, միթէ պարտականութիւնս չէ:

Ամբողջ օրը սենեակներուն կարգաւորումովը զբա-
ղեցայ: Անոց համար պատրաստուած մասը, մեր յար-
կարածին յար և նմանն էր. արդէն վերի յարկը ինչ
սենեակներով երէք յարկարամոյներէ կը բաժնետար:

իւրաքանչիւրը ապակիէ դուռներ ունէր և մէջտեղը շատ հիւանալի սրահ մը կար:

Իսկ վարը, մեծ ու փոքր երկու սենեակներ, ճաշարահ մը և ժամարեայ ընդարձակ բակ մը:

Ապաստարներուն համար երկու սենեակ գտնուած էր:

Այն օրը Նէժամի ու իր կնոջ մահակայները իմ ձեռքով յարդարեղի. ողոց համար ալ մէջտեղի փոքր սենեակը պատրաստեցի. անոնց բնակութեան միջոցին իրենց հանգիստը ապահովելու համար ըստ միջոցները ի դարձ գրի: Ամուսինս չափազանց գոհացաւ. խեղճ մարդ...

Հիմա ամէնէն աւելի երկիւզ պատճառով պարտաւոր եմ էր որ, Նէժամ գիտալիս առաջին անգամ սեռած ուսին պիտի կրնամ իր պաշարիւնութիւնը պահել թէ ոչ. կամ, արդեօք, հոս գիտմամբ կուգար. ասիկա ալ չէի կրնար վճարահանապէս որոշել: Իր կնոջ ընտանիքին քննութիւնովը գրաւելու, կամ իր մօրեղբոր ինչ տեսակ կնոջ մը հետ ամուսնանալը պրոպոզիցիա տեսնելու. չափ վառնուելիք պարտաւորութեանս չունէր Նէժամ: Ասկէ դատ, վստահ էի թէ Սայիտ պէյի ամուսնութիւնը իր կեանքին ամէնէն անկարելւոր դէպքերէն մէկն էր: Որովհետեւ, այդ մարդու մը ներկայութեամբ ամուսնութիւնը շատ անհեթեթ էր որ կեանքի շատ բնական մէկ պարտաւորութիւնն էր:

Այս մտայնած լեռներու լուսնեանը մէջ, ուր զգացումներս անէտցնել, ոչոք թաղել կը փափայեի. չէի կարծեր որ օր մը կրնայինք գէտ առ գէտ գտնուիլ: Այլեւս կը հասկնայի թէ սիրոյ բախտը ինձի հետ հակամարտութեան ընդմեջ էր. անոր դէմ պաշտպանութեան գէնքերս՝ առաջադրութիւն, հաստատութեան թիւն և յարատեւութիւնն էին:

11 Ապրիլ, Ազատակ

Տասնըինը ամսուան կարօտութենէ մը վերջ, յուզումնալից հանգիստով պահէ՛ կեանքիս անմոռանալի դառնութիւններէն մէկն էր:

Ասկէ չորս օր առաջ, իրիկուան դէմ, ժամը 10ին, ազարակին մեծ գրան սոջա երկու կտաք կանգ առած էին: Ամուսինս զանոնք դիմաւորելու համար արագօրէն վար իջաւ. ես ընելիքս շուարած, զողջջուռն ձեռով մը վանգակափեղկերուն ետեւէն կը գիտէի:

Կառքէն սեւ ծածկոցով, միջնաճակ գիրուկ կին մը վար իջաւ. վազելով ամուսինիս դնոց և գէպի քղանցքը ծակցաւ. ամուսինս ալ անոր ճակատէն և սլաքէն համբուրեց. սիրտս յեղակարծ դառն յուզուածով մը ցնցուեցաւ. կոկորդոս չորցաւ, ակունքս իրարու կը զարնուէին: Աստուած իմ, արդեօք երա՞զ կը տեսնէի. որքան պաշտօնիս ալ բլլայ, այլեւս այս երազէն արթննալ չէի ուզեր:

Որովհետեւ ան... ո՛հ, երիտասարդութիւնս ապականող Նէժամը... անաւասիկ... հոն, գէտ... իմ շատ մօտս կը կենար. գինքը հրապուրող, կարօտի անզօր նայուածքով մը գինքը գիտող խեղճ Ֆիքրէթին աշտեղի ներկայութիւնէն անտեղեակ, ամուսինիս խնդրով բաներ մը կը հասկցնէր:

Միւս կառքէն տղաքները և երկու կին եւս իջան: Հաւանական է որ այս վերջինները սպասուհիներ էին: Երիտասարդ կիներ, ծիծղուն գէմքով մը մօրեղբորը հարցումներուն կը պատասխանէր զուարթօրէն ժպտելով:

Իսկ վերը, կին մը, հսկեկան տառապանքներովը կը տուայտէր. ինչ տարօրինակ հակադրութիւն...

Մարդկային կարօտութենէն վեր ջանքով մը արցունքներս չորցնելու և դիմադրաւելու կորովս հաւաքելու ջանալով, կը պատրաստուէի զանոնք դիմա-

առերես, ամենորոտների մը վայել հիւրամեծարութեամբ:

Հայրիկին դէմ թիչ ժը մագերս շոկեցի, մանիշակ հագցոյն թաւիչէ հագուստ մը հագած էի. զանգագորէն թանգուխներէն վար իջայ. նուագումէ կը վախճայի, սրբօրհնաւ գլուխս ու ժգորէն կը դառնար, կոյրծքս ամէն ժամանակէ աւելի կը ցաւէր. անրմըննի թուլութիւն մը բոլոր ջգային դրութեանս կը տիրապէս տէր: Վարի սրախն մէջ անոնց խօսակցութիւնը կը լսուէր: Ամուսինս զիս բակին մէջ զիմուորեց: Ձեզի ներկայացունեմ, կ'ըսէր:

Անոր բազուկներուն կրթնեցայ:

— Ի՞նչ եղար, բաւա:

— Տարօրինակ մտավախութիւն մը, աւելի ճիշդը ամօթխածութեան զգացում մը, պատասխանեի:

Ամուսինս խնդալով մագերես համբուրեց:

Այդ վայրկեանին ամէն ինչ խոստովանելով, գլուխս կուրծքին կրթնեցնելու և զառնապէս լալու պէտքը կը զգայի:

Ան ամէն բանէ անտեղեակ, խեղճը ձեռքէս բռնանելով գէպի սրան կը քաշկոտէր, կը տանէր դիւ: Ան թոյն անանդութեան վայրկեան էր:

Դուռնէն ներս մտած ժամանակս ամէնքը սոքի ելան:

Չեմ գիտեր, ու տակաւին կը զարմաւում, թէ աշխարհուն ինչպէս կրցած էի պարզորենութիւնս պահել. աչքերս ակամայ նէժասի կողմը դարձած էին:

Եր տեսնէի թէ անոր բոլոր արիւնք սառածի նման անշարժ մնացած էր: Նայուածքին մէջ անբացաբերելի ապուլութիւն մը, դէմքին վրայ զարմանքի նշան մը, չրթուեցնելուն վրայ չուսահատ ժպիտ մը կ'աբուագծուէր:

Մէտինա հանրմ ինձի մօտեցաւ. անոր մօտ ալ

զարմացումի արտայայտութիւն մը կար: Հաւանական է որ իր գէմը այնքան ծաղկատի կին մը տեսնել չէր յուսար: Իրը քաղաքավարական պարտականութիւն չէր համբուրեցի. կը գողգողայի: Զինայու համար ինքզինքս բռնադատած միջոցիս, տղաքները ձեռքս համբուրեցին, ևս ալ երկուքին հօրերնուն նմանող աչքերէն համբուրեցի:

Նէժաս որ պահ մը առաջ զեփ զեղին կտրած երեսայթ մը ունէր, հիմա արիւնին գլուխը խուժեղովը կտա կոպոյտ եղած էր: Այս գիպումական հանդիպումին պատճառած յուզումի ազդեցութեան տակ բլլալով հանդերձ, կատարեալ մեծարանքով խոնարհութիւն քրաւ, տուած բարեւս փոխադարձելու համար: Սիրտս ու ժգնորէն կը բարախէր: Իսկ Մէտինա հանրմ դէմս դառնաւ թիկնաթոռին վրայ նստած էր: Նէժաս ինձմէ հեռու էր: Սրահին պարապ մէկ անկիւնը, դաշնակին մօտը քաշուած, իր հիացումը, յուզումը, առջնապը ծածկելու համար ինքզինքը մոռցնել տալ կը ջանար: Չայնիս թրթողումը չկարենալ ծածկելու չափ անգոր պիճակով մը բոխ իրենց:

— Ձեր այցելութենէն վերջին աստիճան գոհ ես գաց, այս խնամութեան մեզի շնորհած պատիւին համար չեմ կրնար բացատրել թէ այսօր որքան երջանիկ եմ:

Մէտինա հանրմ, խիստ շնորհակալութեամբ փոխադարձիչ յետոյ, ձրեղբորը ուղղելով խօսքը, աւելցուց.

— Մօրեղբայր, թայլ տուէք որ ձեր բախտաւորութիւնը կրկնապէս շնորհաւորելու փութամ, որովհետեւ ձեր կնոջ այս աստիճան զիջաւորի ըլլալը չէի կարծեր:

Ամուսինս ամէնէն սիրուն նայուածքովը զիս դիտելէ յետոյ, յարեց.

— Անիկա, իմ մարած կեանքին յոյսի նշույլը, որջանկութեանս ծաղիկը, զուարթութեանս պատճառն է, Մէտինա:

Գեոտտի կինը ահաւայ իր ամուսինին կողմը նայեցաւ, և վերստին մօրեղբորը ուղղելով իր խօսքը, ըսաւ.

— Գնահատումի արժանանալ, սիրուիլ, կնոջ մը համար ի՛նչ անուշ, ի՛նչ անմեղունակ փափաք մըն է, այնպէս չէ՛:

Այս խօսքին Նէժան պատասխանեց, որտէն արձագանգող յուզումէ մը և խեղդուկ ձայնով.

— Կը հաւատամ թէ գնահատուելու համար, կնոջ մը ունենցած արժանիքներուն աստիճանը ճշդիւ անհրաժեշտ է: Գեղեցկութիւն, այո՛, արդարեւ հաճելի է և զիւրիչ. սակայն վեհութիւն, ասիկա անանդանիյի, անայայելի արժանիք մըն է. երբեմն կան այնպիսի կիներ, որոնք այս բոսին պարունակած գեղեցիկ յատկութիւններովը կ'աւերին. ահա անոնց, մէջ թէ գնահատանք, ոչ թէ նուիրագործում, այլ աստիճան գերիվեր, տարբեր բացատրութեամբ մը պէտք է զիրենք մեծարել:

Այս խօսքերուն իմաստը, հոն, ինձմէ գտաւ, ոչ ոք կրցած էր հասկնալ: Պահիկ մը մեր նայուածքները իրարու հանդիպած էին. «՛հ... անոնց մէջ այնպիսի բոցոք մը, այնպիսի սիրոյ արտայայտութիւն մը կարօր...»

— Ամբողջ ձմեռը, յարեց Մէտինա հանրմ, ձեր Պոյիս վերադարձը կը յուսայի, և կը սպասէր որ քեռիկնս ձեզի պիտի քաջալերէր այս աւզուածութեամբ: Ամուսինս ժպտելով պատասխանեց.

— Ա՛ն... Ֆիքրէթը, ընդհակառակը, հոն երբեք համար այնքան վերապահ է որ... կարելի չէ բացատրել: Հակառակ քանիցս առաջարկելու, մեր-

ժած էր: Ինքը լուսթիւնը և ամայութիւնը կը սիրէ ի՛նչ քնեմ... անոր բաղձանքներուն հակառակ ու էր քոտն քնելու անկարող եմ:

Մէտինա հանրմին դառնալով, ըսի.

— Եթէ տեղեակ ըլլայիք թէ չքմեղանքս որքան բանաւոր է, ամուսինիս խօսքերը անիրաւ պիտի գրունէիք. կիները երբեմն փափուկ վայրկեաններ ունին... աննշան պատահար մը կրնայ մեծամեծ փոքր ձանքներու գուռ բանալ և երկու կեանքերը միմեկմեկ փճացնել: Դուք աւելի լաւ կրնաք գնահատել, այնպէս չէ՞. իսկ Փետրուար ամսուան մէջ ալ աղջըն նակս տակաւին շատ անչափահաս էր:

— Այս մասին քեռիկնս արդարացի կը գանձէ, մօրեղբայր: Յետոյ ամուսինս Նէժանի դառնալով.

— Ահաւասիկ, աղաս, կիները միշտ այսպէս են. միշտ ձեզի անիրաւ հանել կը ջանան:

Նէժան՝ որուն զէմքին վրայ թեթեւ ժպիտ մը կ'ուրուագծուէր, ըսաւ.

— Այո՛, միշտ մեր անիրաւութեանց հանդէպ նեւրոզամտութեամբ կը վերաբերուին:

— Ինչպէ՛ս, մեր անիրաւ ըլլալը կ'ընդունիք ուրեմն, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, որովհետեւ անոնք մեզմէ աւելի բարեացակամ, մեզմէ աւելի անձնուէր են:

Աչքերս իր կողմը դարձուցի.

— Շնորհակալ եմ. ընդհանուր առմամբ կիներու դասը կը պաշտպանէր: Դալով անձնուիրութեան խնդրին, ամէն կին իր խղճմտութիւն վիճակած պարտականութիւնը կը կատարէ: Ասիկա մեծ զոհողութիւն մը կարելի չէ նկատել, կարծեմ:

Նէժան գողգոջուն ձայնով մը պատասխանեց.

— Ահաւասիկ, հիմա ձեր այդ խօսքերովը, ձեր վեհութիւնը հաստատած եղաք: Ձեր ընդոծին ազ-

նուաթիւնը կը հարկադրէ ձեզ ծայրայեղ խռնարհու-
թիւն ցոյց տալ:

— Կը սխալիք. Նէժատ պէտք է, ձեր կենդ սօժուած
բացառիկ արժանիքները՝ մի փափարիք օրիններու
մօտ տեսնել: Ասէն կ'ըն, ձեր կարծածին չափ. վսեմ
է խղճամբող չէ:

Մէտիս հանրո՞ւ պատասխանեց:

— Ձեր համակրանքին համար չ'որհուկալ եմ:

Նէժատ, վարժուելիս անկեղծութեան և չափա-
ւոր կերպով իրենց տուած պատասխանիս հանդէպ իր
հրացումը յայտնելու ձեռով մը ինձի նայեցաւ: Այս
տէնարկները ըսել կ'ուզէին ինչ՝ ասիկա դո՛ւն կը խօ-
սիս, սակայն հաւանակա՞ն է որ անիկա քնդի նմանի:
Այս միջոցին ամուսինս կ'ըսէր.

— Հրաման ըրէ՛ք որ Նէա, էթը բերեն:

Այս պատեն ատիկէն օգտուելով, իսկոյն գուրս
եւայ: Մանկիկը ստնտուին դիրկէն առի, համըռնե-
րով ծածկելէ յետոյ կուրծքիս վրայ սեղմնէի: Սոս-
կացի, կործելով որ չ'ընդունէրս այս գծուակ կեան-
քին թոյներով՝ անոր վարդապոյն այտերը պիտի ու-
ղակայնէի: Գլուխս դարձուցի. զինքը վերստին օտըն-
տունին բազուկներուն մէջ տուի:

Երբ սրան մտանք, Մետիս հանրո՞ւ վազելով ման-
կիկը առաւ. պատուհանին առջեւ տարաւ ու ըսաւ.

— Ի՞նչ սիրուն է. ճիշդ քեզի կը նմանի:

Նէժատ ալ այն կողմը գնաց և բազուկները եր-
գարելով Նէալէթը իր դիրկին մէջ առաւ:

Այս տեսարանը այլեւս չ'ոտեսնելու համար այդպե-
ղէն փախայ:

Իրիկուան ճաշը չ'իտթ ուրախութիւնով մը վեր-
ջացաւ: Մետիս հանրո՞ւ ալ, իսկ բժիշկը ձախ կողմն
էր: Նշմարած էի որ ան բնաւ չձայնց. բռնազրօսիկ
կերպով մպտելու, խօսելու ճիգ մը կ'ընէր: Կը հաս-
կընայի թէ այս պատահական հանդիպումին թերու-
թիւնը տակաւին անհետացած չէր: Տղոց ճաշին հսկե-
լու քործը զիս զբաղեցուց և ակործակ չ'ունենալս
ամուսինս չ'ուսկցաւ:

Ծաշէն վերջ գարձեալ սրան եկանք. վանդակ-
փեղկիբը բաց էին: Զովաշուկ և մեղմ զեփիւս մը
ջիւղերս բոս բաւականին կազգորած էր:

Տանիքին բաց դուռնէն, լուսնորուն արտասովոր
լուսթեանը մէջ լուսիւր պայծառ և լուսաւոր մանի-
շակի գոյնով մը կ'երեւար: Սոխակներուն գայլայ-
լիկը, գորտերուն կրկնոցը կը լսուէր:

Նէժատ գլուխը պատուհանին կրթնցնելով, գի-
շերուան և մանաւանդ տեղւոյն ասպակացուցիչ ամա-
րութեանը հանդէպ անշարժ մնաց:

Արգեօք ինչն էր կը մտածէր:

Երբեք իրեն չ'զգտականող կեանքի այս գաղանթը
նկրուն հանդէպ այնպէս կարօտով մնալը, ոչ մէկ
գիշտի ձայն, ոչ մէկ բողբոջի աղաղակ անանց չ'յամեկ-
լաւ: Լսելու հարկադրուիլը, զինքը արգեօք չ'ա՞ն կը
առաւարկէր: Ամուսինիս արդուններուն և Մէ-
տիս հանրո՞ւ թախանձանքին վրայ, գաշտակին առջեւ
նստայ: Նէժատ համաց կամաց տեղը ձգելով ժօռս
եկաւ:

Խօսքը ամուսինին ուղղելով ըսաւ.

— Ի՞նչ էիմանալի գիրքք, ամբողջ կեանքս հոս ան-
ցընել կը փափաքէի:

Ամուսինս պատասխանեց.

— Այո՛, արդարեւ հաճելի է, սակայն քաղքենի-
ներու նեղութիւն կը պատճառէ, կարծեմ:

— Թերեւս, այսուհանդերձ, սրտով միայնակ այ-
րողներուն համար, ամայութիւնը, լռութիւնը շատ
թանկագին, շատ գաղտնի վիշտի մը ընկերներն են,
այնպէս չէ՞:

Անոր այս նպատակաւոր խօսքերը չյսելու համար
զայնակին փղոսկրէ սեղնաշարին վրայ մատներս
պտտցնել սկսայ: Ես ալ չէի գիտեր թէ ի՞նչ պիտի
նուագեմ:

Սայիտ պէյ հարցուց.

— Եւրոպական երաժշտութենէն կ'ախորժի՞ք:

— Ո՛չ այնքան, պատասխանեց Մէտինա հանրմ:
Իսկ Նէժատ յարեց.

— Ինչ որ շնորհ ընէք նուագելու, զայն ամե-
նայն շնորհակալութեամբ ունկնդրելու պատրաստ եմ:

Իրենց Մանօնէն կտոր մը նուագել կը փափա-
քէի: Սրտիս յուզումը մատներս ալ փոխանցուած
էր. այլեւս հոգիս եռանդագին սերովը կը նուագէի:
Մանօնէն Սաֆոյին անցայ. այս գիշեր կարծես թէ
Մանօնին և Սաֆոյին սիրոյ ձիրքերը զայնակին ներ-
դաշնակ ձայնին ընկերացնելով, անոնց՝ այդ երկու
սիրոյ անրաղջներուն ցաւատանջ վախճանը բաղա-
րել կ'ուզէի: Մէտինա հանրմ, նեղութիւն յայտնող ձե-
ւով մը սկսած էր իր ազդեցով զբաղիլ: Ամուսինիս
նայեցայ. Թիկնաթոռի մը կակուղ բարձրուն մէջ
ընկողմանած զուարթօրէն կը ծիւէր:

Նէժատ... զլուիւր մէկ ձեռքին կրթնցուցած, աչ-
քերը նուագուն, գունատ, լուս, յուզումնալից մտիկ
էր:

Անոր այս վիճակին ա՛յնքան նայիլ կը փափաքէի
որ հոգիիս բովանդակ կարօտի ծարաւովը... սակայն
կարելի՞ էր միթէ: Իսկայն նայուածքս նօթի տետրակ-
ներուն դարձուցի, և զանոնք փակելով ոտքի կ'ելլէի:

Նէժատի փոքր աղջիկը, Նիւալ, կամաց կամաց
մօրը քով կը մխրճուէր: Դէպի սկանջին կողմը ծոկ-
ով հայրը ցոյց տուաւ:

Կինը ուշադիր ակնարկով մը ամուսինին նայե-
ցաւ ու ձայնեց.

— Նէժատ:

Նէժատ խորունկ քունէ արթնցողի մը պէս աչ-
քերը վեր առաւ ու հարցուց:

— Բա՛ն մը պիտի բռնիք:

— Ո՛չ, յոգնած կ'երեւաք, այդ պատճառով...

— Բան մը չունիմ:

— Եթէ քիչ մը հանգիստ ընէք, վաղը 4-5 ժամ-
ուայ ճամբայ մը պիտի երթաք:

— Ո՛չ, վաղը չպիտի երթամ, օր մը վերջը թող
ըլլայ, ինչ որ ալ ըլլայ, շաբաթ մը արժանութիւն
տրուած է: Ստիկա չորս օր կրնամ օգտագործել, երեք
օրն ալ պարտականութիւնս կատարելու կը յտակա-
կացնեմ: Ի՞նչ պիտի ըլլայ արգելք:

— Սակայն արելիս:

— Հիմա բան մըն ալ խորիլ չեմ փափարիր:

Մէտինա հանրմ Երեւ, դէպի ամուսինը
գնաց, քովը նստաւ. այս ժարդուն օրինաւոր տէրը
ըլլալու հանգամանքովը, կնոջ մը իր ամուսինին
հանդէպ ունեցած հպարտ իրաւասութեամբ քովը մօ-
տենալով և բան մը խօսելով՝ զինքը հանգիստի հրա-
ւերել կը փափաքէր:

Անա այս տեսարանին հանդէպ որբի մը զգացու-
մովը տառապելու զգացի: Սրանէն դուրս նեղուեցայ.
պատասխանները կանչեցի, անգամ մըն ալ հարցուցի թէ

հիւրերուն յատուկ ամէն բան պատրաստ էր թէ ոչ վերստին սենեակ ժամ առնեն Մէտիի հանրմի ուղղելով խօսքս, բաւ:

— Ձեր յարկարածինը պատրաստ է, թէ տղաքը և թէ պարուն բժիշկը հիւսնգաստնայ կը փափաքին. թող հրամանէ:

— Շնորհակալ եմ, բաւ, ու սաքի եյաւ, ամուսինին նայեցաւ. երթանք, քոնէ հ'ուզէր. սակայն անիկա չ'առնեալ ձեռքը:

Մէտիի հանրս տակէ չափազանց նեղուեցաւ. մօրեցորդ հետ ինծի գտնուելով բաւ. այս վ'րմուկէն շնորհակալ գտնուեցէք. իրով այս ստորեան գրազեւս պատճառը իր առաջին թեան պարագան է. Ան. քրնութիւնը իր ջղային գրութիւնը կը խանգարէ. անցեալ տարուան կրած հիւանդութիւնը եթէ տեսած ըլլալիք, հիմա զո՞ք ոչ պիտի հոտոտալիք իրաւունք ունենայ:

Նկատաւ ժպտեցաւ. յետոյ հասցնելով գլուխը շարժեց:

— Եստ լաւ, մի մտածոցաւ իր, բաւ, պիտի քուսով քնանալ:

Երկատարդ կիներ իր դուակներուն հետ սրահէն մեկնեցաւ. զիրենք մինչեւ իրենց սենեակը առջնորդեցի, ուղոց հանուելուն օգնեցի, գիշերանոցները հազուցի, երկուքին ալ աչքերէն և այտերէն հոտաւորեցի. այս փափկանկատ վարժուեցաւ զիրենց շատ քոնէ քոնէ:

Կէս ժամու չափ Մէտիի հանրմին հետ նստայ. յետոյ հրաժեշտ ամենով մեկնեցայ:

Այդ գիշերը սրախ մէջ չափազանց մեծ անհանգրաւութիւն մը կը զգայի. մերթ րնդ մերթ չնչառութեան կրած դժուարութենէն կարծես երակներս պիտի պայթէին. անոր պատճառով մեջուկէն գլխուղտոցաւ

հ'աւննայի: Վարի յարկը իջայ. առտուան յատուկ քանի մը յանձնարարութիւններս պատասխանեալն ապագրեցի. յետոյ որտէ մտայ. Հոն Կ. խաւած մեծ լամբարը մարած էր և զայնակին վրայ երկու մոմ կը վառէին. ամուսինիս նայեցայ. չկար, մեկնած էր:

Այս մեծ սենեակը կէս յուսաւոր վիճակի մէջ էր: Գաղջամին բայ ձգուած դուռնէն լուսնկային տխուր լոյսը մինչեւ գետինը փռուած գորգին վրայ յառաջացած էր. զէպի այն կողմը քայլել օւղեցի. կուրծքս գիշերուան այս ցուրտ, խոնաւ հովին ցուցադրելու հարօտը կը զգայի, որովհետեւ հոն բան մը կ'այլեր, հոն բան մը կը բզբտուէր: Երազ մը կոչուելու չափ հարձառեւ երջանկութեան կրկնեցելով՝ կեանքս յուսաւորող բազմաթիւներու վախճանը այսպէս պարզ ցնորքէ ցաղկոցած ըլլալը, յետոյ յանկարծ ապրած միջովայրս ծածկող սեւ մառախուղներուն միջեւ լոյսերու մշտնջենապէս մարած ըլլալը տեսնելով այս գիշեր ամբողջ Լուսինն կը տառապեցնէր:

Յանկարծ յուզումէս ընելիքս չուարեցայ. Նկատաւուն էր. սենեակին պարապ մէկ անկիւնը պատուհանին առջեւ կեցած էր:

Ակամայ մագնիսացումով մը այգտեղէն բաժնուիլ օւղեցի. ինչ ընելիքս չէի գիտեր. ուն քանի մը քայլ ինծի մօտեցած էր:

Ազդողական ձայնով մը կ'ըսէր.

— Ձեռքէ՛ք... երէկուրնէ ի վեր տեսածներս երա՞զ են միթէ. խօսէ՛, պիտի խնդրեմ:

— Վիճակ և գիրքս նկատի ունեցէք, քոն իրեն:

Աչքերս կը մթաղնէին, գլուխս կը դառնար:

— Այո՛, իրաւունքս ունիք. բան մը չկարենալ խորհելու աստիճան իրաջականութիւնս իր ուժը կորսնցուցած է. մի մեղադրէք զիս, որովհետեւ այսքան ձեր մօտը գտնուելու կամքիս ուժը և զիմազրութեանս ոգին կը խորտակէ:

— Խնդրեմ, գացէ՛ք տակէ, ինձմէ հեռացէ՛ք... որովհետեւ կը տոսկամ. զիս այս հանդարտիկ, անոնց-հոգեկոտց կեանքիս մէջ ձգեցէ՛ք:

— Զեղմէ հեռանալս կը հրամայէ՛ք, այնպէս չէ՛. ինձի համար, հոս ունեցած երկու օրուան երջանկու-թիւնս չա՛տ կը տեսնէ՛ք. շատ լաւ. ձեր հրամանին պիտի հնազանդիմ. սակայն դուք, ինձի այնպիսի հսկայ զոհողութիւն մը կ'առաջարկէ՛ք որուն գործա-դրութիւնը շատ գծուար է... չա՛տ ծանրակշիռ: Ո՛հ, Ֆիքրէթ, այլևս իմ մասիս այնքան անգութ մի ըլլա՛ք:

— Ուրիշ կերպ ընելու տնկարող եմ. մտածեցէ՛ք վիճակս, զիրքս, յետոյ օտանձնած տարտականու-թիւնս... մեղքոյէ՛ք զիս. Աստուծոյ սիրոյն, Նէ-ստա...

Նէստա, խորունկ, օրտաբեկ հառաչանք մը ար-ձակեց. յետոյ իր շրթունքներուն մէջանդէն շնչաց-րաւ:

— Խեղճ Ֆիքրէթ, անձնուէ՛ր կրն:

Այդտեղէն ի՞նչ ձեւով բաժնաւ իւր չեմ գիտեր. իյ-նալով ելլելով, զէպի սենեակիս դուռը յառաջացայ:

Անոր, բովանդակ անյուսութեանց մէջ, լոխն զիրքով մը, մտածկոտ և թափառակաւն ձեւով մը ե-տեւէս գիտելը զգալս՝ զիս այդ պահուն ամէնէն զօ-րութեամբ չարհարանքներուն տակ կը տառապեցնէր:

Սենեակս գալով բազմոցի մը վրայ ինկայ. չնչին տնկարելի ըլլալով բոլոր հագուստիս կուրծքը բզբտեցի: Ձէի ուղեր մէկը կանչել կամ այս վիճակս իրենց ցոյց տալ: Հոս առանձին մեռնիլ, ո՛չ տառապանքի տալա-զակ մը, ոչ բողբոջի ձայն մը չբարձրացուցած մեռ-նիլ կ'ուզէի:

Այդ միջոցին մահճակալիս սարին կողմի գուռը բացուեցաւ:

Ամուսինս՝ իր ճերմակ մօքո՛քովը, երկաց հոտո-

կովը, սպիտակ գլխերաղգեստովը երեւցաւ. ծանր ծանր քաշելով եկաւ քովս նստաւ. սենեակը ցայգականթե-ղով մը լուսաւորուած էր: Ուշագիր կերպով զէմքս գիտելէ վերջ ըսաւ.

— Զաւակս, քեզի տառապանքի մէջ կը տեսնեմ, ի՞նչ եղար. խօսէ ինձի, չա՛տ անհանդիստ ես:

— Ո՛չ մի մտահոգութիւն, բան մըն ալ չունիմ, սանդուխէն քիչ մը արագօրէն վեր ելայ, ձեզի սրա-հին մէջ կարծած էի:

— Այո՛:

— Միայն քիչ մը սրտի բաբախում ունիմ, հիմա կ'անցնի. պէտք է հանդիստ ընեմ:

Ամուսինս, իմ այս վիճակիս հանդէպ վերջին աս-տիճան յուզումով և ցաւով հեծեծանք մը արձակեց:

Յետոյ խորունկ և գուրգուրակից սէրով մը մագբրս փայփայելով, ճակատէս համբուրեց ու ըսաւ.

— Անձիդ ու առողջութեանդ հանդէպ շատ ան-տարբեր կը գտնուիս. այս ընթացքովդ գիտնալու ես որ զիս ի՞նչքան կը տառապեցնես. քեզի այսպէս չար-չարանքի մէջ տեսնելս՝ իմ կուրծքս կը բլբլտէ: Ի՞նչ տեսակ անհանգստութիւն որ կը զգաս, խօսէ, որպէս զի զարմանի միջոցներուն վրայ խորհիմ: Գիտէ՛ք որ աշխարհի վրայ ինձի համար չկայ ուրիշ բան քեզմէ զատ, կեանքս, հարստութիւնս, երջանկութիւնս և նոյն իսկ զաւակս... Ֆիքրէթ, դուն ինձի համար շատ նուիրական, շատ սիրելի էակ մըն ես, ասիկա գիտես, և գիտնալուդ համար զիս չարչրկել կ'ուզես, այնպէս չէ՛:

— Ո՛չ, վստահ եղէ՛ք որ ես միայն ձեր մշտնջե-նական երջանկութեանը համար ապրիլ կ'ուզեմ: Երբ մտահոգութիւն պատճառող տկարութիւն մը զգամ, իսկոյն ձեզի կ'իմացնեմ:

— Շատ լաւ, թող այդպէս ըլլայ. պառկեցէ՛ք, ես ձեր վրայ կը հսկեմ:

— Շնորհակալ եմ, սակայն...
 — Ըսել է զիս կը վախցնես:
 — Ո՛հ... դուք ալ հանգիստ ըրէք. հիւրեր ու
 նինք, վաղը կանուխ ելլելու հարկադրուած ենք:
 Վերստին ճակատէս համբուրելով, ըսաւ.
 — Շատ լաւ, մի նեղուիր. կ'երթամ ահա, եթէ
 անհանգիստ ըլլաս, զիս արթնցուր:

Ու մեղմօրէն դուռը գոցելով գնաց:
 Ո՛հ, խեղճ մարդ, իր յորտին խորը գաղտնի սէր
 մը տածող այս կինը, քու ներկայութեանդ ինչ տե-
 սակ տառապանքով մը կը դողդղայ: Քեզի խաբելու
 բարոյական չարչարանքներուն մէջ, ամէնէն աւելի
 սրտաբեկ տուայաանքներովը կը դաւարի, եթէ զիտ-
 նաս...

Կամաց կամաց ոտքի ելայ. սեղմիրանս, զգեստ-
 ներս հանեցի. Նէտրէթ իր փոքրիկ օրօրօցին մէջ
 մէկի մէկի կը քնանար. զայն համբուրելու համար
 ծոցեցայ. աչքերէս հոսող յուզումի կաթիլները անոր
 վարդագոյն այտերը թրջեցին, չարթնցնելու համար
 քաշուեցայ:

Ո՛հ... զիս կեանքին զօդող կապը, զաւակս.
 արդեօք օր մը զիս պիտի անիծե՞ս, Աստուած իմ:
 Այդ մտածումը հիմա ըստր մաղերս կը քստմնեցնէ:
 Ո՛հ, ո՛հ... ես անոր անէծքին և նզովքին չարժանա-
 նալու համար սիրոյ հսկայ ուժին հանդէպ հաստա-
 տամիտ պիտի մնամ:

Այլեւս քնանալ ինծի համար կարելի չպիտի ըլ-
 լար. անոր այսքան մօտիկ ըլլալը հաւանական չէի
 նկատեր: Բանաստեղծական, սիրահարական երազէ մը
 յետոյ զէպի դառն իրականութիւն նահանջելս կաս-
 կածելի կը գտնէի: Անոր հետ սրահին մէջ պահիկ մը
 առանձին մնացած էին: Ան, սէրով արբչիւ, Յիքրէթ
 կոչելով երբ կը դողդղար, ի՞նչպէս եղաւ որ ես, անոր

դիւթանքին ազդեցութեան տակ, հոն իյնալէ վերջ,
 կրցած էի սենեակս վերադառնալ, խայտառակ չեղած:
 Որքան վտանգաւոր դիրքի մը մէջ կը գտնուէի:
 Փոքր սխալ մը, աննշան տկարութիւն մը, ի՞նչ սոս-
 կալի դժբախտութեանց պատճառ պիտի ըլլար. քանի՞
 անձերու անգործն ու հանգիստը պիտի վրդովէր:

Այն թշուառ կինը, այն երկու ձագուկները, ա-
 տնք իրենց հօրը հետ և Մէտիհա իր ամուսնին հետ
 ի՞նչ զօրաւոր և խորունկ կապերով միացած էին:
 Իրենց կեանքի բովանդակ գոհունակութիւնը, մա-
 քուր և անկեղծ սէրը միայն Նէժատէն կախում ու-
 նի... Ամուսինս, թերեւս Մէտիհայէն աւելի մեղ-
 քըցուելիք չորրորդ անձն է որ զիս երջանիկ կեանքի
 մը իբր միակ նեցուկը նկատելով ինծի միացած է:

Ձինքը ուժգին բռունցքներով մահուան փոսին
 մէջ գլորել, ի՞նչ վատութիւն, ի՞նչ աններելի յան-
 ցանք կամ ոճիր էր:

Հիմա առնց մէջ զոհաբերելիք միակ անձ մը
 կայ... ան ալ, ես էի...

Ո՛հ, այլեւս գլուխս կրակներու մէջ կ'այրէր,
 աչքերէս հոսող արտասուքները այտերս կ'այրէին.
 ոտքի ելայ, պատչգամին դուռը բացի. քիչ մը մա-
 քուր և զով օդ չնշել կը փափաքէի:

Լուսինը, այլեւս գիշերը իր մթութեան մէջ լքե-
 լով, դորշ ստուերներովը լեռներուն կուշտերը տակաւ
 լուսաւորելով, կամաց կամաց կը հեռանար:

Գլուխս ձեռքերուս մէջ առի. թեթեւ զեփիւռ մը
 Ապրիլի այս կենսատու գիշերէն հաւաքած բոյրերով
 հոտոտելիքս կը գգուէր, սոխակներու սիրատենչիկ
 գեղգեղները և գորտերուն աղմկարար վայնասունները
 կը լսուէին:

Անտառակին մէջէն գլզացող առուակը, կարծես
 քովանդակ մարդկութեան գաղտնի վիշտէն, արիւնա-

քամ վերքերէն կաթկթող թարախի անյոյս սուգով մը կը հեծեծէր:

Աչքերը այդ խորհրդաւոր սիրոյ գիշերուան բանաստեղծական գեղեցկութեան մէջ խորասուզուած էր: Այս պահուն ամէն տեսակ մտավախութիւններէն գրեթէ զերծ էր. միտքս խռոված, հոգիս տանջող վիշտերս, ցաւերս ինձմէ հեռացած, գիշերուան աղջամուղջին մէջ թագնուած էին: Ես հիմա... միայն սէրով... անոր հաճոյքովն ու հրապոյրովը, անոր հմայքներուն զուարթութեամբը կ'ապրէի. անոր միշտ չարչրկող, տառապեցնող տագնապներուն անդուծ ճանկերէն ազատած, հիմա, ամէնէն փայփայիչ, ամէնէն գոռաւնքներով հոգիս երջանիկ գինովութեան մէջ շաղախուած էր: Մութը այլեւս կը թանձրանար. լուսինը դէմս տեսնուող բարձր լեռանց ետեւը իր սիրուն ղէմքը կը ծածկէր:

Այդ պահուն պատուհանի մը բացուելուն, վանդակափեղկի կէտուքին նմանող ձայնէ մը ստրտացի: Ինծի անուշ երազէ մը դէպի ցաւատանջ երեւակայութիւնը հրաւիրող այս բերկրառիթ աղմուկը կրկնուեցաւ: Այն ատեն երկնցայ և քովի պատուհաններուն կողմը դիտեցի, այդ տեղէն ճերմակ մարմին մը դէպի դուրս կախուած, գլուխը ձեռքերուն կրթնցուցած, խելայեղ ցնորքի մը ձեւովը լոին կեցած էր: Այդտեղէն խոյս տալ ուղեցի, սակայն մագնիսական ուժ մը կամքիս բովանդակ գործունէութիւնը իր տիրապետութեան ներքեւ առած էր. անշարժ անոր կը նայէի:

Այս գիշեր իմ հանգիստս վրդովող վիշտը, անոր ալ հանգիստի քունը խանգարած էր: Երկուքս ալ մէկ բաղձանք միայն կը հետապնդէինք, սակայն մէկը մէկէ հեռու, մէկը մէկէ բաժնուած. երջանկութեան իրաւունքն կարօտակէզ և ուղարցող... կը տուայտէինք:

Ինչ եղաւ, չեմ գիտեր. յանկարծ գլուխը դար-

ձուց. մեր ակնարկները՝ գիշերային ամայի լուսթեան մէջ իրար խաչաձեւեցին. բովանդակ ջիղերս չարագործի մը յատուկ զգացումովը կը դողդղային: Ամուսինիս սենեակը դիտեցի. պլպլացող կանթեղի մը թեթեւ լոյսը կը մազուէր վանդակափեղկերու մէջտեղէն: Խեղճ մարդը զուարթախառն քունի մը մէջ թողուած էր:

Խիղճս սոսկալի տագնապի մը ներքեւ ճգմուեցաւ. գտնուած տեղս լքելով, անկողինիս ցուրտ բարձերուն միջեւ պահուեցայ: Յորդանոս սիրոյս անդամանելի վիճակին վրայ մինչեւ առաւօտ ողբացի, ողբացի:

*
*
*

Երբ աչքերս բացի, արեգակը ամէն կողմ տաւածուած էր. մարմինս անգոր, ջիղերս չափազանց անհանգիստ էին: Սրտիս հիւանդութիւնը, իր յաղթական տիրապետութեամբը կեանքս խորտակած էր: Աչքերուս շուրջը սեւորակ օղակներով շրջանակուած էր: Մէկ գիշերուան մէջ յառաջ եկած այս փոփոխութեան ես ինքս անգամ զարմացայ: Ուրի ելայ, երեսու լուացի, մաղերս սանտրեցի. հագուստներուս դարակը բացի և առի գորշագոյն զգեստ մը որ պիտի կրնար գունատութիւնս ծածկել: Ասոնց մէջէն ասուիէ հագուստ մը զատեցի: Այո՛, բախտիս հետ նոյն երանգը կրող այս սեւ հագուստը այսօր ինծի շատ կը վայելէր: Միջավայրս սեւ, յոյսերս սեւ, ապագաս սեւ էր: Ինծի ամէնէն աւելի ընտանի եղող այս մթին գոյնը, կեանքիս անբաժանելի մէկ ընկերը ըլլալուն համար, երկինքի ամէնէն ախորժելի կապոյտէն, արշալոյսին,

գունագեղ գեղեցկութենէն, արեւամուտի սրտագրաւ կարմրութենէն աւելի կը սիրէի:

Վար իջայ. սրահին մէջ մէկը չկար. ըսին թէ հիւրերը պարտէզ իջած են. բաղձոցի մը վրայ նստեցայ, հիւանդի մը նման ծունդերս կը կթոտէին. սպասուհիս կաթս բերաւ. քանի մը կաթիլ խմելով վերադարձուցի. աչքերս փակելով, գլուխս բաղձոցի կոնակին կրթնցուցի. կուրծքիս ձախ կողմը կսկծացող ցաւ մը զիս անհանգիստ կ'ընէր: Չեմ գիտեր թէ այս վիճակին մէջ ո՞րքան մնացեր եմ: Մեղձօրէն քովս մէկու մը նստիլը զգացի, աչքերս բացած ատեն Նիհատը տեսայ: Մանկիկը ամենայն մտահոգութեամբ զիս կը դիտէր:

— Ի՞նչ եղաք, տիկին, հարցուց:

— Բան մը չունիմ, տղաս, հիմա ես ալ ձեր մօտը պիտի գայի:

— Այո՛, պարտէզին մէջ ձեզի կը սպասեն:

— Այս գիշեր հանգիստ քնացա՞ք, զաւակս:

— Շատ հանգիստ:

— Գոհ եղայ. այստեղէն անշուշտ չնեղուեցաք... այնպէս չէ՞...

— Երբեք. ընդարձակ պարտէզներ... կարկաշատ հոս ջուրեր... և մանաւանդ բաղձաթիւ անասուններ... ասոնցմով մարդ ժամանակին սահիլը չզգար որ...

— Բնական է. մասնաւորապէս ձեզի նման փոքրիկ պարոնները այս բաները աւելի շատ կը սիրեն:

— Դուք ո՞ր աստիճան փափկասիրտ կ'ին մըն էք, Տիկին:

— Դուք անանկ կը տեսնէք. ձեր կրթութիւնը կը գնահատեմ, զաւակս. այս մատին ձեր մայրն ու հայրը շնորհաւորելու չպիտի թերանամ:

— Մեծ պատիւ մը ըրած կ'ըլլաք:

Հազիւ 11—12 տարեկան երեւոյդ այս մանուկին բերնէն ելլող խօսքերը մեծագոյն գրաւականն էին իր ուշիմութեանը: Իր մէջ, ճիշտ հօրը նմանող վիճակ մը կը տեսնուէր: Մանաւանդ գրաւիչ նայուածքը, իր պարզ ու գեղեցիկ շարժումները, նոյնութեամբ Նէժատէն ընդօրինակուած էին:

Ոտքի ելայ, երթանք ըսի, վրանոցս հագայ, պարտէզ իջանք:

Նիհատ, այս սիրունիկ մանկիկը քովս էր:

— Կը թոյլատրէ՞ք որ թեւերնիդ մտնեմ, տիկին, կ'ըսէր, որովհետեւ կը զգամ որ շատ անհանգիստ էք:

— Գոհ կ'ըլլամ, զատկս, պատասխանեցի:

Նեղ արանետէ մը քաշելով և խօսակցելով մինչեւ փարախ հասած էինք, հարցուցի իրեն թէ ո՞ր դըպրոցը կը յաճախէր: Շատ գեղեցիկ բացատրութեամբ մը յայտնեց թէ առայժմ նախակրթարանի մէջ ուսում կը ստանար, ի վերջոյ հայրը զինք Ռուպերթ Գոլէճ պիտի դնէր, ուրկէ կը յուսար մէկ տարուան ընթացքին իր վկայականը ձեռք բերել: Այս անմեղունակ խօսակցութեան ինծի շնորհած հոգեկան զուարթութիւնը զիս մասամբ կազդուեցած էր: Նէժատի կեանքին արդասիրքը եզոյ այս աղնիւ տղուն այս առաւօտ իմ հիւանդ սիրտին մեծագոյն սփոփանքը պարգեւած էր:

Մեղմ քաշուածքով մը եղրեւանիներուն մէջէն յառաջացանք: Գարնան ամէնէն զովաշունչ ամիսը եզոյ Ապրիլը, իր բովանդակ հոգեպարար գեղեցկութիւնով, լեռներէն, դաշտերէն զմխտեայ համայնապատկեր մը ձեւացուցած էր:

Նիհատ, իր չուրջի այս ակնապարար տեսարանը դիտելով, ըսաւ.

— Ո՞րքան գեղեցիկ, սակայն ձմրան միջոցին,

այս ականահաճոյ տեղերը, ո՛վ գիտէ որքա՛ն երկիւղալի պէտք է ըլլան. այնպէս չէ՞, տիկին:

— Բնականաբար, ձիւնոտ, ամայի օդերուն սար, սափը՝ մարդոց ձանձրոյթը կը կրկնապատկէ, զաւակս:

— Ինչո՞ւ հոս կը բնակիր. ո՛րքան հաճելի պիտի ըլլար, երբ ձմեռը մեր կողմը, Շիշի գայիք հաստատուելու, մայրիկս այդ տեղէն շատ կ'ախորժի:

— Դուք մայրիկդ շատ կը սիրե՞ս:

— Չափազանց շատ, բոլոր հոգիովս:

— Հայրի՞կդ:

— Անիկա, թերեւս մօրմէս աւելի, ո՛չ, ո՛չ, երկուքին ալ սէրը սիրտիս մէջ երկուսորեակ մը ձեւացուցած են. երբ մէկէն բաժնուիլ հարկ ըլլայ, ապահովապէս մեռած պիտի ըլլամ, կը կարծեմ: Զիրենք միասին տեսնելով մշտնջենական երջանկութեան և ցնծութեան մը մէջ կ'ապրիմ: Անցեալ տարի, երբ հայրս Զուրիցերիա մեկնեցաւ, մայրիկս առանձին տեսնելով, յաճախ լալու կը մղուէի: Ամէն իրիկուն պիտի գայ կարծելով, զինքը կը սպասէի պատուհանին առջեւ. Նիհալ ալ, ինծի հետ, նոյն բանը կ'ընէր:

Երբ կատարեալ յուզումով մը կ'ունկնդրէի Նիհատի խօսքերուն, կորսուած այդ կեանքին բոլոր վիշտերուն հանդէպ խիղճիս մէջ, ո՛խ... ըսող ձայն մը կը լսէի:

Այլեւս լռած էր և կը յառաջանայինք: Մանկիկը ձեռքը երկարելով ծառերուն մէջէն երկարող ուղին ցոյց տուաւ և ըսաւ.

— Հայրիկս մեր կողմը կ'ուզայ:

Ամբողջ մարմնովս յանկարծ սարսուցի:

Նիհատ զարմանքով մը հարցուց.

— Կը դողդոջէք, ի՞նչ եղաք արդեօք, տիկին:

Այս հարցումէն զղացած տառապանքս անբացատրելի էր:

— Զիզերս շատ անհանգիստ են, տղաս:

— Հայրիկիս իմացուցէք, կարելի չէ՞ արդեօք:

— Շնորհակալ եմ, տղաս, ի՞նչ հարկ կայ նեղութիւն պատճառելու... կ'անցնի... ես միշտ ասանկ կ'ըլլամ: Նէժատ մեզի մօտեցած էր. շատ մեղրանոյշ ձայնով մը ըսաւ.

— Ի՞նչ բանաստեղծական տեսարան. ձեզի դարնան յաւերժանարօք պիտի որակեմ. ձեր ժամանումը հեռուէն կը դիտէի, դուք զիս չնշմարեցիք, Նիհատ զբաղեցուցած էր ձեզի:

— Այո՛, իրեն հետ կը խօսակցէինք, իբրեւ իր հայրը, կրնաք իրմով պարծենալ, կը շնորհաւորեմ ձեզի:

— Շնորհակալ եմ, ինծի համար բացառիկ պատիւ մըն է, երբ զաւակս ձեր համակրանքին կ'արժանանայ: Եթէ կը թոյլատրէք ես ալ զինքը շնորհաւորեմ:

— Փա՛ւ լիցի:

Նէժատ այդ պահուն չափազանց երջանիկ կ'երևար:

Նիհատ հարցուց.

— Մայրիկս և մօրեղբայրս ո՞ւր են, հայրիկ:

— Անոնք վայրի գազաններու ախոռը գացին, ձմեռը ոտքէն զարնուած և որսացուած գայլ մը կայ, մայրիկդ փափաքած ըլլալով զայն տեսնել, մօրեղբայրդ ալ միասին առաւ:

Եւ ինծի դառնալով յայտնեց.

— Ես այս կարգի անասունները դիտելէն կը սոսկամ, այս պատճառաւ չուզեցի իրենց ընկերանալ:

Նիհատ ցաւած սիրտով մը ըսաւ.

— Հայրիկ, ես ալ տեսնել կը փափաքէի. ո՞ր կողմ դացին:

Նէժամո ձեռքը դիմացի կողմը երկարելով փոքր բլրակի մը վրայ տեսնուող տանիքը ցոյց տուաւ և աւելցուց.

— Դէպի այն կողմը դացին, տակաւին հոն ժամանած չին, արագ երթալով կը հասնին: Օ՛հ, վազէ տեսնեմ:

Խորունկ և ցաւառիթ յուզումով մը և դողդոջուն ձայնով ըսի.

— Նիւտ ալէյ, կեցէք միասին երթանք. կը փափաքէի հեռանալ Նէժամոյ քովէն: Սակայն այս տղեկը գորովալից նայուածքով մը երեսո նայելով աւելցուց.

— Դուք հիւանդ էք, Տիկին, ի՞նչպէս մինչեւ հոն պիտի կրնաք քալել. ես պիտի վազեմ, դուք հօբա մօտ մնացէք, ես հիմա անոնց հետ կը դառնամ:

Ծառի մը կրթնեցայ. այլեւս դիպուածին այս անողոք թոյլտուութեան դէմ կը փափաքէի ըմբոստանալ: Կրկին տուն վերադառնալ խորհեցայ. սակայն ասիկա ամուսինիս և Մէտինա հանձմէի նկատմամբ շատ տգեղ վարմունք մը պիտի բլլար:

Իրեն դարձայ և թախանձագին ձայնով մը ըսի.

— Աստուծոյ սիրոյն, մենք ալ երթանք:

Իր նայուածքին մէջ անբացատրելի աղաչանքի մը ազդանշանը կար. լացող և դողդղացող ձայնով մը ըսաւ.

— Ֆիքրէթ, այլեւս գթութիւն ունեցիր. կէս ժամու տեսակցութիւն մը ինձմէ մի գրկեր. կը հաւատամ թէ շատ փափուկ է ձեր դիրքը. սակայն հիմա ոչինչ կայ երկիւղալի, քաշուկիք բոն մըն ալ չիկայ... եկուր, սա եղբււանիներու անուշաբոյր հովանիին տակ ապաստանինք:

— Ինձի համար, պատասխանեցի, խղճմտանքիս դերակշիռ ձայնէն դատ, ուրիշ քաշուկիք ոյժ չեմ ձանչնար: Ես անոնց նկատմամբ յանցաւորի դիրքին մէջ մտնելէս վերջ, այդ խեղճ մարդուկը, այն անմեղունակ կինը խաբելը շատ դիւրին է, չէ՞:

— Ֆիքրէթ... Ֆիքրէթ... Ինձի այդ բաներուն մասին մի խօսիք. մեր սէրը, ձեզի չարագործի մը հանգամանքովը ապրեցնելու չափ ամօթալից չէ:

— Այո՛, ճիշտ է, սակայն այսուհետեւ լաւագոյն է որ զիրար ձանչնանք բարեկամներու կամ ազգականներու պէս, և մեր խղճմտանքն ալ աննշան արատաւորումէ մը իսկ դերձ կը մնայ:

— Ի՞նչ կը խօսիք: Ձե՞ք խորհիր որ ձեր առաջարկը մարդկային կարողութենէն պարագայ մըն է. ատիկա ձեզի համար այնքան դիւրին է. կը հարցընեմ ձեզ:

— ...:

— Ինչո՞ւ չէք պատասխաներ:

— Պիտի աշխատիմ, պիտի ջանամ բոլոր զգացումներս անչնչացնել:

— Ծատ լաւ. չաշխատեցա՞ք, չմաքառեցա՞ք. ինչո՞ւ ինքզինքնիդ խաբել կ'ուզէք. դիմ չտեսնելու, ինձմէ հեռանալու համար մեկնումի յանձնառու եղաք. ամուսնութիւնը՝ ձեր սիրոյն արգելք մը, պատնէշ մը կարծեցիք և կեանքերնիդ ուրիշ կեանքի մը հետ զուգորդելով, ձեր երիտասարդութիւնը միացնել խորհեցաք: Սակայն ի՞նչ եղաւ: Ձեր այդ կարգադրութեանց չնորհիւ ինձի աւելի մօտեցաք. ճակատագիրը, դիպուածը ձեզի կնոջս մօրեղբորը հետ ամուսնացուց. ասկէ ո՛չ դուք, ո՛չ ալ ես բացարձակապէս տեղեկութիւն չունէինք, սակայն դիպուածը, նախասահմանումը, հոս... բոլորովին անյուսալի սա անմարդարնակ լեռներուն մէջաեղը, մեզի վերստին

միացուց: Հոս, մեղք մը, չարիք մը կրնա՞ք երեւակայել, խօսեցէք, Ֆիքրէթ:

— Չեմ գիտեր, ի՞նչ խօսիմ, Նէժատ: Եթէ կայ բան մը՝ որուն կրնամ խելք հասցնել, զժբախտութեանց սկիզբը՝ քեզի տեսած առաջին օրս էր: Կեանքիս տասներիններորդ գարունին՝ աւերակներու դէզի մը, անյոյս, առանց բաղձանքներու, թշուառ վիճակի մը մէջ մնացած էի:

— Այդ պատասխանատուութիւնը ձեզի պէտք է վերապահել. որովհետեւ հեռացաք ձեր առջեւ բացուած երջանկաբեր ուղիէն: Խոյս տուիք ձեզի գրկաբաց հիւրընկալող ամուսնութեան ջերմիկ բազուկներէն, զիս ալ, ինքզինքնիդ ալ զժբախտ ու թըշուառ վիճակի մը մատնեցիք:

— Կը խօսիք առանց դիմում կատարելու ձեր խելքի դատաստանին. ուրիշներու զժբախտութեան գինովը՝ իմ երջանկութիւնս ապահովելու ջանքս՝ հիմակուանէն աւելի ծանրակշիռ պատասխանատուութեան մը բռնին տակ պիտի ապրեցնէր զիս: Այդ պատճառաւ բոլոր ազգականներուս և ծանօթներուս աչքին առջեւ ստորին, թշուառ կնոջ մը հանգամանքովը պիտի ներկայանայի: Յետոյ խորհելիք այն երեք կեանքերը՝ որ ձերինին կապուած են: Մանաւանդ որ երկու զաւակ ունիք... անոնց մօրը հետ բաժանում չունենալով հանդերձ, իրենց սիրոյն արգելք հանդիսացող մրցակցուհիի մը գոյութիւնը, ձեր զաւակներուն սիրտը այնքան արիւնաթաթաւ վիճակի մը պիտի հասցնէ որ, ամէն օր ձեր խելքը բողբոջի աղաղակները, նախանձի կազն ու կոխները օր մը, անպայման, ձեզի ղղջումի պիտի մղեն, և զօրաւոր սիրոյ մը ճնշումին ներքեւ, ձեր ապրելիք նոր կեանքին շատ անհրապոյր, շատ վաղանցուկ բլլալը պիտի հաստատէ:

— Կը սխալի՞ք. ես այնպէս կը զգամ որ ձեզի պիտի սիրեմ մշտնջենական սէրով մը՝ որ երբեք չպիտի կրնայ կորսնցնել իր թափը, այլ ընդհակառակօրէն օրէ օր աւելի պիտի աճի և զարգանայ: Թերեւս կարգ մը մանրամասնութիւններ կարենան զիս յուզող մի եսթարկել, սակայն ձեր ներկայութիւնը ատոնք զիւրաւ պիտի կրնար ոչնչացնել:

— Զշմարտութիւնը կ'ուրանաք. ինչ որ է հիմա ատոնք ամէնքն ալ անցան. մեզ անջատող անդունդը քիչ մը աւելի խորացած է. կը տեսնենք թէ մեզի համար ո՛չ մէկ բան հնարաւոր է. ի՞նչ բանի կարելի է սպասել. որքա՞ն ալ համբերենք, վախճանը պիտի յանգի միայն սուգի և ոչնչութեան. ամէն օր այս զրկանքի և զժբախտութեան ցնորքը օրօրելէ աւելի, կը նախընտրեմ վճռական ուժգին հարուածով մը կոխել ամէն ինչ, և ձերբազատուիլ ու ոչնչանալ, սակայն իմ զժխեմ կեանքիս միակ արգասիքը և զոդ զժբախտ զաւակս կը ներկայանայ աչքիս առջեւ. այդ մանկիկին համար այսպէս քաջկրտուելու, հեծեծելու սիրայօժար յանձնառու կ'ըլլամ:

— Ֆիքրէթ... զիս երբեք չէք խորհիր, այնպէս չէ՞:

— Ձեզի՞, Նէժատ, ո՛հ, մինչդեռ դո՛ւք ալ ինծի պէս ապրելու ստիպուած էք:

Նէժատ ցաւագին կերպով զլուխը շարժեց ու ըսաւ.

Առանց քեզի ապրելէն յետոյ, այսպէս բազմատեսակ արգելքներու առջեւ, այս երեք օրուան կեանքը չարժէր արդարեւ: Այդ զոհողութեան համաւ կերպիլ ինծի շատ դժուար կուգայ: Ո՛հ... երանի՜ թէ այս անգամ քեզի բնաւ տեսած չըլլայի, որովհետեւ սիրտս տակաւ առ տակաւ վարժեցուցած էի զըրկանքի դառնութիւններուն և թոյլ ու մեղկ անյու-

տութեան մը Ոչինչ կ'իմանայի, ոչինչ կը հասկնայի: Յնձութիւնն ու վիշտը ինծի համար հաւատար աստի-
ճանի վրայ կը գտնուէին: Բոլոր մարդոցմէ հեռու,
միայն ձեր ցնորքովը կ'ապրէի և ատով կը բաւակա-
նանայի: Չէի կրնար երբեք խորհիլ թէ օր մը կրնամ
ձեզի վերստին տեսնել, որովհետեւ մեր վերջին տե-
սակցութեան ընթացքին ձեր վճռական վարմունքը
զիս ապահովեցուցած էր թէ ձեզի մշտնջենապէս կոր-
սընցուցած էի: Ձեզի արդարացի կը գտնէի: Ինքզին-
քէս աւելի ձեզի կը մեղքնայի. այսուհանգերձ ձեր
այս վարմունքը սէրս բոլորովին սաստկացուցած և
բազմապատկած էր: Իմ աչքիս առջեւ մարդոցմէ գե-
րիվեր ազնիւ անձնաւորութիւն մըն էիք: Սակայն
այս վսեմ սիրոյն բոլոր դաւնութիւններուն համա-
կերպելով ձեզի ընդօրինակել կը ջանայի և լռին վըս-
տանութեամբ մը այս կացութեան կը հանդուրժէի:
Չորս ամիսի չափ Պոլիսէն հեռացայ. ասիկա միակ
դարձանն էր ինծի համար: Թէևս կնոջս և զաւակնե-
րուս հանդէպ փափայիչ վարմունքով մը կը ջանայի
իրենց վիշտը ամօքել, սակայն կարելի չէր տառա-
պանքներս ծածկել իրենցմէ: Առանձին ապրելու բազ-
մանք մը ունէի. ու է յանձնառութեան տակ չմտնե-
լով, միայն իմ սէրովս առանձին մնալ կը բաղձայի:
Ճիշդ չորս ամիս յիմարի մը նման թափառական կեանք
մը ունենայ: Լօզանի դրախտանման դպտերուն, լեռ-
ներուն միջեւ պարզ ցնորքէ մը կազմուած երջանկու-
թեանս կորովովը կարօտակէզ, անյոյս վիճակի մը մէջ
տուայտեցայ:

Նէժատ գլուխը ծառի մը կրթնցուց, դէմքը կար-
մըրած էր. սաստիկ տաղտալ մը կ'անցընէր: Աչքերս
իրեն վրայ յառած էի. հօգիսս բովանդակ կարօտովը
զինքը կը դիտէի. կը զգայի թէ հիմա զինքը ամէն
ժամանակէ աւելի կը դիտէի: Ան, մէկ ձեռքով ձա-

կատը բռնած էր, կարծես կ'սւզէր գրուել հսն կու-
տակուող վիշտերն ու տանջանքները, և այսպէս մէկ
երկու վայրկեան լուռ մնաց:

Յետոյ վերստին ողբացող ձայնով մը ըսաւ.

— Հիմա, սէրս ըմբոստանալու ուժգին թափ մը
ստացած է. կը զգտմ թէ այլեւս սպառած է լռին հա-
մակերպելու կարողութիւնս: Բեզի վերստին տեսնելը,
յետոյ մանաւանդ այսքան մօտէն տեսնելը զիս յիմա-
րացուցած է: Նախապէս ինձմէ ծածկուած ձեր կնո-
ջական ամէնէն գաղտնի, ամէնէն զգլխիչ հրապոյր-
ները իրենց բովանդակ ճոխութեամբը տեսնելու վա-
յելքը ըմբոյխեցի. օրինակ, ձեզի երբեք չծածկուած
վիճակի մը մէջ տեսած չէի և երբեք չէի կրնար երե-
ւակայել թէ պիտի կրնայի տեսնել:

«Յետոյ, խորհեցէք, Յիքրէթ, փառայեց դահլիճի
մը սէրով և լուռութեամբ լեզուն ջերմիկ մթնոլորտին
մէջ՝ դուք ձեր երկար քղանցքով թաւչե՛յ հագուստին
մէջ, ձեր նորին ու սլացիկ հասակով, փայլուն և
խարտեաշ մաղբրով, զիս անէացնող ձեր սեւ և հոգե-
թով աչքերով, և ձեզի յատուկ հպարտ և զգլխիչ ձե-
ւերով երեւցաք. խօսեցէք, Աստուծոյ սիրոյն, երկար
ատեն զրկուած մնալէ վերջ, յանկարծ, չնորհուած սոյն
անակնկալ երջանկութեան հանդէպ, սիրող, խենթեցող
սիրտ մը ի՞նչպէս կրնայ հանդուրժել: Ինծի լուռութիւն
և չափաւորութիւն մի յանձնարարէք, որովհետեւ ձեր
ներկայութիւնը ամէն ինչ կը քանդէ. այլեւս չեմ ու-
զեր տառապիլ անյոյս կերպով և առանց փափաքիս
հասած ըլլալու: Գոնէ սակաւիկ մը զիս ապրեցնելու
չնորհը ըրէք:

— Նէժատ, յուզումնալից վիճակ մը ունիք. ջա-
նացէք մասամբ պէթ հանդարտեցնել ձեր մտածում-
ները: Դիտեցէք, զիս չէ՞ք տեսներ: Թերեւս իմ քա-
շածներս ձերինէն աւելի տխրաստիքաւոր, աւելի տա-

ապալից է։ Սակայն խղճէս ականջս հասնող ձայն մը միշտ կ'ըսէ ինծի. «Պարտականութիւն և մարդկութիւն...»։ Զիս բոլոր փափաքներուս, բոլոր անուշ բաղձանքներուս առջեւ անկարող և դատապարտելի վիճակի մը մէջ կը ձգէ։ Նէժատ, Աստուծոյ սիրոյն, գացէք, ասկէ խոյս տուէք. ասիկա՝ մեր սիրոյն փրկութեանը համար կը թախանձեմ. այս եռանդագին ժամերը, այս անհուն երջանկութիւնը՝ թող մեր կեանքին ցանկութեանը երազը ըլլայ։ Ասոր մելանոյշ յիշատակներովը ապրինք. ասով բաւականանանք։ Ապա թէ ոչ... վստահ իղէք որ ես պիտի մեռնիմ։ Որովհետեւ դուք ամէնէն աւելի լաւ կրնաք գնահատել թէ սիրտս, նմանօրինակ տառապանքներով չարչրկուելու ուժը կորսնցուցած է։ Ես հիւանդ եմ, Նէժատ։

— Դժուր, Աստուած իմ, ինծի ներեցէք. սակայն զիս այսպէս անձնասէր ընողը դուք էք. խօսեցէք, Ֆիքրէթ, ձեր տառապանքը... դարձեալ այնտեղէն... այնպէս չէ՞...

— Աւա՛ղ...

Նէժատի աչքերուն առջեւէն վիշտերու ամպ մը անցաւ. յանկարծ իր ուղիղը տոչորող դժբախտութեան շանթով մը դողդոցաց։ Իր մտավախութիւնը ծածկել ջանացող ձայնով մը ըսաւ.

— Նախապէս չղայիս անհանգստութիւն մը ունէիք. հաստատելու համար թէ անիկա կատարելապէս անցած է կամ ոչ, անպամ մը սիրտերնիդ քննեմ։ Պիտի թոյլատրէք, այնպէս չէ՞։

Ծիծաղելով իրեն ըսի.

— Ես ձեզմէ դարման չխնդրեցի որ...

— Ինչո՞ւ համար, հրեշտակա։

— Զեր այդ սփոփանքը ձեր ուրիշ հիւանդներուն յատկացուցէք. ես գիտեմ թէ ի՞նչ է իմ աղարու-

թիւնս. անոր դէմ երբեք բողոքի պէտք չեմ զգար։ Զեղմէ խնդրած էի միայն որ այս հիւանդկախ մարմինը յուզումներով և երկիւղներով չչարչրկէք։

— Զեր այդ խօսքերով զիս մեղցնել կը փափաքիք. շատ լաւ, ես ամէն բանի սիրայօժար յանձնառու կ'ըլլամ, աւելցուց, սակայն ինծի մոռցնել տուէք մեր կացութեան վտանգաւոր հանդամանքը, և թոյլ տուէք որ ձեր ոտքերուն առջեւ ծնրաչոք ողբազին արտասուեմ։

Հեռուէն Նիհաթի և Նիհալի ձայները կը լսուէին։ Կուգային. Նէժատ խորունկ հառաչանքով մը յարեց.

— Աւա՛ղ, փայփայիչ, բանաստեղծական ցնորք մը վերջ, վերստին կը նախնջենք դէպի տխրասարսուռ իրականութիւնը։

Մեղմօրէն սկսանք քալել. սպիտակ վարդերով կազմուած ծառուղիի մը տակէն կ'անցնէինք. այս տեղը հրապուրիչ էր և բուրումնաւէտ. այնպէս որ Նէժատ, անզիտակցաբար, կանգ առաւ. մեր բաժանումէն խրտչող թռչնիկներ ճիւղէ ճիւղ կ'ոստոստէին։

Այս կանաչորակ և թաքցուած բոյնին տակ, այս դովաշունչ ստուերներուն ներքեւ, պահիկ մը գէթ, առանձին գտնուելու խորունկ զուարթութենէն և երջանկութենէն զինովցած էինք։ Ամէն կողմ լուսութիւն, մերթ ընդ մերթ հեռուէն կովի մը բառաջը, դառնուկներու մայիւնը կը լսուէր։ Նէժատ՝ այս կարճատեւ վայրկեաններու երջանիկ երգասացութիւնները խանդարելէ վախճող տկար շեշտով մը ըսաւ.

— Գիտէ՞ք թէ հիմա ինչե՞ր կը զգամ, ինչե՞ր կը խորհիմ, Ֆիքրէթ, սա կանաչորակ սաղարթները ձեր հարսանեկան քողը թող ըլլայ և սա սպիտակ վարդերը ձեր սիրոյն պսակը կազմէ, մեզի թող մոռնան, մեզի մշտնջենապէս մէկզմէկու թող յանձնեն, դուք

իմա ըլլաւ, և բնութեան սա ակնապարար և լոխ գիւղին մէջ, ցանկութեան հաճոյքովը արքիւռ, կեանքի ծանրաթաղառուկ բեռէն հեռու ապրէինք...

Յետոյ ջղային ժպիտով մը աւելցուց.

— Սակայն ի՞նչ տարօրինակ բան... պահիկ մը գէթ, մարդ ինքզինքը խաբելով, անակնկալ երջանկութեան մը մաշակը զգալ կը կարծէ, կ'անէանայ, երեւակայութեանը աւելի ընդարձակ թոյլ մը տալ կը փափաքի. այնպէս կը կարծեմ թէ սա վայրկեանիս բոլոր վիշտերս, բովանդակ տխրութիւնս ինձմէ կը հեռանան. դուն ալ անսոնկ ես, օրհնութիւն...

— Ո՛հ... այո՛, Նէժատ, անաւասիկ այս կարճատեւ երջանկութեան կրկնեցութիւնը, զրկուած և անբախտ կեանքերուն երկնառաք մէկ պարզեւն է. մենք թշուառներ ենք, և գաղտնաբարձուած՝ այսքանով միայն բաւականանալ...

Նէժատ խորունկ վիշտով մը գլուխը շարժեց. յետոյ երկու վարդ վրդնելով ինծի երկարեց և ըսաւ.

— Շատ կը թախանձեմ, ասոնք ձեր կործանքին վրայ զեռեղեցեք. ձեր սրտին ուժգին ջերմութեամբը երբ թարչամիլ սկսին, սրահին մէջ գտնուած դաշնակին վրայ ձգեցէք, ես այնտեղէն կ'առնեմ և ասոնք սա բարեբաւակ վայրկեանին թանկարժէք յիշատակը թող կազմեն...

Վարդերը սրտիս վրայ զեռեղեցի, յառաջանալ սկսանք. գաշաբեր կը հեռադատէինք, ուզիլ ձամբէ մը զանոնք դիմաւորելու համար գէպի աջ դարձանք:

Մտաբերուն մէջտեղէն ամուսինս և Մէտիհա երեւցան. դեռատի կինը, գարնան կիզիչ արեւուն զրկախառնումէն կարմրած, քրտնած էր. գլուխի ծածկոյթին տակէն իր դիզնորակ մազերը ցրցըքուած, մառաւմարմինը, կարմրուկ այտերը, մանր ծաւի աչքերը

առայդ գեղջիկուհիի մը երեւոյթը տուած էին անոր: Ժպտելով ըսաւ իր ամուսինին.

— Ո՛հ... յողնեցայ, լմացայ. խնդրեմ Նէժատ, փեցիր, քիչ մը թեւդ մտնեմ:

Երբ Մէտիհա այս ձեւով կը խօսէր, կատարեալ անտարբերութեամբ իր ամուսինին թեւէն կախուած էր արդէն:

Այս տեսարանը չդիտելու համար գէպի ամուսինիս կողմը յառաջացայ:

Ան, ժպտաշուրթն, սակայն մտախոհ երեւոյթով մը, զիս կը դիտէր:

— Ի՞նչպէս ես, ի՞նչ ունիս, խօսէ տեսնեմ. այս առաւ քեզ չտեսած մեկնեցայ, աւելի ճիշդը արթնցնելէ և անհանգիստ ընելէ զրուշացայ. Նիհատ յայտնեց թէ քիչ մը անհանգիստ էք:

— Բան մըն ալ չունիմ. ինչո՞ւ կը մտահոգուիք:

Ձեռքերս բռնեց և համբուրեց. այդ պահուն անշնչացած ըլլալ կը փափաքէի:

— Գիտեմ, ըսաւ. հիւանդութիւնդ միշտ կը ծածկես ինձմէ, որպէսզի չնեղուիմ, այնպէս չէ՞:

Նէժատ այդ պահուն թէ ամուսինիս խօսածները մտիկ կ'ընէր և թէ մեզի կը դիտէր. ամուսինս օգտուելով այս պատեհութենէն, ըսաւ.

— Նէժատ պէյ, կիսն հիւանդ է և միշտ իր տեղաբութիւնը ինձմէ կը ծածկէ. կը թախանձեմ ձեզի, այսօր զինքը անգամ մը քննելու շնորք ընէիք:

Ինչ ըլլալս կորսնցուցի. Աստուած իմ, այս ի՞նչ հողեառասու վայրկեան մը պիտի ըլլար: Ինքը, արդէն ակնդէտ սպասող ըլլալով այս թոյլառութեան, իսկոյն ճերմաման ըրէքս պատասխանը տուաւ: Այլեւս ինծի համակերպիլ կը մնար: Ոսքը կարճ կապելու փափաքով, ըսի.

— Ներս մտնենք և...

Մէտինա հանրմ, դարնանային այս առաւօտեան գեղեցիկ զուարթութենէն երջանիկ և արբշիռ, քովս մօտեցաւ և ըսաւ.

— Ո՛հ... ի՛նչ գեղեցիկ, ի՛նչ հիանալի վայրեր. մարդ հոռ է որ կրնայ իսաղազ և զուարթ կեանքով մը ապրիլ:

Հսկայ թմբի մը ռստերէն ձեւացած փողերիկ անսառակէ մը զովաշունչ ստուերներուն տակէն մեղմօքէն կը յառաջանայինք:

Նէժատ քանի մը քայլ հեռուէն կը քայլէր և մանրակրկիտ ակնարկով մը մեղի կը հետապնդէր: Հաւանական էր որ մեր զգացումներուն և մեր անձերուն միջեւ գոյութիւն ունեցող հակադրութիւնը գննել, այս երկու կիները իրարմէ անջատող բնական տարբերութիւնները աւելի բացորոշ կերպով զանազանել կը ճգնէր:

Արդարեւ, Մէտինա հանրմ չսիրուելու չափ ազդէ կին մը չէր. գիրուկ այտերը, մանր և իրարու մօտ կապոյտ աչքերը, դեղին մազերը, քիչ մը երկնկէկ դէմքը, դիմազծին ներդաշնակութիւնը, առջին ակնարկով գինքը հաճելի և գեղեցիկ ցոյց կուտար:

Սակայն... Նէժատ այր մարդու մը հոգին պարուրող զգացումով մը չէ որ ստեղծուած էր: Իր ամուսինը յիմարի մը պէս կը սիրէր, այսուհանդերձ, առանց բնորոշելու անոր հոգեկան կացութիւնը, աչքերը փակ, ատրտամ անորոշութեան մը մէջ, կոյր զկուրայն և բնական սէրով կը սիրէր զայն:

Անոր ազդու նայուածքը չէր կրցած թափանցել Նէժատի գաղտնի բաղձանքներուն, ամէնէն ծածուկ զգացումներուն: Ո՛չ մէկ պարագայի մէջ իր ամուսինին հոգեկան վիճակին խորհրդակիցը և անոր կեանքին արժանաւայելի բնկերը եղած չըլլալով, անդիտակից վիճակով մը ապրած էր:

Քէօչի վերադառնալէ յետոյ, ամուսինս և Նէժատ թէրասը դառնուած երկար աթոռներուն մէջ ընկողմանած էին:

Բժիշկը չափազանց մտածկոտ վիճակի մը մէջ էր և բռնազբօսիկ զուարթութիւնով մը կը ջանար ծածկել զայն:

Մէտինա հանրմ իր սենեակը քաշուած էր: Կէս ժամ վերջը երբ սրահ մտաւ արդարեւ շատ աչքառու կին մը դարձած էր:

Ձեռքերը և երեսը լուացած, գեղին մազերը դուլ-թին վրայ ժողված, ժանեակներով զարդարուն գիշերանազուստ մը հագած էր:

Երկուքս ալ, պատահաբար, դաշնակին դէմը գլուխուած խոշոր հայելիի մը առջեւ կեցած էինք. անդիտակցաբար նայուածքս դէպի այն կողմը հակած էր. հոն երկու կնոջ տեսիլքը կար:

Մէկը դարունին չափ երփներանգ, կեանքին դառնակսկիծ վիշտերուն անգիտակից, կամ աւելի ճիշդը, զգալու կարողութենէն զուրկ ապրած էր. իսկ միւսը, հաղիւ քսաներկու տարիքը թեւակոխած, արդէն վիշտերու տառապանքներէն պարտասած, ազատ գայի մասին անյոյս, կեանքին քէն ըրած, միշտ սիրտը կրծող ախտէ մը տառապանիւ, դէմքին տաղտկատը կրծող անյոյս սեւ չըջազգեստին մէջ, կը նմանէր աշնանային ծաղիկի մը որուն անհետացումը մօտալուտ էր:

Երկուքս ալ դէպի թէրասին դուռը յառաջացանք. ամուսինս ձեռքերս բռնելով զիս քովը նստեցուց. ա-

մէնէն անուշ և աղապատալից նայուածքով մը ինծի կը դիտէր. նէժատ դեփոքելին կտրած էր. անդիտակօցաբար գլուխը դարձուց:

Մէտինա հանրմ խնդալով ըսաւ.

— Բոլոր կիներուն նախանձի զգացումը գրգռելու պայմաններուն մէջ կը գտնուիս, քեռկին, որքա՛ն բարեբախտ էք. որովհետեւ մօրեղբօրս բովանդակ սրտին գերակշիռ կերպով տիրացած էք...

Այս խօսքերուն պատասխանելու համար դժուարին կացութեան մը ենթարկուեցայ. ի՞նչ պէտք էր ըսել. այս խեղճ կինը այնքան անիմաստ խօսքեր կ'ընէր որ... Ձէր կրնար խորհիլ թէ միայն քսաներկու գարուններ ողջունող կին մը, ի՛նչպէս և ի՛նչ կերպով կրնար կենակցիլ յիսուն տարեկան մարդու մը հետ: Ամուսինիս, իմ մասին ունեցած շատ բնական և չափազանցուած սիրոյ արտայայտութիւնը՝ անտեղի կը գտնէր. ժպտելով իրեն ըսի.

— Այո՛, կրնամ խոստովանիլ թէ ամուսինիս այդ վիճակը արդարեւ ինծի հպարտութիւն կը պատճառէ:

Կէսօրուան ճաշէն վերջ, դաշնակին առջեւ նստայ և նուագեցի: Մէտինա հանրմ ինձմէ կարգ մը մանր մունր երգեր կը խնդրէր. առանց ընդմիջումի կը նուագէի. այլեւս հոգիէս յորդող վիշտերս մատնեբունս յանձնած էի:

Նէժատ ոտքի վրայ էր. նօթաները խառնելու տան, կնոջը անկենցաղագէտ վարժուողին հանգէպ նեղուած ըլլալը յայտնող չարժուծով մը օւժգին կերպով կը չնչէր:

Յանկարծ անոր դառնալով հարցուցի.

— Ո՞ր եղանակները կը սիրէք:

Խորունկ խորունկ երեսո նայելով պատասխանեց.

— Հիւսէյիճի եղանակը:

Ձարմացայ որ համաձայն էինք մեր զգացումներուն մէջ. որովհետեւ ես ալ, միւս եղանակներէն աւելի «Հիւսէյիճին» կը սիրէի նախընտրել:

— Իսկ դժուար, ըսաւ:

Տալիք պատասխանիս յառաջ բերիլիք ազդեցութիւնը չկրցի խորհիլ.

— Միեւնոյն եղանակը, ըսի:

Նէժատ լռեց և գլուխը վար ծռեց:

Վերստին դաշնակին գարձայ, և իբր պատասխան իր լռութեան, իրեն ըսի.

«Չգիտեմ թէ կեանքին մէջ սին, խինդ ու ծիծաղ ո՛ւր միշտ կ'ապրին,

«Սիրտը պէտք է ըլլայ գոնէ ուրախ մինչեւ վերջին օրը մահուան շունչին»:

Այս երգը, իմ յոգնած կեանքիս, այս դժբախտ սիրոյս թրթռուն և ողբալի վիճակին մէկ արտայայտութիւնն էր. ասիկա սրտիս ամէնէն դառն զգացումներովը սկսայ նուագել:

Իսկ անիկա լուռ և մտախոհ կ'ունկնդրէր:

Եղանակէ եղանակ ոստոսութիւններ կ'ընէի. մատներս ալ՝ սրտիս թափանցող օարսուտի մը ազդեցութեան տակ էին. կը փափաքէի արտասուել:

Դաշնակին առջեւէն ելած ատենս բոլոր ջղային դրութիւնս պարտասած վիճակի մը մէջ էր. բազմօցի մը կրթնեցայ:

Նէժատ տակաւին խորունկ ցանկութեան մը արբըշտանքին մէջ՝ կարծես մեկուսացած էր իր գոյութենէն: Ձինքը այդ վիճակին մէջ տեսնելս՝ զիս կը խենթեցնէր. Ոտքի ելայ, այդտեղէն փախչիլ կ'ուզէի:

Ամուսինս հարցուց թէ ո՛ւր կ'ուզէի երթալ:

— Եթէ կը թոյլատրէք, քիչ մը պիտի հանգըստանամ, և աւելցուցի թէ, թերեւս հիւրերն ալ հանգչիլ կը փափաքին, արդեւք չըլլանք:

Վեր ելայ, սեղմիրանս, զգեստներս հանցի և ինքզինքս բազմոցի մը վրայ նետեցի. այս առաւուան տեսակցութեան դիւթիչ ազդեցութեան տակ, բոլոր զգացումներս կը յորդէին. կուրծքիս վրայ զետեղած սպիտակ վարդերս սրտիս վրայ սեղմելով համբուրեցի, հոտոտեցի. ասոնք երջանիկ պահի մը թանկարժէք յիշատակներն էին:

Ո՛հ, Նէժատ իմ հանգարտիկ և առանձնակեաց կեանքս հիմէն վերստին ցնցումի ենթարկած էր. Աստուած իմ, անկէ նորէն բաժնուիլ, միայնակ և լքուած, կեանքի անվերջ աղջամուղջին մէջ, մտածկոտ և թշուառ ապրիլ, առիկա առաջուանէն աւելի վատթարագոյն չարչարանք մըն էր:

Սենեակ մանող սպասուհիէն խնդրեցի որ պատու հանները փակէր. հիւրերը հարցուցի պատասխանեց թէ.

— Տիկինը կը քնանայ, պարօնը պատշգամբ նըստած է. մեր պարօնն ալ գիրք կը կարդայ:

— Շատ լաւ...

— Դուք պիտի քնանա՞ք, տիկին:

— Ո՛հ, աղջիկս:

Կինը մեղմօրէն դուռը գոցելով մեկնեցաւ:

Աչքերս փակեցի քիչ մը քնանալ փափաքելով, սա. կայն հասկցած էի թէ բացարձակապէս անկարելի պիտի ըլլար: Նլայ, ձեռքս դիրք մը առի, չկրցի կարդալ: Նլայ քիչ մը պաղ ջուրով լուացուեցայ: Բեկնուառ մը հագայ. մազերս ուսերէս վար կախուած էին. զանոնք հաւաքելու համար թեւերս ուժ չունէին: Նէտրէթին մօտ երթալու համար զէպի դուռը յառաջացայ. որովհետեւ առտուընէ ի վեր զաւակս չէի կրցած տեսնել:

Այդ պահուն ամուսինս ներս մտաւ, ժպտելով ըսաւ.

— Ձեզի անհանգիստ պիտի ընենք, կը թոյլատրէ՞ք արդեօք, բժիշկը եկաւ: Անդիմադրելի ոյժի մը ազդեցութեան տակ սարսուացի, ի՞նչ վտանգաւոր վայրկեաններ պիտի անցնէի:

— Թող հրամմեն:

Նէժատ մանրաքայլ ներս մտաւ:

Ամուսինս ինծի դիտելով ըսաւ.

— Ի՞նչ կ'ըլլաս, Թիքրէթ, տղու պէս կը վախնաս. վստահ եղիր որ քու մօտդ ոչ մէկ անհանգստութիւն չպիտի կրնայ գտնել. ասիկա սնտոի մէկ կասկածս է. յետոյ, դիցուք թէ հիւանդութիւն մըն ալ ճշդուի, աշխարհի բոլոր զոհողութիւններուն սիրայօժար յանձնառու պիտի ըլլամ. և դուն վստահ ես այս մասին, այնպէս չէ՞, հոգիս: Ո՛հ, լսեղճ մարդ, քեզի խաբող այս կնոջ վրայ սա պահուն դուն անէծք պէտք է տեղացնէիր. այս ժամուն անոր ոտքերուն փաթթուելու և լալու կարօտովը կը տոչորէի:

Ամուսինս երկու ձեռքերէս բռնելով դիմ երկար աթոռի մը վրայ նստեցուց և ըսաւ.

— Դուն ամէնուս համար նուիրական անձնաւորութիւն մըն ես: Այլեւս կը նուաղէի. գլուխս իր ուսին կրթեցուցի. արտասուքներս հանգարտօրէն այս տներէս վար հոսիլ սկսան: Անկարելի էր. ինքզինքս չէի կրնար զօպել ու էէ կերպով:

— Թիքրէթ, իմ սիրելի զաւակս, կուլաս, ինչո՞ւ, ըսէ ինծի: Նէժատ պէյ, կը տեսնէ՞ք կնոջս վիճակը. Աստուած իմ, անիկա կուլայ:

Բժիշկը քայլ մը առաջ անցաւ և խղզուկ ձայնով մը հաղիւ կրցաւ ըսել.

— Մի վախնաք, տաղնաս մը կ'անցընէ: Յետոյ յարեց.

— Նթէ չի լար, սաստիկ նուաղումի մը պիտի ենթարկուէր ապահովաբար:

Կոկորդոս խղիւղ հեծեծանքներուն մէջ, կ'ըսէի.

— Ներեցէք, որովհետեւ ջիղերս շատ անհանգիստ են:

Ամուսինս ձեռքերս համբուրելով, կ'ըսէր.

— Ֆիքրէթ, ամէն ինչեւ ինծի համար. քեզի լալու վիճակին մէջ տեսնելս զիս կ'ոչնչացնէ. խօսէ թէ ի՞նչ է քեզի տառապեցնող պատճառը, քեզի աչքի արօցունք թափել տուող շարժառիթը ի՞նչ է:

— Ո՛հ... կ'երգնում թէ ոչ մէկ բան, ո՛չ մէկ պատճառ գոյութիւն չունի. միայն ձեր ծայրայեղ սիրոյն սրտիս մէջ թողած ուրախութիւնը...

Նէժատ, լեզուն բռնուած, բոլոր զգացումները սառած, անշարժ արձանի մը նման ոտքի կեցած մեզի կը դիտէր:

Այս միջոցին ցոյց տուած տկարացումիս պատճառաւ այնքան նեղուած էի որ ընելիքս կորսնցուցած էի. ասիկա կրնայի վերստին դարձանել, միայն ձեռք առնելով սովորական կորովս և հաստատամտութիւնս: Ամէն բանի հանդուրժելու որոշում տուած կերպով մը, խղճիս մէջ վճռականութիւն մը կար: Ոտքի ելայ. արցունքներս, սրտիս մէջ բոցավառող հուրովը չորցած էին. այդ պահուն, ամէն բանէ, նայնիսկ ինքզինքէս անգամ զգուանք կը զգայի: Ո՛հ, այս անտոյժ յոգնութիւնը, այս անօգուտ պայքարները. մթին, տաանց վազորդայնի սէր մը... ասոնց տակ ճմլուող, չարչրկուող հոգիս, հիմա խղիւղ, խորունկ բարկութեամբ մը կը ցնցուէր:

Նէժատի աթոռ մը ներկայացուցի. ես ալ անոր դէմը նստայ. ճշդիւ բժիշկի մը և հիւանդի մը դիրքին մէջ էինք:

Բժիշկը կարգ մը հարցումներ կ'ուղղէր ինծի.

— Մերթ ընդ մերթ գլխիկաւոր ի՞նչ անհանգստութիւն մը կը զգա՞ք.

երբեմն չնչառութեան դժուատութիւն ունեցա՞ծ էք:

Հղուանք ազդող այս կեանքին՝ այս աստիճան կարեւորութիւն արուիլը տեսնելս, միեւնոյն ատեն երկար և անվերջանալի հարցումներու ենթարկուիլս, զիս ծայր աստիճան կը տառապեցնէր: Սակայն ի՞նչ օգուտ որ խեղճ ամուսինիս գոհունակութեանը արժանանալու համար ստիպուած էի այդ չարչարանքներուն սիրայօժար համակերպիլ:

Այսուհանդերձ, կը վախնայի. ան, վայրկեան մը վերջը տխուր իրականութեան վերանասու պիտի ըլլար. թշուա՞ռ մարդ...

Նէժատ ոտքի ելաւ և թոյլտուութիւն խնդրեց. յետոյ զլուխը կուրծքիս կրթնցուց:

Այս շփումին հետեւանքով բոլոր մարմինս կրակ-նեղու մէջ կ'ապրէր: Ամուսինս ամենայն մտանդութեամբ Նէժատի աչքերուն մէջ կը նայէր:

Վերջապէս, երբ բժիշկը զլուխը կուրծքիս վրայէն վերցնելով, աթոռի մը վրայ նստաւ, դէմքը ծանր վիշտով մը համակուած էր:

Ամուսինս հառաչող ձայնով մը, «պարոն բը-ժիշկ...» կրցաւ ըսել: Իսկ անիկա, ջանալով ծածկել ամէն ինչ, մտանդ և վշտահար գլուխը վեր առաւ ու զողգոջուն և աղիողորմ ձայնով մը պատասխանեց.

— Վստա՛ն եղէք... պարոն:

Ես այս անցուդարձերուն հանդէպ բացարձակ անտարբեր կը մնայի: Յետոյ ինծի դառնալով ըսաւ.

— Բան մըն ալ չունիք, տիկին, թեթեւ տակ-նուկրայութիւն մը. այսուհանդերձ, օգափոխութեան մը կը կարօտիք. այստեղի մաքուր օդին առաւելու-թիւնները արդարեւ կարելի չէ ուրանալ... բնական է որ մարդ իր ծննդավայրին մէջ ասկէ հարիւրապատիկ աւելի կրնայ օգտուիլ: Հետեւաբար, քանի մը ամիս անպայման, Պոլսոյ մէջ, գեղեցիկ օդով և դիրքով տեղ մը պէտք է փոխադրուիք:

— Շատ դժուար պարագայ:

Ամուսինս իսկոյն միջամտելով յարեց.

— Ո՛հ... այս մասին այլեւս վճռականապէս
յայտնեմ թէ քեզի մտիկ չեմ կրնար ընել:

— Շատ լաւ, պիտի հնազանդիմ ձեր հրամանին:
Նէժատ վերստին ինծի դառնալով յարեց.

— Երկրորդ յանձնարարութիւն մը. երբեք պէտք
չէ մտահոգուիք. ձեզի ամենաանհաժեշտ բանը լու-
թիւնն ու հանդարտութիւնն է... ձեր սիրտը յոգ-
նեցնող յուզում, տակնուվրայութիւն, դրզութիւն
առթող բաներէն պէտք է իսպառ զգուշանաք...

Այս խօսքերուն վրայ, այնպէս մը նայեցայ Նէ-
ժատին որ... այս ակնարկով կը փափագէի իրեն
հասկցնել թէ այդ բաները ինծի յանձնարարողը դո՞ւն
եա... աւա՛ղ... Մինչդեռ դո՞ւն ես հեղինակը այդ
չարիքին զոր ինծի արգիլել կը ջանաս. միթէ կարելի՞
էր այլեւս ինծի համար հանդարտ և լռակեաց կեանք
մը ապրիլ:

Նէժատ նպատակս հասկցած ըլլալով իր կուրծքը
բզբտող խորունկ մէկ հառաչանքը զսպելու փափաքով՝
իր շրթունքները խածաւ: Վիզը ծոկով տխուր
նայուածքով մը զիս գլտեց... կ'ուզէր հասկցնել
ինծի թէ.

— Միթէ ե՞ս եմ որ քու մահուանդ պատճառ
կ'ըլլամ... այդ անգութ, անդարմունքի վէրքը բա-
ցողը ե՞ս եմ... անգիտակցաբար ե՞ս եմ որ քու դա-
հիճդ կ'ըլլամ կոր...

Ո՛հ, անոր կողմէ կրած բոլոր վիշտերս, անոր
պատճառաւ պարտադրուած բոլոր տառապանքները
ինծի համար ինքնուրոյն հաճոյք մը ունէին:

Զիրենք այլեւս առանձին ձգելու անհրաժեշտու-
թիւնը զգալով, պատրուակ մը ստեղծեցի և ոտքի
ելայ. մեղմօրէն դուրս սպրդեցայ. դուռը կիսաբաց

ձգելով հոն սպասեցի. հետաքրքիր զգացում մը զիս
կը հարկադրէր զիրենք մտիկ ընել. ներսը կամաց կա-
մաց կը խօսակցէին:

Նէժատ միջոց մը ըսաւ.

— Տակաւին նուազում չունի. լաւագոյն դարմա-
նումներու շնորհիւ փրկելու յոյսը կորսուած չէ բոլո-
քովի: Խօսուածները կ'իմանայի. յետոյ քիչ մը աւելի
կամաց ձայնով խօսակցիլ սկսան:

Յանկարծ ամուսինս խեղդուկ և տառապանքիւ
ձայնով մը կը հեծեծէր:

Իեանքս անոր կապուած է. զինքը ազատեցէք.
իսկ Նէժատ կ'ըսէր, սիրտը ամէնէն աւելի չարչրկող,
առաւակցնող յուզումներէն զինքը զգուշանել պէտք
է. սակայն ասիկա կարելի պիտի ըլլա՞յ... կը լսէի
որ կ'ըսէր թէ ահա զինքը գերազանցօրէն տաղնապե-
ցնող պարագան այս էր... այդտեղէն փախայ օրով-
հետեւ ամուսինս դառնապէս կուլար...

Նէտրէթի սենեակը դացի. դեռ նոր արթնցած էր.
գիրկս առի դայն, ո՛հ... դժբախտ գաւակս, մահուան
դատավճիռը կրող խեղճ մօրկանը բազուկներուն մէջ,
ամէն բանէ անտեղեակ, իր ամէնէն հմայիչ ժպիտնե-
րովը կը ծիծաղէր: Առանց յազենալու դայն համբու-
րեցի, համբուրեցի... աւա՛ղ...

Երբ օրան իջայ, Նէժատը, ամուսինս և Մէտիհա
հանրմը հոն գտայ. այդ պահուն հոգիիս մէջ վայրագ
ցնծութիւն մը կար. խնդալ, խօսիլ կը փափաքէի:

Ամուսինս, իմ այդ անտովոր ուրախութիւնս՝
առողջութեանս մասին Նէժատի կողմէ տրուած հա-
ւաստիքներուն կը վերադրէր. կը հաւատար թէ ես
ոչինչ զիտէի այդ մասին. խեղճ մարդուկ, ամէնէն
սոսկայի տուայտանքներու ազդեցութեան տակ իր
յուզումները ծածկել կը ջանար:

Նէժատի նայեցայ. ան ամուսինէս աւելի զուար-

թախո՞ն երեւնալ կը ճգնէր. ես անանկ մը ձեւացուցի թէ այդ մանրամասնութեանց երբեք ուշագիշտ չեմ...

Վեր ելայ. վայելուչ արդուզարդ մը ըրի, ճերմակ մետաքսէ շրջազգեստ մը հագայ, և մարգարտաձեւ մանեակը վիզս անցուցի:

Վար իջայ, հրաման ըրի որ կառքը պատրաստեն, Մէտինա հանրմին ընկերակցութեամբ գիւղերը պտոյտ մը պիտի կատարէինք:

Երբ սրան մտայ, ամէն ոք հիացաւ արդուզարդիս և անոր ճաշակին վրայ:

— Այսօր հոգիս մէջ արտասովոր ցնծութիւն մը կը զգամ, աս ալ, աստուծոյս ձեռքով ընկերապետ և չէնչոյ ներկայութեանը կը պարտիմ:

Մէտինա հանրմին հետ պատրաստուեցանք. կառքը մեկնելու վրայ էր:

Ամուսինս ներողութիւն խնդրեց որ չպիտի կրնար մեզի ընկերանալ ու հեռացաւ. կը զգայի թէ ո՛ր ատարճան տխուր էր և ընկճուած...

Մէտինա հանրմ բանէ մը լուր չունէր, հետեւաբար հարցուց.

— Մօրեղբայրս ի՞նչ ունի որ...

— Կառքին մէջ կը բացատրեմ, պատասխանը տուի:

Տղոց ընկերակցութեամբ երեքս ալ կառք մտանք: Կառքը ազարակին մեծ պարտէզին դռանէն դուրս ելլելով, դէպի անտառակ երկարով գառիվերին ստորոտէն տափաբակ հովիտը իջնել սկսած էր: Տեղ տեղ մեծ թմբիներու կանաչ գաղաթները հովէն կը ծփծփային. անտառակին խորը քանի մը շոճիներ, իրենց մօայլ, գորշ, կանաչ երանգներովը մեր աչքերուն մթին, լոին և ակնապարար տեսարան մը կը պարզէին: Հեռուէն գիւղի մը հողով ծեփուած բնակարանները, մխացող ծխնելոյզերը նշմարուեցան. աւելի

առաջ, ձորակի մը անվերջ գլղուքին հետ, ջաղացքի մը դանդաղ, տխուր կճրտուքը կը լսուէր. մեր դէմը գտնուող գաղաթին վրայ հովիւ մը, իր ոչխարներու հօտը արածելով, լեռնականի տխուր եղանակ մը յօրինել կը ջանար իր սրինգով...

Մէտինա հանրմ կը հարցնէր.

— Քեռիկին, գիւղացիները կը սիրէ՞ք:

— Չափազանց չատ. վստահ եղէք որ անոնք շատ ընկերական են. այս շրջանակին մէջ ո՛րքան գիւղեր որ կան բոլոր կիները և տղաքը զիս շատ կը սիրեն, և զիս ապակեւոր ազարակի՞ն օրհնեն կ'անուանեն...

Մէտինա հանրմ, ա՛, ի՞նչ զարմանալի բան, կ'ըսէր ծիծաղելով:

— Մանաւանդ քանի մը ծերուկ պառուներ կան, որոնք յաճախ զիս տեսնելու կուգան, զիբենք կը պատուասիրեմ. կը նստինք, միասին կը տեսակցինք:

— Ո՛հ, իրա՞ւ կ'ըսէք. չէ՞ք նեղուիր բնաւ.

— Ինչո՞ւ նեղուիմ, սիրելիս. անոնք ալ մեզի պէս մարդիկ չեն միթէ:

— Բնականաբար, սակայն չեմ գիտեր, ամէնուն կամքին ծառայելը ինձի նեղութիւն կը պատճառէ...

— Այդ պարագային կը նշանակէ թէ մեր բարքերուն մէջ հակադրութիւն մը կայ:

— Անանկ ըլլալ կը կարծեմ:

Կառքը հիմա դաշտերուն մէջ գտնուած լայն ճամբէ մը կը թաւալէր. մօտեցանք փոքրիկ գիւղակի մը որ կարծես մեր դէմը գտնուած լեռան մը խաւարչտին կուշտին վրայ կառուցուած էր:

Նէժամ, մտախոն և լուռ նստած էր: Իր աչքերուն առջեւ պարզուող բնութեան այս հոգեզմայլ գեղեցկութիւններուն հանդէպ բացարձակ անտարբեր վերաբերում մը ունէր:

Մէտինա բողոքի շեշտով մը յարեց .

— Նէժատ... ինչո՞ւ բնաւ չես խօսիր, սիրելիս, ի՞նչ եղաւ այսօր քեզի և մօրեղբօրս, չեմ հասկնար արդարեւ...

Նէժատ դեփղեղին կտրած պատասխանեց .

— Ձեզի մտիկ կ'ընէի :

Նայուածքս իրեն ուղղելով ըսի .

— Ձեր ներողամտութեան վստահելով խնդրանք մը ունիմ, և ասոր համար ալ յարմարագոյն առիթի մը կը սպասէի :

Մէտինա զարմացումով և հետաքրքրութեամբ ինծի կը նայէր . իրեն այս հարցական նշանին սա պատասխանը տուի :

— Կը կարծեմ թէ տեղեկութիւն չունիք որ Նէժատ պէյ զիս քննած է . Պ. բժիշկը, քննութեան ընթացքին, հետեւանքը կասկածելի սրտի հիւանդութիւն մը գտած էր...

Նէժատ բարձրաձայն գոչեց .

— Ի՞նչ կ'ըսէք, տիկին, ձեր մարմնին, ձեր առողջութեան մասին յանիրաւի զրպարտութիւններ յօրինելով, ամէնքս ալ սարսափահար կ'ընէք : Ես, ձեզի կը վստահեցնեմ, չէ՞ք կրնար համոզուիլ թէ իրեւել բժիշկ սխալած չեմ կրնար ըլլալ :

Ժպտելով պատասխանեցի .

— Ապահովութիւնը ինծի համար կարեւորութենէ զուրկ է, այս մասին վստահ եղէք, որովհետեւ մահը ինծի երկիւղ չազդեր . իսկ թախանձանքներս՝ ինծի համար չեն, ամուսնիս համար . զինքը այսպէս տխուր և վշտահար տեսնելով, ծայրահեղօրէն կը զգածուիմ . ասկէ զատ, զիս բաժնելով սա խաղաղ և լռակեաց միջավայրէն, օգափոխութեան համար կարգ մը նեօթութիւններու պիտի ենթարկէք, մինչդեռ ես բացարձակ անկարող եմ նման տառապանքի մը, կամ

աւելի ճիշդը անօդուտ զբաղումներու հանդերձելու : Ձեմ ուզեր ասկէ բաժնուիլ : Այդ վիճակը զիս բոլորովին պիտի տաքնապեցնէ . միեւնոյն ատեն, թերեւս անհանգստութեանս սաստկանալուն պատճառ դառնայ : Վստահ եմ թէ այս ուղղութեամբ ձեր քանի մը խօսքը ամուսնիս մօտ իր մասնաւոր կշիռը և կարեւորութիւնը պիտի ունենայ . հետեւաբար ահա այդ պարագան է որ կը թախանձեմ ձեզմէ :

Նէժատ, չկրնալով իր կնոջ մօտ փափաքած ձեւովը արտայայտուիլ, վշտահար շեշտով մը յարեց .

— Սակայն, ձեր հրամանը ասպարէզիս, զարտապահութեանս սահմանէն դուրս ըլլալով, կը ցաւիմ որ չպիտի կրնամ ընդունիլ զայն : Ձեր ամուսնին վիշտին և տխրութեանը գալով, ատիկա արդիւնքն է ձեր մասին ունեցած անսահման սիրոյն : Ձեր ամենափոքր մէկ անհանգստութիւնը անոր համար խորունկ վիշտ մը կը կազմէ . այս մասին դուք պէտք չէ որ նեղուրտիք :

Այս խօսքերուն տակ քօղարկուած յանդիմանական շեշտը կռահած ըլլալով, կարճ կապելու համար լռել որոշեցի :

Մէտինա հանրմ ապշահար երեսս նայելով կ'ըսէր .

— Կատակ կ'ընէք, Աստուծոյ սիրոյն, ճի՞շդ են խօսուածները :

— Ո՛հ, սիրելիս, ոչ . խնդրը երկարել չարժեր . կեանքիս հետ կապ ունեցող պարագայ մը . հիմա թողունք այս տխուր խօսքերը և ֆանանք օգտուիլ մեր գէմը պարզուող բնութեան հիանալի գեղեցկութենէն : Ծշմարիտ է որ ամէն կեանք մահով մը կը վերջանայ . կանուխ կամ ուշ մեռնելուն մէջ տարբերութիւն մը չեմ տեսներ :

Նէժատ իր յուզումէն չրթունքները կը խածնէր : Այլեւս գիւղին մօտեցած էինք . հեռուէն մեր

կառքը նշմարող տղաքներ, վազն ի վազ մեր մօտը կը փութային:

Մէտինա հանրմ ասոնք տեսնելով սկսաւ մեծաքրքիջ ծիծաղիլ:

Դիւղին կիները մեզի դիմաւորելու համար ճամբայ ելած էին: Անոնց դէմքերնուն վրայ իրենց սիրտին անկեղծութիւնը կը ցոլար: Իրենց աչքերուն մէջ փաղաքշական արտայայտութիւններ կը փայլէին:

Ասոնց չափ խաղաղիկ կեանքով մը չկրնալ ապրելուն մտածումը, դիս, սա պահուն, չափազանց կը վշտացնէր:

Իրենցմէ մէկը կ'ըսէր.

— Հրամեցէք, փաշա հանրմս, բարով եկաք մեր գիւղը:

Մէտինա բարձրաձայն խնդալով կ'ըսէր.

— Ա՛... ա՛... այդ ի՞նչ տեսակ բացատրութիւն...

Ապշահար դիտեցի այս անմեղ կնոջ, որ խելճ գիւղացիները ծաղրելով կը զուարճանար:

Կառքէն վար իջանք և սկսանք յառաջանալ հեռուն տեսնուող ուտիններուն զովաշունչ ստուերներուն տակը. ասոնք դէպի ձոր հակած էին. հոս կանգ առինք. հիմա այդ ձորին միօրինակ և հեւքոտ կարկաչիւնը մօտիկ կ'ընէինք. ժայռերէն վար վիթխարի արադութեամբ մը հոսող ջուրերը կը դիտէինք:

Տղաքը և կիները մեզ չըջապատած էին: Այս տեսարանին առջեւ, պահիկ մը գէթ, կարծես կեանքիս դառնութիւնները մոռցած էի: Մեզի թարմ մածուն հրամցուցին, և հարցուցին թէ ո՞վ էին քովիներս: Պատասխանեցի.

— Մեր ազարակին տիրոջ ազգականները. այս կերպ կը յորջորջէին ամուսինս:

Նիհատ և Նիհալ շատ ախորժած էին այս փոքր.

աւերակ գիւղէն: Հաւանական էր որ իրենց գտած անկեղծ վերաբերումը՝ անոնց մատաղ հոգիները հըրձուեցուցած էր:

Արեգակը մեծ լերան մը մառախլապատ գագաթէն մարը մտած ատեն մենք ալ ազարակ կը վերադառնայինք: Բնութիւնը կարծես, այս պահուն, լոխ տըխութեան մը մէջ թաղուած էր. այս լուսնիւնը կը խանդարուէր մերթ Եւրթ հորթի բառաջովը կամ քանի մը դառնուկներու երկչոտ մայիլնովը, որոնք ձորերու ամայութեան մէջ երկարօրէն կ'արձագանգէին:

Նրբ ազարակ ժամանեցինք, ամուսինս դտայ մեզի սպասողի դիրքին մէջ. այս գիշեր կը փափաքէի ամէն բան ընել, ամէն զոհողութեան յանձնառու ըլլալ, միայն՝ զինքը զբաղեցնելու կամ անոր վիշտը ամօքելու համար: Որովհետեւ երբ ամուսինս վշտալից և տխուր կը տեսնէի կամ երբ անուղղակի կերպով անոր դժբախտութեան պատճառ կը դառնայի, իր թաթեւուն մէջ գիտ չարչրկող տառապանքս կը բաղձապտուկուէր կարծես:

Թեւը մտայ. քիչ մը պտըտինք, ըսի իրեն:

Գոհունակ սրտով և ժպտաչուրթն երեսս նայեցաւ ու ըսաւ.

— Չե՞ս յոգնիր:

— Ո՛չ, ո՛չ, հիմա այնքան աղէկ եմ որ չեմ կրնար բացատրել. բան մըն ալ չունիմ. վստահ եմ որ եթէ երկու ժամուայ ճամբայ ալ քալեմ, երբեք չպիտի յոգնիմ: Երբ գեղերս կանոնաւոր առնեմ, առողջութեանս խնամք տանիմ, անկասկած է որ աւելի պիտի կ'ազդուրուիմ: Յետոյ, Սայիտ պէյ, յաճախ չէ՞ տեսնուած որ բժիշկներն ալ կը սխալին իրենց ախտաճանաչումին մէջ:

— Անկասկած, զաւակս, յաճախակի պատահած

դէպքեր են ատոնք. սակայն, գիտնալու ես թէ այդ խօսքերովդ ո՛ր աստիճան զիս ուրախացուցիր:

— Իմ ալ միակ բաղձանքս ատ է արդէն:

— Հրեշտակի պէս կին...:

Կաթիլ մը արտասուք այտերէս վար հոսեցաւ. գլուխս դարձուցի. տակաւ վրայ հասնող մթնշաղին մօայլ ստուերներուն տակ այս արիւնոտ արցունքի կաթիլը թաքնուած, անհետացած էր...:

Երկու օր վերջը, Ագարակ... Ապրիլ

Ատենի մը համար յուզումներս դադարի մէջ էին: Նէժատ երկու օրէ ի վեր մեկնած էր: Մէտինա և ես այս երկու օրերու լռին ամայութեանը մէջ կ'ապօրէինք. դեռատի կիներ, իր ամուսնին նկատմամբ, քիչ մը բողոքողի դերին մէջ կը գտնէի: Իր մասին ցոյց տուած անտարբերութիւնը տակաւ իր ուշադրութիւնը կը գրաւէր. խորանկ մտածումներուն առթած վիշաք կամաց կամաց տեղ մը կը գրաւէր իր սրտին մէջ: Այս պարագան սոսկում կ'ազդէր ինծի. կը մաղթէի որ վայրկեան մը առաջ մեկնէին: Մէտինային ամենաանհաշան կասկածով մը թունաւորուիլը դժբախտութիւն մըն էր որ կրնար գիտ ոչնչացնել:

Իսկ Նէժատ իր սրտին տոկունութիւնը պահելու անկարող էր. և ամուսնին սիրոյ մասին ունեցած պահանջկոտութենէն և անպատշաճ վարմունքէն սոսկալի կը նեղսրտէր: Եւ մազերս կը քստմնէին, երբ խորհէի թէ այս վիճակին չարունակութիւնը լաւ հետեւանք մը չէ որ պիտի ունենար և թէ ասիկա պատճառաւորի դառնար որ մեր ազգականութեան կապերը դժբախտ վախճանի մը յանգէին:

Մէտինայի հետ անցուցած սա մէկ քանի օրուան ընթացքին, զինքը զօտրճացնելու, չնեղացնելու համար ջանացած էի որ բռնազբօսիկ զօտրթութիւն

մը ցոյց տամ, կամ նոյն իսկ մեծաքրքիջ ծիծաղներ արձակեմ: Ամուսինս իմ այս վիճակէս վերջին ծայր գոհ էր, զիս հետախուզող իր նայուածքին մէջ որոշակի կը նշմարուէր իր անսահման աղապատանքն ու գորովը, և մշտակայ պատրաստակամութիւնն ու անհուն զոհողութեան ոգին՝ իմ բաղձանքներս իրագործելու համար: Ամուսինս՝ սա վիճակին մէջ տեսնելս՝ զիս բողոքողին կը վշտացնէր, և խղճմտանքիս տուժապատճառ աստիճան մըն ալ կը սաստկացնէր: Աստուած իմ, ես, մեղքերուս պատիժը այս կերպով էր որ պիտի քաշէի արդեօք...:

* *

Երէկ, Մէտինայի հետ ննջասենեակիս մէջ նստած էինք. դեռատի կիներ իր ամուսնին երկու օրուայ բացակայութեանը պատճառով շատ յուզուած կ'երեւար: Հոգիին մէջ նեղսրտութիւն մը, ակնարկներուն մէջ մտացիւր վիճակ մը կար: Շատ աշխատեցայ իր մտահոգութիւնը փարատել, սակայն չյաջողեցայ իր այդ մտախոհ վիճակը անհետացնել:

Վերջապէս իրեն ըսի.

— Մտահոգութիւն մը ունիք կարծեմ, ձեզի մտացիւր կը տեսնեմ:

Կարծես թէ այդ հարցումիս կը սպասէր.

— Ո՛հ, այո՛, ըսաւ, Նէժատի մասին կը մտածեմ. ճամբաներուն անկանոն վիճակը, յետոյ գիւղին մէջ անյընելիք մէկ երկու օրուան յոգնութիւնը, կը վախնամ որ զինքը անհանգիստ պիտի ընեն, զ'արժուած չէ այդ տեսակ անսովոր կեանքի մը:

— Կը վստահացնեմ ձեզի թէ ճամբաները բաւական կան համարուող են. սակայն պարտականութեան մը կիրառման ընթացքին, խորհելու էիք որ այդքան մը անհանգստութեան համակերպիլ անհրաժեշտ էր, և ինքզինքնիդ միտքով զարմանալով տեսնելու էիք. մի նեղութիւն, թերեւս երկու օրէն առաջ կը վերադառնայ:

— Ո՛հ... երանի՜ թէ այդպէս ըլլար...

Այս խօսակցութեան տուած արդիւնքը սա էր որ ես անկէ շատ հետոյ կը մնայի: Այս կինը՝ իր օրինաւոր ամուսնին կը սպասէր, իսկ ես, աւա՛ղ...

Պահիկ մը լուռութենէ վերջ, Մէտինա վերստին սկսաւ խօսիլ.

— Իմ այս մտածումս քիչ մը անհարկի կը զրտնէք, կարծեմ, այնպէս չէ՞. սակայն եթէ գիտնայիք թէ զինքը ի՞նչ անորակելի սէրով մը կը սիրեմ: Չեմ գիտեր թէ սիրահարութեան զգացումը ա՞ն է արդեօք. եթէ այո՛, այդ պարագային այդ զգացումն է որ առաւելագէս սնուցած եմ ամուսինիս նկատմամբ:

— Անտարակոյս, պատասխանեցի, կնոջ մը համար՝ իր ամուսինը տենդագին կերպով սիրելէն գերազանց երջանկութիւն կա՞յ միթէ աշխարհի մէջ: Հակառակ ընթացք մը, կեանքի ամէնէն մեծ, ամենազառն տառապանքը կրնայ նկատուիլ. այդ կերպ վարժուել մը ո՛չ մէկ կերպով կրնայ դարձանելի ըլլալ. ապօրինի սիրոյ մը հոգիին տուած տառապանքը, սիրահարութեան վայելքը ըմբոյխնողներուն հանդէպ գործածուելիք միակ զէնքն է: Իր ամուսինը իրապէս և անկեղծօրէն սիրող կին մը, ամէն դժբախտութեան, ամէն տեսակ տառապանքի կրնայ հանդուրժել միայն իր ամուսնոյն նկատմամբ տաճած սիրոյն ուժովը:

— Շատ ճշմարիտ կը խօսիք:

— Վստահ եղէ՞ք որ կիները շատ կասկածոտ արարածներ են. սակայն... այրերուն ձեռքը կապող սիրոյ շղթան պէտք է որ իրենց կիները միտքն կաշկանդէ... ասիկա ալ այր մարդոց յատուկ պարտականութիւն մըն է. և այնքան դիւրին է որ... զրգաբախտաբար ասիկա հասկնալու կարողութենէն զուրկ, իր կնոջ հոգեկան կացութեան անտեղեկ բաղձաթիւ ամուսիններու դժբախտութեանց շատագոյնականը լսած եմ յաճախ. անոնք իրենց կիներուն ամենափոքր մէկ փափաքին գոհացում տալով, փոխարէն կարելի չէ երեւակայել թէ ի՞նչ մեծ, ի՞նչ յարատեւ սիրոյ վարձատրութեան մը կ'արժանանան, ուրախ և բարեբաւ տիկ կեանքով մը կ'ապրին, առանց սակայն գիտակցութիւնը ունենալու իրենց երջանկութեան: Եթէ ճշմարտութիւնը խոստովանիլ անհրաժեշտ ըլլայ, պէտք է յայտնել թէ անտարբերութեան այս նշանը մեր բաղձաթիւ կիներուն մօտ կը տեսնուի: Զիրար չհասկընալ, ո՛հ... անաւասիկ մեղի քանդող, մեր երջանիկ կեանքը թուաւորող, բռնի դժբախտ ըլլալու պատճառ եզոզ այդ աղճամուղը և սակայն...

— Ասիկա լուսաւորել կարելի չէ՞:

— Այո՛, կարելի է, երբ երկու կողմէ միեւնոյն զգացումով խմորուած են...

— Ի՞նչպէս:

— Ինչպէ՛ս, կը հարցնէք. հոգիներուն մէջ բնականօրէն գոյութիւն ունեցող ընտանութիւն մը, զգացումներուն մէջ համաշափութիւն մը յատա՞ջ բերելով: Ձեզի կը հասկցնէ թէ ձեր դիմացինը ի՞նչ կը փափաքի, կամ ի՞նչ բանի կը սպասէ: Արդէն, ի բնէ զուք անոր սիրած, հաւանած բաներէն կ'ախորժիք, և չէք սիրեր այն բաները՝ զորս ան չէ սիրած:

— Ահա ձեր այս մտածումը սխալ է. այդ պարագային անհրաժեշտ է որ ամուսինս գիտ չսիրէ. մինչ-

դեռ ան ինծի ամէնէն զօրաւոր սէրով մը կապուած է. ես Նէժատի սիրածներուն մեծագոյն մասէն չեմ ախորժիր. ասիկա մեր սէրը չկրնար փոխանդել. օրինակ, նախ և առաջ ես կանուխէն քնանալ կը սիրեմ, ան, ընդհակառակը ուշ կը սլառկի. ո՛չ մէկ գիշեր անոր չեմ սպասեր. յետոյ ան կը սիրէ վէպ կարդալ, և կ'ախորժի ընթերցումներէն. ես բացարձակ չեմ սիրեր, և ասկաւին նմանօրինակ շատ մը պարագաներ: Եթէ ճշմարիտը խօսելու պէտք ըլլայ, ես քիչ մը խնայողութիւնը կը սիրեմ, մինչդեռ Նէժատ ասկէ դժգոհ է. ես կը փափաքեմ որ ամէն բան դիմացկուն ըլլայ, մինչդեռ ան վայելուչը և նուրբը նախամեծար կը սեպէ: Չեմ կրնար ընդունիլ որ գիշերները, լուսնի լոյսը և անոր գեղեցկութիւնը դիտելու համար կառելի կ'ըլլայ քունը փախցնել կամ զոհել, մինչդեռ Նէժատ վերջին աստիճան հաճոյք կը զոյգ այդ բանէն:

— Ձեր երկուքին միջեւ հսկայ հակադրութիւն մը գոյութիւն ունի ուրեմն:

— Այո՛, սակայն բոլորովին կարեւորութենէ զուրկ է ատիկա:

Զարմանքով իրեն կը նայէի. անիկա առանց բան մը հասկնալու տեսականապէս կը խօսէր.

— Ես վստահ եմ որ ամուսնին որտի՛ն տիրացած եմ, որուն համար գոհ եմ. միայն հիմա ջղային հիւանդութենէ մը կը տառապի՝ որուն համար երկու տարիէ ի վեր հոգեկան տագնապի մը ենթարկուած է: Միակ մտանդուելիք պարագան ատիկա է. ես գինքը զուարճացնել չեմ յաջողիր. եթէ իր մօտին վստահ չըլլամ, պիտի տարուիմ մտածելու թէ անպայման ուրիշ կին մըն է որ կը զբաղեցնէ իր ուղեղը:

Այտերը կրակի նման կասկարմիր կտրած Միտինա յարեց.

— Գիտնալու էք, սիրելիս, թէ որքա՛ն ստորին կիներ կան որոնք իմ երջանկութեանս կը նախանձին: Ասոնք ամուսինս հանդիստ չեն ձգեր որ... չեմ յիշեր, որքա՛ն առաջ էր, մօտաւորապէս մէկուկէս երկու տարի առաջ, Նէժատի դարձանատան ծառաներէն իմացայ. հիւանդներէն մէկը, սեւաչուի, սիրունիկ աղջիկ մը, ամէն ատեն քրօջը հետ բժիշկին կուգայ եղեր. այդ միջոցին, կ'երեւի, պատահաբար, Նէժատ նոյն աղջկան քիչ մը աւելի մեծարանք ցոյց տուած է որ... դեռատի օրիորդը համարձակութիւն կը ստանայ և Նէժատի հետ ամուսնութիւն առաջարկելու չափ առաջ կ'երթայ... սակայն իր ստացած մերժողական պատասխանին վրայ, դարձանատունէն անանկ մը մեկնած է որ... սանդուղներէն վար իջնելու ատեն այլեւս չկրնալով ինքզինքը զօղել, հեկեկաձայն և ողբադին արտասուել սկսեր է, քանիցս իջնալու պէս եղեր է. սպասուհին անոր վշտակցելով, թեւը մտած և զայն մինչեւ կառք առաջնորդած է: Ասիկա լսելով բարձրաքրքիջ խնդալու փափաք մը ունեցայ. շատ լաւ եղած է, զիս ու երկու զաւակներս թանակոխ ընելու բաղձանքը սնուցանող այդ անառակ աղջիկը արդար էր որ իր արժանաւոր պատիժը կրէր...

Չեմ գիտեր, ասոնք լսած ատենս ի՛նչ արտասուվոր դիմայեղումներու ենթարկուած էի... Ո՛հ, ինչե՛ր ալ լսելու դատապարտուած եմ, Աստուած իմ, ճանառակ աղջիկ», չէ՞, և ատիկա ես էի...:

Այդ կիներ՝ որու ի նպաստ սէրս և երջանկութիւնս սիրայօժար զոհելու յանձնառու եղած էի, քաջ գիտնալու էր թէ այդ աղջիկը ես էի... այդ ճանառակ աղջիկը... իր դէմը նստող այս հիւանդ կիներէր: Իր սիրոյն հերոսը և զոհաբերողը ըլլալով, իր ամուսինը վերստին իրեն ձգած էի: Մինչդեռ, մէկ ակ-

նարկս, ամենամանչան արտայայտիչ մէկ տկարութիւնս, մէկ բառս իսկ բաւական էր որ այդ կիներ մշտնջենապէս դժբախտութեան քառսին մէջ գլտորէր. սակայն ես, մրցակցութեան այս մարդին մէջ ինքզինքս միայն զոհարեմել կը փափաքէի. . .

Ազարակ... Ապրիլ

Երէկ, իրիկունս դէմ բժիշկը վերադարձաւ. Մէսինա գոհ և չէնշող, իր ամուսինը զիմաւորելու ատեն, ես, պատշգամէն զիրենք զիտելու զբաղած էի. Ճաշէն ետքը, քիչ մը պարտէզը նստանք. Մէտինա, միշտ հետաքրքիր հարցումներով, Նէժատի առողջութեան մասին մանրամասնութիւններ կը ստանար. կը կոտակէի թէ բժիշկը սոսկալի կերպով կը նեղուէր այդ հարցումներէն. Ներս մտանք. քիչ մը ատեն սրտահին մէջ ժամանակ անցուցինք. Նէժատի ծայրայեղօրէն կը վշտակէր հետեւեալ օրուան իրենց մեկնումին պատճառաւ. Դիւզին մէջ անցուցած երկու գիշերուայ կեանքին և իր ստորագրած տեղեկագրին բովանդակութեան մասին քաջատրուութիւններ կուտար. Նորէն անդրադարձանք մեր Պոլիս մեկնումի խնդրին. Նէժատ յայտնեց թէ պատրաստ էր մեզի համար յարմարագոյն ֆեռել մը կամ ծովեզերեայ գղեակ մը գտնելու. . .

Իսկ ամուսինս աւելցուց թե բոլորովին իմ քմահաճոյքիս կը յանձնէր կղզիի ֆեռելին կառուարումն ու յարգարումը, և քանի մը ամիս հոն բնակելէ վերջ, ըստ կամոս, պիտի կրնայինք ագարակ վերադառնալ, կամ ի հարկին, ձմեռը Պոլիս անցընել:

Այս իրադարձութեանց առջեւ լուս և վերապահ, ունկնդրողի դերին մէջ կը մնայի:

Որոշապէս կը նշմարէի թէ ճակատագրիս այս դատն և կոկծալի կտտակներուն հանդուրժելէ տարբերք և է միջոց չունէի: Դիպուածին սանձարձակ բաղուկ-

ներուն յանձնելով ամէն ինչ, անկեղծ ուժէ մը հետապնդուած, սիրոյ բարեբաստիկ ուղիէն կը յառաջանայի:

Մեծ Կղզի, 20 Յունիս

Երկինքը ամպամած, ծովը միապաղաղ է. ժամ մը առաջ տեղացող անձրեւը ամէն կողմ հաճելի զովութիւն մը սփռած է: Եղեւիններու հոգեպարար բուրումները մինչեւ մենակեացի խցիլս կը թափանցէ և ռունգերս կը զգուէ: Առտուան մեղմ ու փայփայիչ սիւքը՝ իր անուշ զգուանքներով գետին կը հոսեցնէր առաւօտեան անձրեւի ակնափայլ կաթիլները. որոնք սաղարթներուն վրայ թառած, գեղեցիկ համբոյրներ կը փոխանակէին իրարու հետ: Ամէն կողմ տխրասարսուռ վերարկուով մը սքօղուած էր: Թեթեւ մառախուղ մը, կապոյտ չղարչի մը նման, դէպի Հալքիի վրայ կը յառաջանար: Արեգակին լուսաշող զիմագիծը, այս լուրթ սնդոյրին ներքեւ կը նշմարուէր: Աւելի անդին, սպիտակ կօնաօլ մը, ծովուն մեղմ ալիքներուն վրայ կը տարուբերէր, մերթ րնդ մերթ փրփրադէզ կօհակներուն մէջ կը թաղուէր, յամառ արկածախնդրութեամբ մը՝ սուրալու, փախչելու համար հովերուն հետ՝ ճշմարիտ ճակատամարտ մը կը մղէր. մերթ կը բարձրանար, կը բարձրանար, ջուրին մակերեսին վրայ՝ ծովային սպիտակ ճայ մը յիշեցընելով:

Պատուանին առջեւ դուխս ձեռքերուս կրթնցուցած, ակնարկս այս անձայրածիր անհունին առջեւ խորասուզուած, մարմինս տագնապեցնող ողբ ու կոծերէն և յուզումներէն յոգնաբեկ ու անօր՝ նստած էի: Մեր ժամանումէն ի վեր տաք օրեր անցած էին: Հաւկաթակ ամէն տեսակ ստիպումներուն, Պոլիս գալու մասին ամուսնիս մաադրութիւնը փոխելու յաջողած չէի:

Պոլիս մեր վերադարձի օրը, Փէնտիքի կայարանին մէջ տեսանք Նէժատը՝ որ երկաթուղիի ժամանումին կը սպասէր։ Ինծի ուղղած իր նայուածքին մէջ շնորհակալութիւն և սէր կը թրթռար։ Առանց երբեք փոխադարձելու անոր այդ զգացումներուն, վակոնին մէկ անկիւնը կծկեալ էր։ Հակառակ այդ վայրկեանի հաստատակամ որոշումիս, սիրտս ամէնէն զառնակսկիծ զգացումներով կը կոտորար։ Սակայն այլեւս անոր ո՛չ մէկ ձեռով կարեւորութիւն ընծայել չէի փափաքեր։ Կը սոսկայի որ վախճանը շատ տխուր, շատ ահաբեկիչ կրնար ըլլալ։ Նէժատ իմ այս վիճակիս վրայ շատ դարմացած ու շատ զգածուած էր։ Մինչև Կղզի մեզի ընկերացաւ։ Իրմէ տեղեկութիւն խնդրեցի միայն Մէտինա հանրմին և զաւակներուն մասին, ուրիշ ոչինչ։ Եղբորութիւնս պատրուակ բռնելով սենեակս առանձնացայ։ Անոր մեկնումէն վերջ, ամուսինս ըսաւ։

— Զիրենք անգամ մը գէթ հոս հրաւիրել չխորհեցար։

— Երբոր փափաքին, կրնան դալ, պատասխանեցի։

Կղզիի արդուզարդը, մեծափարթամ շքեղութիւնները, պաշտօնականութիւնները ինծի նեղսրտութիւն կը պատճառէին, ասոնց մէջ ապրելու համար՝ ինքզինքս անընդունակ կը գտնէի։ Ո՛հ, բարձրաբերձ լեռներու լոին ամայութեան մէջ քնացող մեր ապարակը, անոր անմարդաբնակ և պարզունակ պուրակները... հոն միայն կրցած էի ապրիլ սիրային կեանքիս ամէնէն յուզումնալից ժամերը։

Կղզի, 28 Յունիս

Երկու գիշեր մեծ մօրս մօտ մնալէ վերջ, վերստին Կղզի դարձայ։ մեծ մօրս բացատրեցի թէ առանց պատ-

ճառի, ամուսինէս ծածկած էի թէ Նէժատ նախապէս զիս դարմանած էր, և պատուիրեցի իրենց՝ այս մասին լուր մնալու։

Սուտ չափազանց տխուր էր և մտածկոտ։ Միշտ մտահոգիչ ակնարկներով երեսս կը նայէր, զինքը սենեակ մը հրաւիրեցի և վստահեցնելով ըսի իրեն։

— Միշտ կը պահեմ սովորական հաստատակամ ոգիս, մանաւանդ հիմա որ ամուսնական պարտականութիւն մըն ալ ունիմ։ այդ նուիրական պարտականութեան ո՛ր աստիճան կարեւոր ըլլալը չկրնալ ըմբռնելու չափ ագէտ չեմ։ դուն անհոգ եղիր, քօյրս։

Երկուքս ալ լացինք։ Անիկա ըսաւ։

— Զեղի միացնող ազգականութեան այս կապը ի՞նչ չարաշուք հանդիպում մըն է։

Կղզի վերադարձիս յաջորդ օրը, ամուսինս, կարգ մը գործերու կարգադրութեանը համար Պոլիս իջած էր։ Ես ալ տունին առտուան յատուկ գործերուն հրսկելէ յետոյ, կարս առի և սենեակս առանձնացայ։

Նէտրէթ, իր ստնաուին գիրկին մէջ, պարտէզին ստուերոտ ուղիներուն վրայ կը պտտկէր։ ակնարկովս՝ յաճախ զինքը փայփայելէ վերջ, կրկին կտրուէ կը զբաղէի։

Նէժատ, այն օրէն վերջ, ա՛լ բնաւ չէր երեւցած։ Միայն Մէտինա հանրմ, պաշտօնապէս ճարի եկաք՞ի այցելութիւն մը տուած էր։

Իր այցելութիւնը փոխադարձելու համար քիչ մը գանգաղ շարժիլ կը փափաքէի, խորհելով որ կարելի եղածին չափ պէտք էր ցանցառ յարաբերութիւններ ունենալ և պահել միշտ պաշտօնականութիւնը։ Թերեւս այս միջոցներով պիտի յաջողէի փրկութիւնը ապահովել։

Գալով անհանգստութեանս, բոլոր տառապանքներս ամուսինէս ծածկել ջոնալով քաջառողջ ըլլալս

կուղէի հաւատացնել իրեն: Լալով կը թախանձէի իրմէ որ այլեւս խաղալիքի մը նման, մարմինս բժիշկներու չարչարանքներուն չենթարկէր:

Իսկ անիկա, իմ թախանձազին սնդումներուս և արցունքոտ աչքերուս հանդէպ կ'ըսէր.

— Շատ լաւ, դուն մի յուզուիր:

Ո՛հ, հոգեկան վիճակիս անտեղեակ եղողներ, որքան երջանիկ կարծած էին զիս. հսկայ հարստութեան մը տէր զինքը պաշտօղ ամուսին մը, թէև քիչ մը տարիքոտ, ի՞նչ վնաս ունի. քեօղկեր, դղեակներ ամենափոքր իղձեր իրագործելու պատրաստ անձեր, իմ փափաքած ձեռովս ապրելու համար ամուսին մը՝ պատրաստ հրամաններուս հնազանդելու:

Արդարեւ, երջանկութեան այս չափը, հասարակաց կարծիքին առջեւ, մասամբ չափազանց էր, սակայն... իրականութիւնը ունէր կարգ մը մթին ու խորհրդաւոր կողմեր՝ սրտնք... որքան ալ աշխատուի, աչքի չի դարներ: Երջանկութեան այս քողին տակ, ի՞նչ արիւնսփոք վէրքեր կային թաքնուած: Տարիներէ ի վեր լքուած այս դղեակին նորոգութիւնն ու յարգարութիւնը, իմ հոս ժամանումս, կը լսեմ թէ չրջակայ դրացիներուն մօտ կարգ մը խմբմանքի առարկայ դարձած է. ազարակէն բերուած զոյգ մը հուժկու արաբական նժոյգները, և ասոնց համար ծախու առնուած գիհնական գեղեցիկ կառքը ախոռ տարուած օրը, բազմաթիւ հետաքրքիրներ փափաքած էին տեսնել այն երջանիկ տանտիրոհին՝ որ այդ կառքին մէջ բաղմամբ՝ կզդին չրջանը պիտի ընէր... ասոր իրացընէ՝ ծիծաղեցայ, և ստիկա եղաւ միակ պատասխանս. ա՛յո՛ղ...

Կար կարելէն այլեւս ձանձրացած էի. այսօր դարձեալ հոգիս տառապեցնող վիշտերուն մէջ կը դաարուէի. օգը սովորականէն աւելի տաք էր. փեղ-

կերը բացի. ծովը՝ արեւուն փայփայիչ գրկախառնումին մէջ, իր կապտորակ քղանցքը տարածած, կը քնանար: Բաւանդակ կզդին հանդարտութեան գիրկին մէջ քնկողմանած էր կարծես: Առաւօտեան պտոյտներուն պատճառած յոգնութիւնը կէսօրուան հաճելի և կազդուրիչ քունով մը դարմանելու մտածումով, ամէն մարդ տունը քաշուած էր:

Տեղէս ելայ. մազերս յարգարեցի, զիքք մը առի և բազմօցին վրայ երկնցայ. այդ պահուն, Նէտրէթ ալ իր ստնտուին հետ, քովս եկած էր. թէ անոր չէնչոզ աղմուկին ու իրարանցումին կը հետեւէի և թէ ձեռքիս գրքին էջերը կը դարձնէի: Այդ պահուն սպասուելին սենեակ մտաւ ու ըսաւ.

— Հիւր եկած է:

— Ո՛վ է, հարցուցի:

— Նէժատ պէյը, պատասխանեց:

Ջիզերս ամբողջ դողդոջ սկսան. յուզումս հանդարտեցնելու համար երկու ձեռքերով սրտիս վրայ կը ճնշէի:

— Հիմա կուգամ, թող քիչ մը սպասէ, պատասխանեցի: Հագուստս փոխեցի, վար իջայ. ինքը, զլուխը բաց վիճակի մէջ, սեղանին մօտ ոտքի վրայ կեցած էր: Դէմքը դունդաւած էր. երկիւղի նմանող ակնարկով մը զիս դիտեց:

— Հրամայե՛ք, նստինք, ըսի իրեն. դէմաւ դէմ երկու թիկնաթոռներու մէջ բազմեցանք. երկուքս ալ կը զողայինք:

Մեր միջեւ եղած խորհրդաւոր լուսթիւնը խղճու նպատակով հազիւ հազ կ'ընէ իրեն ըսել.

— Օգը որքան տաք է այսօր:

Նէժատ հատկոտեալ և թրթռուն ձայնով մը պատասխանեց.

— Այո՛:

Վերստին լռութիւն տիրեց. ո՛հ, այս լռութեան ազդեցութեան տակ մեր հոգիները կարծես կը ճրմ-լուէին: Խորհելու կարողութիւնս ցիրուցան եղած էր: Խօսելու համար բառեր կը փնտռէի:

Այս անգամ Նէժատ սկսաւ խօսիլ ու ըսաւ.

— Ձեր ամուսինը Պոլի՞ս դնաց:

— Այո՛:

Առողջութիւնս քննելու նայուածքով մը զիս կը դիտէր: Յետոյ զգուշաւոր ձեւով մը հարցուց.

— Ի՞նչպէս էք. կը զգա՞ք որ օգտուած էք Կղզիի օղէն:

— Շնորհակալ եմ. բնականաբար:

Երկու քս ալ վար կը նայէինք. լռութիւնը դարձեալ սկսած էր. հագուստիս ժանեակներովը կը խաղայի: Յուզումս, զիս շնչասպառ ընելու աստիճան, զօրաւոր էր:

Նէժատ յանկարծ գլուխը վեր վերցնելով յայտնեց.

— Ձեմ գիտեր թէ այսօր ի՞նչպէս հոս եկած եմ. որովհետեւ կաժրիս տէրը չեմ: Երբ ինքզինքս շոգե-նաւին մէջ դտայ, ապշութեան մատնուած էի:

— Մարդ երբեմն այդպէս կ'ըլլայ:

Նէժատ խորունկ հառաչ մը արձակելէ յետոյ, տխուր շեշտով մը յարեց.

— Ֆիքրէթ, ինչո՞ւ իմ մասիս այդքան պաշտօնականութիւն ի գործ կը դնէք. կեանքիս ամէնէն հաճելի պահերը՝ ձեր մօտը անցուցած սա կարճ ժամերն են: Ատոնք ալ ձեր լռութեամբը, ձեր միօրի-նակ ընթացքովը մի դառնացնէք, կ'աղաչեմ: Ո՛հ... ձեզի առանձին տեսնելու հաճոյքս, ձեզի հետ պահիկ մը գէթ միասին գտնուելու երջանկութիւնը զիս կ'ա-նէպանէ. եթէ դիտնայիք որ հոգիս այս պահուն ի՞նչ ցանկալից արբշտանքով մը կը ցնծայ ու կը խայտայ,

սիրտս ի՞նչ հեշտալի մտահոգութիւններու մէջ կը տարուբերի...

Ո՛չ մէկ պատասխան չկրնալ տալու չափ անգոր և տկար կը զգայի ինքզինքս:

Նէժատ խսկոյն վիճակս կոհնելով յայտնեց.

— Ֆիքրէթ, ներէ ինձի. անգիտակցաբար և ա-կամայ քեզ կը տառապեցնեմ. բովանդակ կեանքդ, համակ երիտասարդութիւնդ թունաւորելէ յետոյ, հիմա ալ... Աստուած իմ, հիմա ալ...

Չկրցաւ խօսքը աւարտել: Իրեն ըսի.

— Ո՛չ Նէժատ, ո՛չ, բան մըն ալ չունիմ... Ընդ-հակառակը քու ներկայութիւնդ զիս ամէնէն հոգեպա-րար բաղձանքներովս կ'օրօրէ... սակայն պարտակա-նութիւնը... զիս զգուշաւոր, պաշտօնական ընել կը հարկադրէ. ձեր մօտ գտնուելէս, ձեր խօսքերը լսելէս կը սոսկամ: Ձեզի ամէն օր, ամէն ժամ տեսնել փա-փաքելով հանդերձ, տխուր ստիպողականութիւն մը կը հարկադրէ որ քեզմէ հեռու ապրիմ. ասիկա ձեզի բազմիցս խօսած էի:

— Այո՛, սակայն, ամենայն անկեղծութեամբ ձեզի խոստովանած էի թէ ես ձեզի չափ համբերատար չպիտի կրնայի ըլլալ: Խօսեցէք, ի՞նչ ընելու եմ հիմա:

— Կարելի եղածին չափ ինձմէ հեռացէք, զիս չտեսնելու համար պատրուակներ ստեղծեցէք. չեմ դիտեր, ի՞նչ խօսիմ, ձեզի ինչե՞ր սորվեցնեմ...

— Ո՛հ, դիտեմ, ամէն ինչ կը խորհիմ. կուգայ վայրկեան մը՝ որ ամէն ինչ աչքս կ'առնեմ. աչքիս առջեւ ո՛չ մէկ բան արժէք մը չներկայացներ: Այն ատեն ձեզի տեսնելու, վայելելու բաղձանքս՝ կամքի ու կորովի ուժս կ'ոչնչացնէ:

— Իրաւունք ունիք, Նէժատ, սակայն դիրքիս փափուկ վիճակը, պարտականութեան կարեւորու-

Թիւնը նկատի ունենալով, կեանքի նմանօրինակ դառնութեանց ջանալու եւ կուրծք տալ: Մի մոռնաք թէ ձեր կինը՝ իր ակնարկները միշտ ձեր վրայ սեւեռած կը պահէ: Նոյն ատեն կը կարծեմ թէ այդ կինը փոքր պատճառէ մը կասկածիլ կը սկսի. ձեր ընթացքը՝ զինքը զգուշաւոր և աչալուրջ ըրած է. ան, առայժմ այս կէտերը ձեր անհանգստութեան կը վերադրէ, ի վերջոյ սակայն...

— Ո՛հ, աւելցուց Նէժատ. այսպէս զժբախտ ու թշուառ տառապելու միակ շարժանքը ինքը չէ՞ միթէ. եթէ գիտնայիք թէ ո՛ր աստիճան անհանգուրժելի է: Անզգայ, նախանձառ և տղէտ կնոջ մը հետ ապրելու հարկադրուած ըլլալը անտանելի է... Տասը տարուան մեր կենակցութեան ընթացքին զժբախտաբար իր մօտ չկրցի գտնել այն առաքինութիւններն ու բարեմասնութիւնները՝ որոնց ակնդէտ կը սպասէի...

«Ես կը փափաքէի որ... Մէտիհան ըլլար իմ հօգիւ միակ սնունդը, իմ զգացումներու խորհրդակիցը. իմ բովանդակ գոյութիւնս փայփայէր, զգուէր բանաստեղծական սիրոյ մը արքայանքը. մինչդեռ կը տեսնեմ որ իմ այս տենչալի բաղձանքներու ցնորքը կտտրակող, անշնչացնող զրկանքի մը մէջ կը չարաչարուի: Որքա՛ն ջանացի զինքը զգուշաւոր և արթնամիտ վիճակի մը մէջ գնել, ան ինքզինքը յանձնեց խորունկ և անտանելի քունի մը գիրկը... զիս սիրեց արդարեւ, բայց ցաւալին հոն է որ իմ սնուցած բաղձանքներէս չատ հեռուն, բոլորովին տարբեր զգացումով մը կը ցաւ սիրել զիս. չեմ յիշեր երբեք թէ կրնամ ու ե ձեւով մը զինքը տառապեցուցած ըլլալ. անոր մասին միայն խորունկ գուլ մը ունեցայ, և իբր իմ կեանքիս ընկերը՝ յարգանքի օրինաւոր պարտականութենէս տարբեր ու ե զգացում չկրցի սնու-

ցանել իր մասին. մինչդեռ ինքը, անհոգ և անտարբեր, կ'ապրէր առանց երբեք վերահասու ըլլալու թէ իր ամուսինը վիրաւոր ու թշուառ, զրկանքներու մէջ մշտնջենապէս զժբախտ եղած էր: Մէտիհա աշխարհի վրայ երեք բան կը սիրէ. առաջին՝ բուեր, երկրորդ՝ զիս... երրորդ՝ զաւակները:

«Ո՛հ, ձեզի առաջին անգամ տեսած օրէս յետոյ զգացի որ կ'ապրիմ. կարծես թէ տարիներէ ի վեր չտեսած հոգիիս մէկ մտերիմին հանդիպած էի. այդ վայրկեանէն չէի փափաքեր երբեք բաժնուիլ ձեր քովէն. կը յիշէ՞ք արդեօք. ձեր անկողնին ձերմականքուն մէջ, նոպայի մը ազդեցութեան տակ կը գրտնուէիք. ձեր բազկերակը քննելու համար ձեռքս երկարած ատեն կը դողդղայի: Ձեւ գիտեր թէ այդ պահուն ինչո՞ւ մեր ակնարկները գիրար խաչածեւած էին: Մինչեւ հոգիիս խորերը թափանցող ձեր հմայիչ աչքերուն և անոնց գեղեցիկ ու նուազկոտ ակնարկներուն ներքեւ սիրոյ առաջին յուզումնալից սարսուռները կը զգայի. ո՛հ, ի՛նչ երջանիկ օրեր էին անանք: Երբեք չպիտի կրնամ մոռնալ. դարնան օրաւոր մը, երբ եզրեւանիի մը բուրումնաւէտ հովանիին տակ ձեզի տեսայ ցնորքներով խելայեղ վիճակի մը մէջ: Իմ ժամանումիս վրայ, առ ի քաղաքավարութիւն երբ ոտքի ելաք, ձեր պայծառ դէմքը վարդագոյն գեղեցկութեամբ կը փայլէր: Ձեր սրտին խորը թափանցող իմ հետադարձ ակնարկներէս խուսափելու համար, երբ ձեր աչքերը, ամօթխածութեան քնառուր զգացումով մը, դէպի վար յառած՝ գետինը կը նայէիք, ձեր երկար թարթիչները՝ ձեր վարդագոյն այտերուն վրայ ի՛նչ սիրուն ստուեր մը ձեւացուցած էին: Իսկ ես, կը փափաքէի ժամերով ձեզի միայն դիտել անյագօրէն...»:

— Ո՛հ, լռեցէք, Նէժատ, խնդրեմ, մի յիշեցնէք

ինծի անցեալի այդ երջանիկ օրերը. որովհետեւ ան-
յուսութեան և դառնութեան չափը բազմապատկա-
կ'ըլլաք:

— Թոյլ տուէ՛ք որ խօսիմ. անցեալի յիշատակու-
թիւնը, տխուր վայրկեաններուս զուարթութեան միակ
շարժանքն է. Ֆիքրէթ: Ձեզմէ բաժնուած, ձեզի
տեսնելէ անյոյս վիճակի մէջ, մէկուկէս տարուան
ընթացքին, միշտ այդպէս ապրեցայ: Տակաւին կ'ապ-
շիմ թէ ի՞նչպէս չյիմարացայ առաջին անգամ ազա-
րակին մէջ ձեզի տեսած օրս: Կեսնքիս մէջ այդ
միակ պահն է զոր ըսաւ չպիտի կրնամ մոռնալ: Ձէի
կրցած երբեք հաւատալ աչքերուս, երբ յանկարծ,
այդ օրը ձեզի տեսայ տանտիկնութեան, մանաւանդ
մայրութեան նման կնոջական ամէնէն վսեմ, ամէնէն
նախանձելի և փառայեղ դիրքին մէջ: Իմ անուշիկ
Ֆիքրէթս, երբ այսպէս ապագայ մեծ տանտիկնոջ մը
ձեւերովը, դէմ լրջօրէն խօսիլ սկսաք, ձեզի ամէն
ատենէ աւելի գեղեցիկ, աւելի հմայիչ և զգլխիչ կը
դառնէի: Ձիս երբեք չճանչնալու ձեր ձեւերը, կը
զգայի թէ ո՛ր աստիճան ծանր և դժուարին պաշտօն
մըն էր զոր կատարել կը ջանայիր. անսպասելի հան-
դիպումով մը, մեզ վերստին միացնող դիպումներն
պատճառած ուրախութեան և հիացումին մէջ, ձեր
սրտին բովանդակ զաղտնի էջերը կը կարդայի: Խեղճ
Ֆիքրէթս, մեզի պատուասիրելու կ'աշխատի. քու
ձեռքերովդ մեր հանգիստը ապահովելէդ յետոյ, ի՞նչ
անհանդուրժելի չարչարանքներու մէջ կը տուայ-
տէիր, այնպէս չէ՞. ես ալ, այդ պահուն, ձեր ոտ-
քերուն փարելու կարօտովը կը տոչորէի: Ձեր մօտ
4-5 օրուան մեր հիւրընկալութեան ընթացքին ի՞նչ
անտանելի տառապանքներու մէջ ապրած էի: Երբ
ձեր ընդոծին համիստութեանը և հեղահամըոյր նկա-
րագիրը կը հարկադրէր ձեզի օտարտի երեւնալ և

ինձմէ աւելի ձեր ամուսինին առնթեր գտնուիլ, ես,
դառն և յոխորտ մրցակցութեան մը զգացումովը
առցուն, չէի կրնար երեւակայել թէ ի՞նչ սարսա-
փելի վայրկեաններ, ի՞նչ ընդվզումի պահեր ապ-
րեցայ:

— Ըսել է ինծի կը նախանձէիք, այնպէս չէ՞.
մինչդեռ կը տեսնէք թէ ամուսինս ինձմէ ո՛րքան աւելի
տարիքոտ էր:

— Ներեցէք, Ֆիքրէթ, ձեր ամուսինին յիմարա-
նման սէրը, ձեր բովանդակ գոյութեան տիրապետե-
լու իրաւունքը, ինձմէ աւելի ձեզի հետ մտերմօրէն
կենակցիլը, ո՛հ... չեմ կրնար գիտնալ, այս անձնա-
սէր մտածումներս պիտի յանդիմանէ՞ք արդեօք:

Վար կը նայէի:

— Ո՛չ, պատասխանեցի, բնական եղող այդ զգա-
ցումը յանդիմանելի չէ. միայն թէ այս մասին եթէ
կայ բաղձալի բան մը, այն ալ ամուսնիս մասին
վրէժ մը, զաղտնի զգուանք մը կամ զարշանք մը չու-
նենալնիդ է:

— Ասիկա ինծի ըսողը դո՛ւք էք, Ֆիքրէթ:

— Այո՛, ես եմ, ես կը խօսիմ:

— Կը նշանակէ թէ զի՛նքը այդ աստիճան կը
սիրէ՞ք:

— Այո՛, ան իմ գորովագութ հայրս, աղնուաքա-
րոյ ամուսինս, վեհանձն պաշտպանս է. այդ տեսակ
պատճառով արտաքոյ կարգի յարգանքի զգացում մը
կը սնուցանեմ իր մասին:

Նէժատ իր չրթունքները խածնելով պատասխա-
նեց.

— Այսօր, ամէնէն աւելի կը նախանձիմ ձեր ա-
մուսնին երջանկութեանը. իսկ ես, մինչեւ ե՞րբ այն-
պէս ընկճուած և թշուառ վիճակի մը մէջ պիտի տա-
ռապիմ: Խօսեցէ՛ք:

— Անանկ հարցում մը կ'ուղղէք որ... Նէժատ, ատոր պատասխանը լռութիւնն է:

— Լռութիւն, այնպէս չէ՞, միշտ լռութիւն, կը կռահէք թէ ո՞ր տօտիճան տաժանելի է այս հրամանը՝ որ իմ սէրս լռութեան և ամլութեան կը դատապարտէ:

— Ուրիշ դարձան ունի՞նք:

— Գոնէ, մերթ ընդ մերթ, ձեզի այսպէս առանձին կարենալ վայելելու համար որոշ ժամանակ մը յատկացնէիք, եթէ կարելի է. անշուշտ այսքան մը չնորհ չպիտի ուզէք զլանալ ինծի:

— Անկարելի է, նոյն իսկ պիտի թախանձեմ ձեզի որ այսուհետեւ մեր սիրոյն մասին անգամ երբեք չանդրադառնանք: Այդ սէրը մեր սրտին գաղտնի մէկ խորշին մէջ պահենք և երկուքս ալ, մեզի բաժին ինչ կամ տառապանքի բաժինը անտրտունջ տանինք:

— Ֆիքրէթ, Ֆիքրէթ, զիս կը մեղցնէք. աւելի օոսկալի է, երբ մարդ, ամէնօր, չարագործի մը նման խիղճով կը տառապի, չէ՞...

— Զիս երբեք չէ՞ք խորհիւ. ձեզմէ աւելի տառապահիւժ կեանք մը ապրելովս հանդերձ կը գանգատի՞մ միթէ:

— Կը նշանակէ թէ այլեւս կ'արգիլէք նոյն իսկ խօսելու մեր սիրոյն մասին:

— Այո՛:

— Աստուած իմ, միթէ ատ կարելի՞ է:

— Կարելի է. մարդ իր սիրաը ճմլելով, բոլոր բաղձանքները լռեցնելով, կրնայ ընել այն բաները՝ զոր կը կարծէր թէ չպիտի կրնար ընել: Ասոնք մարդկութեան վերջին ճիգերն են:

Նէժատ գլուխը ձեռքերուն մէջ առաւ. խորունկ կերպով կը մտածէր. մեր միջեւ տխուր լռութիւն մը յառաջ եկած էր. հիմա այլեւս մեր սիրտերուն հիծե-

ծանքի ձայները կ'ունկնդրէինք: Նէժատ գլուխը վեր-յուց և ծանր ծանր ինքնիրեն խօսելու պէս ըսաւ.

— Սա մէկ ժամուան երջանկութիւնը երազի մը տեսիլք մըն էր, և թերեւս կեանքիս միակ բարեբաւօտիկ պահն էր զոր վայելեցի. առանկ կը հրամայէք, չէ՞, սակայն այդ զոհողութիւնը որո՞ւ համար է:

— Մեր ամէնքին փրկութեանը համար, Նէժատ ինծի մեղքդիր, խորհէ ինծի, որքա՛ն դժուարին կացութեան մէջ գտնուելիս յիշէ՛:

— Մեղքնա՛լ, խեղճ Ֆիքրէթ, քեզի այսպէս դժբախտ ու թշուառ վիճակի մէջ տեսնելով, սիրոյս երկրորդ մէկ տառապանքը կը կրեմ. ո՛հ, եթէ գիտնայիր, գլխաւոր թէ քեզի ի՞նչ տեսակ սէրով մը կը պաշտեմ. խօսեցէք, հրաման ըրէք, ի՞նչպէս կը փափաքիք, ձեզ տեսնելէ բոլորովին զրկուած պիտի ապրիմ:

— Ո՛չ ո՛չ, այդ մեծ զոհողութիւնը ձեզի պարտադրելու չափ անողոք և սնիրաւ չեմ. աւելի ճիշդը, այս անիրաւ պահանջը անձիս պարտադրելու չափ քաջ չեմ. մեր միջեւ ազդակահոսութեան և բարեկամութեան կապեր գոյութիւն ունին. հետեւապէս մերթ ընդ մերթ ընտանիքով մեզի այցելելուն մէջ անպատեհութիւն չեմ տեսներ: Անցեալին մէջ ես ձեզի համար Ֆիքրէթ էի, սակայն ներկայիս ձեր կնոջ մօրեղբորը կիներն եմ:

— Որքա՛ն վճռական և ի՞նչ անողոք վճիռ. այսուհանդերձ, ինծի սիրոյ վսեմութիւնը սորվեցնող, սիրտս ազնուացնող, մտածումներս բարձրացնող ձեր շուշանաբոյր դէմքը, ձեր հրեշտականման ձեւերը, ձեր բարեհաճ շարժումները, ձեր քնքոյշ նայուածքը՝ ամէնէն վճռական հրամաններէն աւելի տալուորիչ և ազդու է, Ֆիքրէթ...

Ասոնք խօսած ատեն կամաց կտմաց ոտքի ելած էր. ձայնին մէջ լացող վիշտ մը կար. անոր այս ան-

յոյս վիճակը թողնես կը բզբռէր. սակայն ի՞նչ կրնայիր ընել, աւա՛ղ...

Երկուքս ալ դէպի սենեակին մէջտեղը յառաջացանք, ան, յանկարծ կանգ առաւ, թախանձագին նայուածքով մը ինծի դիտեց և բաւ.

— Վերջին շնորհ մը, եթէ կը հաճիք անգամ մը դէթ ձեր աչքերէն համբուրեմ... և ասիկա մեր հրաժեշտի սիրոյն վերջին յիշատակը թող ըլլայ, ֆիքթիթ...

Այլեւս կը մեռնէի. մարմինս զօրաւոր ցնցումով մը սարսռաց, և ըսի իրեն.

— Ասիկա ձեզի կը խոստանամ:

Ապահար ինծի նայեցաւ ու հարցուց.

— Ե՞րբ:

— Հոգեվարքիս պահուն, շրթունքներս առաջին և վերջին անգամ ըլլալով ձեզի պիտի երկարեմ. և ասիկա մեր սիրոյն վերջին և մշտնջենական հրաժեշտին յիշատակը թող կազմէ. ասիկա մի մոռնաք, ես ձեր մօտը մեռնիլ կը փափաքիմ և ըստր կեանքիս մէջ կրած վիշտերու իբր վերջին վալձաթութիւնը, այդ ժամուն կը սպասեմ արդէն...

Նէժատ յուզուած չեշտով մը պատասխանեց.

— Դո՛ւն, առանձին չէ որ պիտի մեռնիս. քեզի իր յաւիտենական ծոցին մէջ ընդունող հողակոյտը, մեզի, երկուքս ալ, իր հանդարտիկ խաւարին մէջ պիտի քնացնէ:

Յետոյ, յոգնած և անզօր գնացքով մը ծանր ծանր դուռնէն դուրս ելաւ. պարտէզին աւաղներուն վրայ իր ոտքերուն ձայնը կը լսէի: Դուռս բազմօցին բարձերուն մէջտեղ խօթած՝ սկսայ դառնօրէն արտասուել...

Մեծ Կղզի, 4 Յուլիս

Երէկ, Մէտիւային փոխադարձ այցելութեան գացի. այդ կիներ մտախոհ և տխուր ձեւով մը դիմաւորեց զիս. թէեւ իր վիշտը ծածկելով, զուարթ երեւալու ճիգ մը կ'ընէր, սակայն կը զգայի որ չէր յաջողեր: Դէմքը դեղնած, աչքերուն շուրջը սեւ ծիր մը բոլորած, իր նայուածքին մէջ տառապած հոգիի մը տխրութիւնն ու վիշտը բացայայտ կ'երեւար: Վեր ելանք. շատ նուրբ ճաշակով մը յարգարուած հիւրասրահը մտանք: Մէտիւայ պատշգամին դռնը բացաւ. հոս չըջապատող յասմիկներուն անուշ բոյրը մինչեւ ներս կը թափանցէր:

Դէմ առ դէմ նստանք. ան իր ժօրեղբայրը հարցուց, ես ալ՝ իր դաւակները: Քիչ մը ատեն պարօպ խօսքերով ժամանակ անցընելէ վերջ, իր վիշտը թաքցընել չյաջողող մարդոց յատուկ անհամբերութեամբ մը, Մէտիւայ հառաչելով ըսաւ.

— Կը վախնամ որ իմ այս անտարբեր վիճակովս ձեզի նեղութիւն պատճառեմ. այսուհանդերձ, վստահ եմ թէ ներողամիտ պիտի դռնուիք, որովհետեւ ամուսինս մէկ երկու օրէ ի վեր սոսկալի գլխու ցաւէ մը կը տառապի. իսկ այսօր ալ գործով և տալապաւր հազիւ դուրս կրցաւ ելլել:

Անտարբեր երեւնալ ջանալով ըսի.

— Կը ցաւիմ. հաւանական է որ տաքն է պատճառը, մի մտահոգուիք, կ'անցնի:

Տարօրինակ ժպիտով պատասխանեց.

— Թերեւս:

Յետոյ քանի մը կաթիլ արցունք Մէտիւայի ատերէն վար հոսեցան. խեղճ կիներ այս ակամայ լացէն նեղուած, գլուխը դարձուց: Իսկոյն ձեռքը բռնելով, ըսի.

— Սիրելի քոյրս, քեզի այսօր քիչ մը չափ յուզուած եւ չափազանց ջղախնացած կը տեսնեմ. ինչո՞ւ ինքզինքնիդ այսքան կը տառապեցնէք:

Մէտիհա արցունքոտ աչքերը իմ վրաս սեւեռեց եւ ներքին վիշտերը յայտնելով, մխիթարութիւն գտնելու յոյսով մը բռնաւ:

— Ո՛հ, չէ՛ք գիտեր, սիրելի քեռիկն, վիշտիս շարժառիթը, կնոջ մը գոյութիւնը ոչնչացնելու չափ ծանրակշիռ է: Այսօր այլեւս ճշմարտութիւնը, իր բովանդակ մերկութեամբ եւ դառնութեամբ մարմին առած է. որովհետեւ ամուսինս, իր բոլոր հօգիւծը, ուսրիչ կին մը կը սիրէ:

Յանկարծ զգացի որ արիւնս ուղեղիս մէջ կը խռժէր եւ աչքերս կը մթազնէին. միայն կրցի սա պատասխանը տալ.

— Թերեւս կը սխալիք:

Մէտիհա իր մտածումին վճռական ըլլալը յայտնող ձեւով մը յարեց.

— Երբեք: Մօտ տասերկու տարիէ ի վեր կը կարծէի թէ ջղային անհանգստութենէ մը կը տառապի. այս պարագան, ազարակին մէջ ձեզի յայտնած էի, այնպէս չէ՞. մինչդեռ հիմա կը հաստատեմ թէ խառնուած եմ եւ այս խաբէութիւնը իմ կնոջական բովանդակ արժանապատուութիւնս վերաւորած է...

— Ասոր ի՞նչպէս վերահասու եղաք:

— Երկու գիշեր առաջ էր. Նէժատ սովորականէն կանուխ իր աշխատութեան սենեակը առանձնացած էր: Շատ մը գիշերներ, կէս գիշերէն մինչեւ սէկ ժամ առաջ աշխատելը՝ ստիպողական հանգամանք մը առած էր իրեն համար: Ես ալ ննջասենեակ քաշուած էի. աւելի ճիշդը, անկողինս մտած քնացած էի: Չեմ գիտեր, ո՞րքան ատեն վերջ, երբ աչքերս բացի, տեսայ որ Նէժատ տակաւին անկողին մտած չէ. ժամա-

ցոյցին նայեցայ, տասերկու քր կ'անցնէր. մեղմօրէն սենեակէս դուրս ելայ, ոտքիս մատներուն վրայ կռիւով մինչեւ Նէժատի սենեակին առջեւ հասայ. դուռը կիսաբաց էր. լոյն ներս սարդեցայ. երբեք չիմացաւ. իսկ ես զարմանքէս սառ կտրած էի: Թեւերը գրասեղանին կրթնցուցած, գլուխն ալ երկու ձեռքերուն մէջ կ'արտասուէր. կը հասկնամք, առաջին անգամն էր որ ամուսնիս լացը կը նշմարէի:

«Իսկ իր առջեւն ալ երկու հատ թարչամած ճերմակ վարդեր եւ ճմրթկուած թուղթի կտոր մը կար: Արցունքները ճերմակ վարդերուն վրայ կը հոսէին. քանի մը քայլ եւս յառաջացայ. այս թեթեւ աղմուկին վրայ գլուխը դարձուց: Զիս տեսնելով այնքան շուարեցաւ որ ընկիւքը կորսնցուց եւ վարդերը գիրքերուն մէջ խօթեց. վազեցի եւ առջեւը գտնուած թուղթը յափշտակեցի. հոն սա խօսքերը գրուած էին.

6 Ապրիլ, առաւօտ, ժամը 8
Երգանիկ վայրկեանի մը յիշատակը

«Նէժատ, իր արցունքներուն մէջ, ժպտիլ կ'աշխատէր. քովը նստեցայ. ինծի ամէն բան խոստովանէ, ըսի. սակայն իր յուզումը, ձայնին թրթռացումը, կը յայտնէր թէ ո՞ր աստիճան արկածալից էր այն վիշտը՝ որուն ենթարկուած էր:

— Չեմ հասկնար թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, կ'ըսէր: «Ձեռքս բռնեց. դիտ՝ իր փայփայանքներովը օրօրել կը ճգնէր. մինչդեռ ես, ամէնէն փափուկ, ամէնէն զգայուն տեղէս վերաւորուած էի...

— Խօսէ՛, կ'ըսէի իրեն. ինծի հասկցուր թէ ի՞նչ է այն վիշտը որ քեզի կը լացնէ այսքան...

— Տղայութիւն կ'ընես, Մէտիհա, քանի մը էջ վէպ կարդացած էի, ջղային դրութեանս փնտեց-

ասոր մէջ ստիպելիք, պնդելիք ոչինչ կայ, սիրելիս գնա, հանգստացիր, կատարեալ հանգիստով քնացիր. ես ալ հիմա պիտի գամ:

— Ո՛հ, պատասխանցի, այն վարդերը ինծի տուր, պիտի փճացնեմ:

— Կ'աղաչեմ, ձոյէ տղայութիւնը, թէ ինքզինքդ և թէ զիս կը տառապեցնես. երկու թոռմած վարդերը նախանձիլ կարելի՞ է. ասոնք՝ անցեալ ամառէն ի վեր գիրքերու մէջ մնացած էին:

— Շատ լաւ. սա թուականը և սա յիշատակութիւնը ի՞նչ պիտի ըլլայ:

— Կը կարծեմ թէ յուշատետրէս փրցուած էջ մըն է. արդարեւ կը դառնայ որ այս աստիճան կարեւորութենէ զուրկ դէպքերու պատճառաւ հանգիստդ կը զոհես և հոս պարապ տեղը կը նեղսրտիս:

— Ապրիլ Ծին մենք ո՛ւր էինք. ո և է ձեռով չեմ կրնար յիշիլ. յետոյ յանկարծ դառայ. այո՛, աւարակը կը գտնուէինք:

«Ասիկա՝ Նէժատի հետ ի՞նչ կապ կրնայ ունեցած ըլլալ. վերջապէս կը հասկնայի թէ լուծումը անհնար եղող առեղծուածի մը առջեւ կը դանդաղի: Անգիտակցաբար ինքզինքս անոր բազուկներուն մէջ նետեցի. գլուխս կուրծքին կրթնցուցի. առաջին անգամ զգացած յուզումով մը և զառն վշտակցութեամբ մը, արջունքներս հոսիլ սկսան. ան մազերս շոյած ատեն, ես իրեն կ'ըսէի հեծեծազին. — Նէժատ, դուն զիս կը խաբես...»:

Այս խոստովանանքին հանդէպ սիրտս կտոր կտոր կ'ըլլար. բան մը խօսած ըլլալու համար իրեն ըսի.

— Կը կարծեմ թէ յանկարծ այս աստիճան վրձնական որոշումի մը յանգիլը բանաւոր չէ. մէկու մը լացը չնշանակէր թէ անպայման մէկը կը սիրէ. վիշտի ու տառապանքի համար աշխարհի մէջ որքա՛ն շատ պատճառներ կան:

— Պիտի կրնա՞ք ուրանալ թէ ասոնց ամէնէն զօրաւորը՝ սիրահարութիւնը չէ: Հաստատակամ այդ մարդ մը լացնողը միայն սիրոյ յաղթական ներդրածութիւնը կրնայ ըլլալ, և դուք, կրնա՞ք վճռել թէ այդ կէտերը չգիտնալու, չհասկնալու չափ անմիտ կին մը կրնամ եղած ըլլալ:

— Ո՛հ, քաւ լիցի, բնական է որ Նէժատ պէյի հոգեկան վիճակին վերահասու չըլլալուս համար այդպէս կը խօսիմ. հաւանական է որ դուք, ձեր կարծիքին մէջ սխալած չէք:

Մեր միջեւ տառապանքիւ լուծութիւն մը յառաջ եկած էր: Մէտիհային ակնարկները պատշգամին բաց դուռնէն դուրս, մինչեւ պարտէզ խորասուզուած էին: Թշուառ կինը շատ հեռու էր մտածելէ թէ տասերկու տարուան երջանիկ կեանքին, այսպէս, յանկարծակի, ուժգին հարուածով մը ցնցուիլը՝ հաւանաբար արդիւնքն էր իր թերութիւններուն ու անհոգութեան:

Աչքերը վերստին ինծի զարձնելով, այս անգամ սուրբեան դէմ միտքարտնք մը, օղնութիւն մը սպասող տկարութեամբ մը և մտահոգ վիճակով մը ըսաւ.

— Խօսեցէք, կ'աղաչեմ, հիմա ի՞նչ կրնամ ընել. օտարներ չենք իրարու համար. թէեւ դուք հինգ վեց տարու փոքր էք ինձմէ, ես դարձեալ ձեզի քնկին կը կոչեմ. որովհետեւ ձեր գիրքը բարձր է բաղդատմամբ ինծի. շատ յարգելի, շատ սիրելի մօրեղբօրս կինն էք. հայրս, մայրս վերջնականապէս կորսնցուցած ատենս, աշխարհի վրայ միակ պաշտպանս, իմ նիւթական և բարոյական երջանկութեանս միակ պատճառը՝ մօրեղբայրս էր. ո՛հ, գիտնայիք թէ իրեն նկատմամբ յարգանքի և սիրոյ ի՞նչ նուիրական զգացումով մը կապուած եմ... սակայն հիմա այդ յարգանքին կարեւոր մէկ մասն ալ ձեզի վերապահուած է:

Մէտիհայի այս անմեղունակ յայտարարութեանց հանդէպ զառն վիշտ մը զղացի, կարծես թէ դաշոյնի մը սուր ծայրը յանկարծ սիրտս մխուած ըլլար:

Գլխիպտոյոյ ունեցայ, աչքերս ալ մթագնիլ սկսած էին. յանկարծ ոչ կը լսէի, ոչ կը տեսնէի կարծես. Մէտիհան նշմարեցի որ կատարեալ մտայուզումով մը ելած իմ վրաս կը խոյանար, այնուհետեւ անցած դարձածէն անտեղեակ, այլեւս նուազած եմ: Չեմ գիտեր թէ ո՛րքան ատեն վերջ կրցած եմ սթափիլ. Մէտիհա քովս նստած, ձեռքերս բռնած զանոնք տաքցնել կը ջանար: Սպասաւորները շուրջս հաւաքուած, կատարեալ մտավախութիւնով մը զիս կը դիտէին:

— Մի վախնաք, ըսի իրենց, ու կը ջանայի ժրպտիլ. ո՛հ, այս վիճակը, ենթարկուած հիւանդութեանս չարժաւիթը եղող տագնապն էր:

Ահաւասիկ նէժատի՝ ամուսնիս յայտնած առաջին վտանգը: Այսուհետեւ այլեւս դարմանի վրայ յոյս դնելն իսկ աւելորդ էր, առաջին անգամն էր որ կը նուաղէի. կը նշանակէր թէ մահը կը մօտենար. հաւանական էր որ օր մը այդպէս պիտի նուաղէի, առանց այլեւս կարենալ սթափելու...

Ձիւ բազմոցի մը վրայ պառկեցուցած էին. Մէտիհա տակնուվրայութենէն ինքզինքը կորսնցուցած էր:

— Ձեզի յուզման ենթարկեցի, կ'ըսէր, ներողաւորտ գտնուեցէք:

— Կարեւորութիւն ընծայելիք բան մը չէ, սիրելիս, մի մտահոգուիր, արդէն քանի մը օրէ ի վեր անհանգիստ էի. միայն պիտի խնդրեմ որ այս մասին ո՛չ ձեր ամուսնին՝ նէժատ պէյի, ո՛չ ալ ձեր մօրեղբորը, սչինչ չխօսիք. զիս անհանգիստ կ'ընեն: Մինչդեռ ես նմանօրինակ տառապանքներէ ազատ ապրիլ կը փափաքիմ: Դարմանումը և կատարուած հետապնդումները զիս շատ կը նեղեն: Չեմ փափաքիր որ ու եւ է մէկը ինձմով զբաղի:

Գլխուս վրայ քիչ մը պաղ ջուր թափել տուի: Մէտիհա ֆօլսնայի ջուրով կուրծքս և թեւերս կը չփէր. հագուստներս հանեց. սեղմիրանս քակեց. սպասաւորները գլուխիս բարձեր դրին:

Մասամբ կազդուրուած էի. միջոց մը անշարժ պառկեցայ. միայն թեթեւ դժուարաշնչութիւն մը ունէի. Մէտիհա փոքր աթոռակ մը առնելով բազմոցին առջեւ նստեցաւ. շեշտակի աչքերուս մէջ կը նայէր: Հաւանական է որ երկիւղը ունէր թէ մի գուցէ հոն մեռնէի:

— Հանգիստ եղէք, բան մըն ալ չունիմ, աւելցուցի. միայն սանկ քիչ մը պառկելով, հանգիստ ընելու կարօտը կը զգամ: Հիմա վերադառնանք մեր խնդրին: Ձեզի վշտացնող և տառապեցնող այդ միջադէպը թող ըլլայ կարծիք, կասկած կամ ճշմարտութիւն. ասոր միակ դարմանը՝ համբերութիւնն ու լռութիւնն է. կը հասկնամք: Ծիշդ է թէ այս բառերուն կիրարկումը բաւական դժուար է, սակայն ապագայի փրկութիւնը կ'ապահովէ: Ուստի իբր դարման, ասոնք կը յանձնարարեմ ձեզի: Համբերեցէք և սպասեցէք, թերեւս օր մը ամէն բանէ յուսալքուելով, մշտնջենապէս կորսուած սիրոյն զրկանքը պիտի հարկադրէ նէժատը որ վերստին ձեր մօտը ապաստան փնտռէ: Թերեւս ձեր ցոյց տալիք հաստատակամութիւնն ու համբերութիւնը՝ զինքը զղջումի մղելով, պիտի փութայ ձեր բազուկներուն մէջ նետուելու: Ընդհակառակը, ձեր ցուրտ ու յանդիմանական վարմունքը և խօսքերը կրնան զինքը ընդվզումի առաջնորդել: Այդ պարագային ի՞նչ կ'ընէք:

— Այո՛, իրաւունք ունիք. սակայն գիտնալու էք թէ երջանկութիւնս յափշտակող, իրաւունքս կողոպտող կնոջ հանդէպ ինչ տեսակ զզուանք, ի՞նչ աստիճան ցասում մը կը զգամ. ինչեր չպիտի զոհէի

արդեօք այդ կինը գտնելու, անիկա բզբտելու, անկէ վրէժ լուծելու համար...

— Ո՛հ, ատանկ մի մտածէք, սիրելի քոյրս, ո՛վ գիտէ, թերեւս անիկա ալ իր չքմեղանքը, իր արդարացումը ունի, թերեւս ինք ալ անմեղ է, թերեւս ակամայ ձեր երջանկութեան յափշտակիչը եղած է:

Մէտիհայի աչքերը բնականէն աւելի խոշորցած էին. դէմքը կտակապուտ եղած վիճակի մէջ պօռալով ըսաւ.

— Ո՛հ, ո՛հ, ինծի համար երբեք ընդունելի չէ որ ամուսինս խաբող կինը անմեղ նկատուի: Միեւնոյն ատեն զգացած ատելութիւնս ու զգուանքս ո՛չ մէկ բան կրնայ մեղմացնել: Ձեր ամուսինէն նախանձելու, թերեւս զինքը չափազանց սիրելու զգացումէն հեռու ապրելով, չէք կրնար կշռել թէ ասիկա ինչ տեսակ սրտաբեկ հարուած մըն է...

— Ձեր այդ մտածումը սխալ է. երբեք չեմ յիշեր թէ իր մասին ներողամիտ գտնուած կրնամ ըլլալ: Դժբաղ Վստահ եղէք որ ամուսինիս ամէնէն յարգանքաւոր զգացումով մը կապուած եմ:

Մէտիհա նեղուած վիճակի մէջ, աչքերը վար կախեց ու ըսաւ.

— Կը խոստովանիմ թէ մօրեղբայրս ամէն կերպով բարեբախտ եղած է:

Թշուառ կին, եթէ կարենայիր իրազեկ ըլլալ թէ քու այդ խօսքդ ի՞նչպէս թունաւոր սլաքի մը նման սիրտս խոցոտած էր: Եւ ապահովաբար պիտի փափաքէիր ջնջել կարեւոր մէկ մասը այն պատիժին զոր ինծի պիտի սահմանէիր:

Վայրկեան մը առաջ ասկէ խոյս տալ կը խորհէի. եթէ կարենայի ինքզինքս անգամ մը կառքը նետել, մնացեալը դիւրին էր:

Մէտիհայի օժանդակութեամբ վրանոցս հաղայ:

Խեղճ կինը կը կրկնէր. «Ձեր խօսքերուն պիտի հետեւիմ, մինչեւ վախճանը համբերատար և աչալուրջ պիտի գտնուիմ»:

Մէկ քանի վայրկեան սպասումէ մը վերջ, իրեն յայտնեցի.

— Նախազգացում մը ինծի կը յայտարարէ թէ, ձեր տառապանքները կարճ ատեն մը միայն պիտի շարունակուին. սակայն ձեր զգացած վիշտին կուրծք տալ ջանացէք, և փոյթ ունեցէք որ ձեր ամուսինը միշտ և ձեզի սովորական եղող ժպտուն դէմքով դիմաւորէք, իրեն ցոյց տաք շատ փայփայիչ և շնորհալի վարմունք մը: Ձեր այս վարուելակերպը իրեն մէջ պիտի արթնցնէ գթութեան զգացումին հետ երկուորեակ մը կազմող անկեղծ սէրը:

— Արդեօք:

— Վստահ եղէք որ այդպէս է:

Երբ Կղզի վերադարձայ, ամուսինս պարտէզին մէջ ինծի սպասելու վիճակին մէջ գտայ: Գունատութիւնս զինքը սարսափեցուց. ծովուն վրայ անհանգիստ ըլլալս յայտնեցի ու սենեակս քաշուելով ինքզինքս անկողին նետեցի:

Այլեւս ինծի համար միակ փրկութիւնը կը կայանար իմ մենաստանս առանձնանալ. ահա ինծի երկիւղ պատճառող և միշտ ինծի մտածել տուող վտանգները տակաւ առ տակաւ կը սկսէին գլուխ ցցել և զիս չըջապատել: Կը փափաքէի այս տառապահիւժ կեանքի վերջին օրերը գէթ հանգիստ մնալ և անմարդաբնակ լեռներու հեզառահ լուութեանը մէջ քնանալ, քնանալ յաւիտենապէս...

Կղզի... 12 Յուլիս

Չորս օր առաջ Նիհատէն թղթատարական քառթ մը ստացայ: Նիհատ կը յայտնէր թէ հայրը վտանգաւոր ժանտատենդէ մը վարակուած անկողնի կը ծառայէր: Խելքս կը կորսնցնեմ կարծեցի: Ընելիքս չուարեցայ: ամուսինս ալ շատ ազդուած կ'երեւար: — Երթանք, կ'ըսէր:

Ո՛հ, երթալ զինքը տեսնելու բաղձանքիս հակառակ կը դողդղայի, սակայն ցաւառիթ զգացում մը այդ փափաքէն հրաժարիլ կը թելադրէր զիս: Աստուած իմ... գիտէի թէ այս անտանելի և անել կացութեանս մէջ տապալակելով, չարչրկուելով պիտի ոչնչանայի: սակայն, վերստին անիրականանալի բաղձանքներու ետեւէն վազել կը հարկադրուէի յուսակտուր վիճակի մէջ: Ո՛չ մէկ բան կրնայ այդ զգացումս փճացնել: Կը տեսնէի թէ դժբախտ ճակատագիրս, զինքը և զիս, ո՛րպիսի տաճնապալից կացութեան մը մէջ կը խոշտանգէր: այդ տառապանքին յառաջ բերած տկարութեան և անկարողութեան մէջ տուայտելու ատեն, կը մտածէի թէ Նէժատ հիմա, զինքը տոջորող կրակներուն մէջ կը տապալտըկէր, ուստի փափաքեցայ վճռականօրէն կուրծքս բանալ ամէն տեսակ դժբախտութեանց առջեւ... ու ասիկա գործադրելու համար բաւականաչափ քաջութիւն կը զգայի մէջս:

Աստուած իմ, արդեօք այս վիշտերը, այս հեծեծանքները, այս անվերջանալի և սքօղեալ տառապանքները հանդարտութեան պահ մը, փրկութեան նաւահանգիստ մը չունէին արդեօք...

Իրիկուան ճաշէն յետոյ ամուսինս կառքով կըղզիին շրջանք ընել փափաքեցաւ ստիպողաբար: Այդ

հրաւերը մերժել պիտի նշանակէր իմ սուգիս յուզումնալից աստիճանը զգացնել և անոր մէջ ալ կասկածի որդը արթնցնել: Ակամայ հարկադրուեցայ համակերպիլ...

Լուսինը, այդ գիշերը, փաղփուէն լոյսով մը տղողած էր: Ծովը՝ երկինքէն թափող արծաթ շողեքուն մէջ և ծովեզերքի ծփանքներուն առջեւ մանկական անմեղունակ քունովը կը նիրհէր...

Կառքին մէկ անկիւնը կծկտած, կը մտածէի, Կարծես թէ բոլոր մարդոցմէն հեռացած էի: ամուսինիս հազարաւոր հարցումներուն առջեւ չէի գիտեր թէ ի՞նչ պատասխան տուած եմ:

Գիտնալով և զգալով հանդերձ թէ սա միջոցին, Նէժատ իր հիւանդութեան անկողնին մէջ, յուսահատ և անզօր, կը չարչրկուէր, Աստուած իմ, ի՞նչ ծանրակշիռ, ի՞նչ սոսկալի տառապանք էր ինծի համար, երբ կը հարկադրուէի մասնակցիլ ընդհանուրին խրախճանքներուն և ցնծութիւններուն, հանգիստ ու բարօրութիւն վայելողի մը նման, յարատեւ ջանալու էի զուարթ ու ծիծաղկոտ գէմք մը կեղծելու:

Արցունքոտ աչքերուս առջեւէն տողանցող անցեալի սիրոյ ժամերս՝ ներկայիս հոգեկան ցաւերս կը վրկնապատկէին: Կը փափաքէի հիմա հոս կառքէն վար իջնել, եղբւրներու զիւրասարսուռ ստուերներուն ներքեւ առանձնանալ և... կուշտ ու կուռ արտասուել: Այս գիշեր, սիրտիս մէջ, լալու անբացատրելի, անդիմադրելի բուռն կարօտ մը կը զգայի: Աւա՛ղ, ինծի համար աս ալ կարելի չէր: Ես արտօնուած էի միթէ փափաքած ձեւովս արտասուելու:

Միշտ անկարելիին առջեւ տեղի տուող վաստակաբեկ ուղեղս, հիմա անսովոր և անէացումի մերձեցող կարգ մը հեշտօրօր և սիրալիլ ցնորքներու մէջ խորասուզուած էր... այդ պահուն, օրինակի

համար, նէժատ քովս գտնուէր... կ'երազէի, սակայն ամէն տեսակ խղճի պատասխանատուութենէ զերծ... պայմանաւ որ երկուքս ալ մեր անձին տէրը ըլլայինք. կը բաղձայի վերջապէս առանձնանալ ծովափին ամայի մէկ անկիւնը, զոր լուսինը տակաւին լուսաւորած չըլլար, և հոն, իրիկուան մեղմ զեփիւռին հեշտաւէտ հպումներովը թրթռացող եղեւիններուն հեծեծանքները ունկնդրել երկիւղածօրէն... ես անոր մերկապարանոց բացատրէի բոլոր տառապանքներս, բոլոր զգացումներս, սրտիս գաղտնի մէկ խորշին մէջ թաքնուած և դեռ անխոստովանելի մնացած վիշտերս, դառնութիւններս: Իսկ անիկա... լոյն ու անշարժ ականջ գնէր՝ մխիթարանքէ զուրկ և զրկախառնումի կարօտովը տոչորոզ մեր սիրոյն բարձրագոյ աղաղակները: Յետոյ փոքր նաւակ մը, ծովուն անծայրածիր և անսահման անհունին մէջ մեզի չա'տ հեռուները տանէր... և հոն, մեզի յանձնէր ամայի անկիւն մը... ուր ո'չ մէկ մարդկային հայեցողութիւն չկարենար թափանցել կամ ո և է ձեռք չկարենար մեզի մօտենալ...

Ո՛հ, բոլոր այս հեշտալի երեւակայութեանց առջեւ ճշմարտութիւնը որքա՛ն դառնակսկիծ է և անզոք. հաւանական է որ վաղը, օտարակոյնի մը անհոգ ու անտարբեր հանգամանքովը գինքը տեսնելու երթամ: Հոն, կամքի կորովս բեկանող, հաստատակամութիւնս քանդող տխրագոյնեցիկ տեսարանի մը առջեւ անզգայ ու անտարբեր երեւնալ պիտի ջանամ...

Ամուսնիս ձայնը՝ զիս այս դառն մտածումներէն թափեցուցած էր:

- Մեկնի՛նք, Թիքրէթ, կ'ըսէր:
- Դուք գիտէք, պատասխանեցի:
- Որքա՛ն մտահոգ կ'երեւաք:

— Լուսինը կը դիտէի. ծովը որքա՛ն փայլուն է, կարծես երկինքէն ափ ափ լոյսեր կը թափին, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, սակայն դուն, ինծի համար, բոլոր այդ գեղեցկութիւններէն աւելի չքնաղ, աւելի պայծառ ես. քու մօտդ գտնուած ատենս, ակնարկս քեզմով միայն զբաղիլ կը փափաքի:

Այս խօսքերուն ժպտով մը պատասխանեցի: Եթէ ամուսինս ատոր ուշադրութիւն ընծայէր, պիտի հասկնար թէ ծիծաղիլ չէր նպատակս, այլ կուրծքս բզքտող վիշտին սահմակեցուցիչ հակազդեցութիւնը: Խեղճ մարդուկ...

Կառքը մեղմօրէն հանքերու ճամբուն կողմը յառաջանալ սկսաւ:

Կղզի, 20 Յուլիս

Բժիշկին որպիսութիւնը տեղեկանալու զացինք: Մէտիհա մեզի գունատ և վշտահար դէմքով մը դիմաւորեց. նէժատի քով բժիշկներ հաւաքուած ըլլալով, կէս ժամու չափ վարի յարկի սրահին մէջ սպասեցինք: Մէտիհայի ակնարկներուն մէջ անըմբռնելի տարօրինակութիւն մը կար. ասոնց թաքուն խորքին մէջ ծանր սրդողանք մը, աւելի ճիշդը անոնց մէջ գոյութիւն ունէր երկիւղալի ճշուում մը, որ կը փափաքէր հոգիիս և սրտիս խորքերը թափանցել:

Կը ջանամ կարելի եղածին չափ հաստատակամ մնալ, սակայն ձեռքերս կը դողան, ծունկերս ուժմաւ կ'երկնակոյտնեն: Մէտիհա, այսօր, իմ բոլոր չարժումներուն խտորէն ուշադիր՝ անընդհատ ամէն կողմս մանրազնին քննութեան մը բռնէն կ'անցընէր:

Այլեւս կը զգայի թէ մթնոլորտը չըջապատող թխորակ ամպերը, մօտերս, դժբախտութեան շանթի մը նման գլխուս պիտի պայթէին: Սակայն խղճմը տանքս հանգարտ էր: Խղճիս հրամաններուն հակառակ ո՛չ մէկ բան գործած չէի: Անիկա իմ մասնայատուկ խորհրդականս եղած էր: Հեռակայ գիւղի մը ամայի մէկ անկիւնը թաքնուած ըլլալով հանդերձ, դժխեմ սէրը զիս հոն ալ հետապնդած էր: Սակայն, ես, դարձեալ, անոր մոգական և հմայիչ ուժին առջեւ տկարացած չէի. յաջողած էի կորովս պահել:

Այո՛, արգարեւ կը սիրէի զինքը. այդ բառին բովանդակ իմաստովը, սիրոյս անհանդուրժելի տառապանքովը, գոյութեանս բոլոր ուժովը կը սիրէի զինքը, սակայն, աւա՛ղ...

Ճամբուս անցքին վրայ զուգադիպող արգելիչ պատճառներ, անձնազոհ ըլլալ հարկադրող ազգականներ, կեանքի անստգիւտ երջանկութեան բաժինէն զիս բախտազուրկ ըրած էին: Կը նշանակէ թէ հիմա սա կորուստին առջեւ, ամէն տեսակ յանդիմանութեան և կշտամբանքի ենթարկուելով հանդերձ, պարսաւելի ալ պիտի ըլլայի, այնպէս չէ՞: Ձեռքս ի՞նչ ունիմ իբր պաշտպանութեան գէնք... միմիայն մաքուր և անբիծ սէր մը. մինչդեռ այդ սէրը արդէն իմ դատաւճիռս կը կազմէր ապահովապէս...

Բժիշկներու սանդուղէն վար իջնելու ոտնաձայները կը լսէի:

Մէտիհա, միջոց մը դուրսը գտնուողներուն հետ տեսակցելէ վերջ, ամուսինիս հետ քովս գալով ըսաւ.

— Հրամայեցէք, վեր ելլենք. և մօրեղբօրը դառնալով աւելցուց. դո՛ւք ալ միասին:

Իսկ Սայիտ պէյ պատասխանեց.

— Ես հիմա հիւանդին քովէն կուգամ, աւելորդ

բազմութեան պէտք չկայ. ես կը մեկնիմ. ժամ մը վերջ կուգամ: Ու ինծի դառնալով յարեց.

— Ի՞նչ հրաման կ'ընէք, ֆիքրէթ:

— Եթէ կայ բան մը զոր ձեզմէ խնդրել կը փաքիմ, սա է որ այս գիշեր մեծ մօրս մօտ մնանք. ես նէտրէթը ստնտուին հետ հոն զրկեցի:

— Շատ լաւ, ինչպէս որ կը փափաքիս:

— Շնորհակալ եմ...

Ամուսինս ծանրաքայլ սենեակէն դուրս ելաւ: Մէտիհա այս կարճ խօսակցութիւնը ունկնդրելու առտեն, մօրեղբօրը չափազանց համակերպող զիրքը տեսնելով, իր շրթունքներուն վրայ թեթեւ ծաղրական ժպիտով մը, մեղմօրէն հառաչեց: Ես, իբր թէ այդ պարագան կռահած չեմ, անտարբեր վիճակս շարունակելով, ամուսնիս ընկերացայ մինչեւ դուռը:

Նէժատի ննջասենեակը տունին ամէնէն վերի յարկն էր:

Այդ սենեակէն ներս մտած ատենս բռնելիք տեղ մը կը փնտռէի չիյնալու համար:

Թշուա՛ւ Նէժատ, ճերմակներով ծածկուած իր անկողնին մէջ, դեփ դեղին զիմապծով մը, աչքերը փակ ու անշարժ կը քնանար: Մեր ժամանումը չզգաց իսկ: Մէտիհայի ցոյց տուած տեղը մեղմօրէն նստեցայ:

Ուշադրութեամբ զիս կը զննէր:

— Ո՛րքան գունատեցաք, ըսաւ, քիչ մը ջուր կ'ուզէ՞ք:

— Ո՛չ, ո՛չ, պատասխանեցի, սանդուղները յոգնեցուցին. հիմա կ'անցնի:

Դէմքին վրայ ուրուագծուած հեգնոտ ժպիտը ծածկելու նպատակով, Մէտիհա դէմքը հակառակ կողմը դարձուց:

— Աստուած իմ, արգեօք այս կի՛նը իրազեկ եղած էր մեր գաղտնիքներուն:

Այդ պահուն, նէժատ իր շրթունքներուն մէջէն բաներ մը կը մըթմըթար:

Մէտիհա իմ ունկնդրելու տեսնելով, ըսաւ.

— Կը զառանցէ. եթէ գիտնայիք թէ ինչե՛ր, ինչե՛ր կը խօսի: Ամբողջ գիշերը կը յոգնի, կը աապըլտըկի, կ'արտասուէ. խեղճ նէժատս, ինձմէ ծածկել փափաքած ներքին տառապանքը հիմա կատարելապէս կը մեկնաբանէ: Իրեն սիրելի դարձող կիներ կը հրաւիրէ. երբեմն ալ կը կարծէ թէ այդ կիներ քովը կը գտնուի: Նէժատի այս վիճակը, արդարեւ, արգահատանքի արժանի է:

— Տարօրինակ բան... իր տենդին ուժգին թափին մէջ ինքզինքը կորսնցնող և զարմանալի ու աշխմաստ խօսքեր ըսող հիւանդի մը յայտնութիւններուն լուրջ հանգամանք մը տալ և իբր ճշմարտութիւն ընդունիլ՝ կ'արժէ՞ միթէ... Կը նշանակէ թէ այդ խօսքերուն կարեւորութիւն կ'ընծայէք, այնպէս չէ՞:

— Ի՞նչու հաւատ չպիտի ընծայեմ. հոգիին մէջ դրոշմուող երեւակայական ցնորք մը հիւանդութիւնը կրնա՞յ ջնջել: Ընդհակառակը, տենդը, հիւանդին խորհելու կարողութիւնը տակնուվրայ կ'ընէ, և հետեւաբար կը հարկադրէ որ ամէն ինչ մերկապարանոց յայտնաբերուի: Տեսած չե՞ս միթէ ժանտատենդէ վարակուող հիւանդներ, որոնք ընդհանրապէս, զառանցանքներու ընթացքին, իրենց սիրային արկածախնդրութիւնները խոստովանած ըլլան:

— Չեմ յիշեր թէ մինչեւ հիմա նմանօրինակ բան մը իմացած ըլլամ:

Մէտիհա վրէժխնդի ակնարկով մը զիս դիտեց:

Նէժատ զառնօրէն կը հեծեծէր, և այս հեկեկանքին մէջ կը չարչրկուէր:

Յանկարծ բազուկները երկարեց և ուժգնօրէն պօռաց:

— Ես առանձին մնացի, փրկեցէք զիս:

Յետոյ պահիկ մը հանդարտեցաւ. ուժգին կերպով կը շնչէր:

Մէտիհա իր ամուսնին նայեցաւ ու ըսաւ.

— Տագնապը վերստին կը սկսի:

— Բժիշկները ի՞նչ կ'ըսեն, հարցուցի:

— Ի՞նչ պիտի կրնան ըսել. կը փափաքին զիս համոզել թէ վտանգը անհետացած է. մինչդեռ այս սոսկալի հիւանդութեան տագնապալից օրերը մանաւանդ երկիւղալի են: Այդ պահերը տակաւին չկրցինք անցընել որ...

Նէժատ վերստին զառանցել սկսաւ.

— Ֆիքրէթ, ուր ես, քեզի չեմ տեսներ. ինձմէ կը փախչիս, այնպէս չէ՞:

Մէտիհա՝ շրթունքներուն վրայ ուրուագծող ժպիտով մը ինծի դիտեց և ըսաւ.

— Որքա՛ն տարօրինակ բան, միշտ ձեզմով կը զբաղի:

— Այո՛, կրնայ ըլլալ. սակայն աշխարհի վրայ ինձմէ զատ ուրիշ ֆիքրէթներ չկա՞ն միթէ:

— Ամէն պարագայի տակ, զարմանալի հանդիպում մը ըլլալը անշուշտ դուք ալ կը խոստովանիք:

Իսկ նէժատ իր յոգնութենէն վերջ աչքերը բացած էր: Մէտիհա ծունկերը անկողնին մօտեցնելով հարցուց.

— Ի՞նչ մը ջուր կ'ուզէ՞ք:

Հեղձամղձուկ և տկար ձայնով մը պատասխանեց.

— Չեմ ուզեր, չեմ ուզեր... սոսկալի երազ մը կը տեսնեմ. բան... ո՛հ... Մէտիհա...

— Ի՞նչ կայ որ, սիրելիս, ի՞նչ կ'ըլլաս, ի՞նչ կ'ուզես, խօսէ...

— Բան մըն ալ չեմ ուզեր... ներէ ինծի... քեզի

չատ տառապեցուցի... Թշուա՛ռ կին...

— Հիմա ատոնք ձգէ. Աստուծով, երբ ապաքինիս, այնուհետեւ կը տեսակցինք, չըլլա՛ր. նայէ, հոս, հիմա, քու առողջութիւնովդ հետաքրքրուող հիւր մը ունինք:

— Ո՞վ է:

— Ֆիքրէթ հանըմը:

Նէժատի շրթունքներէն անգիտակից խեղդուկ հեծկտուք մը լսուեցաւ:

Մեղմօրէն մինչեւ անկողինը յառաջացայ:

Անիկա իր նուաղկոտ ականարկը վրաս սեւեռած էր. մէկ վայրկեանի մէջ դէմքը կասկապոյտ եղած էր. կուրծքը ուժգին կը բարախէր. այլեւս այս վիճակը ուրացում չէր վերցնէր. Մէտինա այս դրուագներուն բոլոր անցուղարձերը մանրազնին քննութեան մը բովէն կ'անցընէր:

Շատ պարզ ձեւով մը իրեն ըսի.

— Ձեզի այսպէս հիւանդ տեսնել չէի փափաքէր. մաղթելի է որ մօտերս ապաքինելով, բժիշկներուն անյարմար եղող այս անկողինէն ելլէք: Ձեր գուրգուրոտ քոյրը, իր սրտին բովանդակ անկեղծութեամբը միշտ այս մաղթանքները կ'ուղղէ ձեզի:

— Շնորհակալ եմ. ձեր ներկայութիւնը ինծի համար առողջութեան մեծագոյն ազդակը կը կազմէ, հաղիւ կրցաւ ըսել:

Այլեւս աւելորդ բառ մը իսկ չկրնալ խօսելու չափ յոգնած էր: Զգացած յուզումները այս հիւանդը, այս հիւանդ մարմինը ուժգնօրէն հարուածած էր: Աչքերը մեղմօրէն փակեց և վերստին խորասուզուեցաւ քունի մէջ:

Մէտինա մահճակալին եզերքէն ելաւ. դռքի կեցած, միջոց մը խրոխտ ու կծու նայուածքով մը իր

ամուսինը զիտեց. յետոյ բան մը վերլիշողի մը ձեւով սկսաւ ուսերը թոթուել:

Ներկայիս, այդ կապտորակ թափանցող ականարկներուն ներքեւ, վրիժառութեան մղձաւանջը ցցուած կը մնար: Նախանձի չար ոգին, այդ պահուն, Մէտինայի բովանդակ կորովն ու հաստատակամութիւնը կը փշրէր, հակառակ անոր որ իր ամուսինը մահուան անկողին մէջ կը տուայտէր:

Հաւանաբար Մէտինա իմ մասին իր կարծիքն ու համոզումը բոլորովին փոխած էր: Ան երբեք չէր կրնար երեւակայել թէ աշխարհի վրայ անկեղծ, անմեղ, հաստատակամ սիրոյ մը ընծայարանը եղող սիրտ մը կրնայ գոյութիւն ունենալ: Մէտինայի համար սիրելը՝ ոճիր, իսկ սիրուելը՝ յուեղոյն յանցանք մըն էր: Թշուառ կին, ես զինքը յանցապարտ չէի նկատեր: Ինքն ալ վիրաւոր սիրտ մը ունէր. իմ գոյութիւնս էր որ անոր հանգիստը կը վրդովէր...

Այլեւս խորունկ խորունկ կը մտածէր իր տխուր մտածումներուն ծանր բեռին տակ ճնշուած, իր կասկածները ճշմարտանման կ'ուզէր տեսնել և յետոյ իր զիրքին փափուկ վիճակը զինքը կը նեղսրտէր, ու իր փափագած ձեւով իր բարկութեան շտապ չկրնալ թափելէն յուսահատ, կսկծալի կերպով կը հալէր, կը մաշէր:

Նէժատ դարձեալ խօսիլ սկսած էր:

— Կրա՛կ, ամէն կողմ կրա՛կ... Զուր թափեցէք. կը տոջորուիմ... Ֆիքրէթ... նայեցէք ահա... ես...

Այս անիմաստ, կցկտուր խօսքերուն մէջ անունս քանիցս կը կրկնուէր: Այնուհետեւ Մէտինայի վրէժ-խընդիր ականարկներուն տակ, յանցաւորի մը պէս կը դողայի և նոյնիսկ վար նայելու ուժը չէի զգար մէջս: Ըսելիքս շուարած անգիտակցաբար ոտքի ելայ: Այս բաժանումը թերեւս մշտնջենական հրա-

Ժեշտ մը պիտի ըլլար: Վերջին անգամ մըն ալ անոր նայեցայ: Արտասուքներս՝ սրտիս մէջ արիւնոլ վէրքին վրայ կրակի մը նման կը կաթկթէին: Նէժատ, իբր թէ սա թշուառ սիրոյ ողբերգութիւնը լսած ըլլար, հեծ-կըլտալով ըսաւ.

— Մի՛ երթար, մի երթար:

Սանդուխէն վար իջնելու ատեն բոլորովին ուշակորոյս վիճակի մէջ էի: Կը վազէի, կը դեղեւէի, Մէտիհա ալ զիս կը հետապնդէր: Երկու ախոյեաններու նման զիրար կը հալածէինք. ամուսինս դեռ նոր վերադարձած ըլլալով սրահին մէջ ոտքի կեցած էր:

— Երթանք, ըսի:

Վրանոցս հազնելու համար դիմացի փոքր սրահը մտայ. ուժգին կերպով կը սարսփար այդ պահուն երկայն հասակով, նիհարակազմ կին մը, որ ձեռքը ծրար մըն ալ բռնած էր, ներս մտաւ:

Ծրարին մէջէն կ'ստարեալ խնամքով վրանոց մը հանեց. հազուելու ատենս, այդ կինը ուշադրութեամբ զիս կը գնէր: Իսկ Մէտիհա, մէկ կողմ քաշուած, նախանձի և վրիժառութեան ահաբեկիչ արձանի մը նման, անշարժ կեցած էր: Գլխանոցս յարդարեցի, ձեռնոցներս անցուցի, քայլ մը կը յառաջանայի, երբ, յանկարծ, սպասուէին ինծի դառնալով հարցուց.

— Ա՛հ... անուշիկ տիկինս, զիս չճանչցա՞ք:

Աչքերս թանձր մշուշով մը ծածկուած էին կարծես:

— Ձեզի՞... կրցի ըսել միայն:

— Այո՛, անուշիկս, տօքթոր պէյին դարմանատան մէջ ծառայող Գալիեօքին չե՞մ միթէ. դուք միշտ հոն չէի՞ք դար:

— Ձեմ գիտեր, հիմա չեմ կրնար յիշել:

Մէտիհա ջղալին քրքիջով մը սկսաւ ծիծաղիլ:

Դիրքս հիմէն քանդող այս հարուածը շատ սպառնալից և չափազանց երկիւղալի էր:

Պարզ սպասաւորի մը հանդէպ գլխիկոր մնալ, Աստուած իմ, այս ի՛նչ քստմնեցուցիչ պատիժ էր... Պոյութենէս մասնիկ մը կը բաժնուէր կարծես. այդ յուզիչ տպաւորութեան տակ սկսայ տատանիլ...

Ետ դարձայ, և յառաջացայ դէպի այն սենեակը ուր ամուսինս կը գտնուէր: Ետեւէս դիտող այդ երկու կիներու ծաղրական և հեգնալից խնդուքներուն ձայնը որոշակի կը լսէի: Մէտիհա ինծի մօտեցաւ և մեղմօրէն ականջիս ծռելով, սոսկալի վրէժխնդրութեան զգացումով մը կճրտացող ակռաներուն մէջէն ըսաւ.

— Վաղը ձեզի հետ տեսակցիլ կը փափաքիմ:

Ոտքերուս ներքեւ մթին, խոր անդունդ մը իր վիթխարի կլափը բացած ինծի կը սպասէր, կարծեցի...

* * *

Կառքով մը դիպի Պէշիկթաշ կ'իջնէինք: Հանիս, այս տարի, այդ կողմերը ծախու առած տունը կը բնակէր: Դուռնէն երբ ներս մտանք, Սուլատ փառուն ու զուարթ գէմքով մը մեզի դիմաւորեց: Ինքզինքս անոր բազուկներուն մէջ նետեցի. ամուսինս մեծ մօրս քովը ելած էր:

Սուլատ, իմ այս վիճակէս ափի բերան ճնացած, կ'ըսէր.

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ եղար, դարձեալ տագնապի մէջ ես:

— Այո՛, տագնապ. սոսկալի տագնապի մը մէջ եմ. եթէ այս գիշեր հոս եկած չըլլայի, անպայման խելքս պիտի կորսնցնէի:

— Ո՛հ... Աստուած իմ, ի՞նչ եղաւ դարձեալ, խօսէ, կ'աղաչեմ:

— Ո՛հ... Սուատ, քոյրս, խայտառակ եղայ, լմնցայ. Մէտիհա ամէն բանի տեղեակ է. զիս փճացնելու համար, իմ մասին վրէժի սաստիկ զգացում մը կը սնուցանէ:

— Ի՞նչ կ'ըսես, Աստուծոյ սիրոյն:

— Այո՛, քոյրս, այո՛. կացութիւնս սպառնալից է, ընելիքս չկրցի տակաւին ճշգել. եթէ ատոնք ամուսինս իմանայ, խորհէ անգամ մը Սուատ, լրջօրէն խորհէ, ենթարկուելիք վիճակիս ծանրակշիռ հանգամանքը... որովհետեւ վսեմ ու վեհանձն ամուսինս չպիտի փափաքիմ որ դժբախտութեան մը քաւութեան նոխարը ըլլայ. մեծագոյն յարգանք միայն կը տածեմ իրեն հանդէպ:

— Նէժա՞տն է որ այս մանրամասնութիւնները իր կնոջը պատմեր է:

— Ո՛չ, ո՛չ, նէժատ մահուան անկողնին մէջ գրեթէ անկենդան պառկած է. բոլորովին ինքնակորոյս վիճակի մէջ է. ո՛հ, Գալիեօքի հոն ներկայութիւնը... ահա այդ դժոխային հանդիպումը... անցեալի մեր բովանդակ խորհրդաւոր գաղանթները հրամարակողը ինքն է: Արդէն Մէտիհա իր ամուսինն հանդէպ ծայր աստիճան կասկածոտ եղած էր. ճերմակ վարդերու պատահարէն յետոյ չափազանց արթուն և աշալուրջ կը հսկէր Նէժատի վրայ. մնացածը դուն երեւակայէ՛ այլեւս... ամէն չարիք զիրար կը հալածեն: Սիրելի քոյրս, իմ ամէնէն մեծ յանցանքս

սա էր որ ծածկեցի թէ նէժատը նախապէս ճանչցած էի արդէն. ահա այս պարագան իմ դատապարտութեան միակ շարժառիթը պիտի կազմէ:

— Հիմա ի՞նչ կը խորհիս ինքնապաշտպանութեանդ համար:

— Ե՛ս. վստահ ես թէ երբեք ատոր չպիտի զիջանիմ, որովհետեւ խղճմտանքս ինծի կը թելադրէ թէ ո՛չ մէկ պատասխանատու արարքի մէջ գտնուած եմ: Իմ մասին թող վճռեն այնպէս, ինչպէս որ կը փափաքին: Զոհարեցութեան յօժարակամ յանձնառու եղող անձի մը՝ ի՞նչ պատիժ որ կը փափաքին սահմանել, թող փութացնեն:

Սուատ ապշութեամբ երեսս նայեցաւ:

— Կը նշանակէ թէ սէրդ, երջանկութիւնդ, ծաղկատի ու թարմագեղ կեանքիդ բոլոր քնքոյշ հաճոյքները զոհեցիր այս մարդոց համար, որոնց հանդէպ հիմա ալ, լուրթեան վերջին հսկայ զոհողութիւնը կը ստանձնես, չէ՞:

— Այո՛, Սուատ, ճշմարտութեան առջեւ լռելն է միակ զէնքը. այս մասին չեմ ալ կրնար Մէտիհան մեղադրել. որովհետեւ նէժատ անոր օրինաւոր ամուսինն է. ազատ է զայն սիրելու. այդ սէրը՝ իր իրաւունքն է արդէն. արտաքին երեւոյթները զիս մեղադրելի, նոյն իսկ դատապարտելի կը գտնեն: Սիրելիս, զոհողութեան պարագան ձգէ առայժմ. որովհետեւ ան բարոյական է, չի տեսնուիր, ոչ ալ կը հաւատացուի:

Ամուսինս վերէն կը պօռար:

— Ո՛ւր էք, փոքրիկ տիկիններ:

Եւ մենք հարկադրուեցանք վերջ տալ Սուատի հետ մեր խօսակցութիւնը:

Երբ մեծ մայրիկիս մօտ ելանք, ամուսինս զիս գրկեց աղու մը պէս, և քանիցս համբուրեց զիս այտերէս:

Նէտրէթ ստնտուին գիրկին մէջ էր. զիս տեսնելուն պէս բազումներու մէջ նետուեցաւ: Անիկա կուրծքիս վրայ սեղմեցի և անոր վարդազոյն ու շուշանաբոյր այտերը հոտուրտացի:

Թշուառ մեծ մայրս, արտասուելից աչքերով, մեզ դիտելէն չէր կշտանար: Ամուսնիս ուղղելով խօսքը ըսաւ.

— Մայիտ պէյ, գիտնայիք թէ որքան հանգիստ պիտի մեռնիմ, երբ կը տեսնեմ աղջկանս երջանկութիւնը քու ձեռքիդ տակ:

Ամուսինս ոտքի ելաւ ու մեծ մօրս երկու ձեռքերը համբուրեց ըսելով.

— Ձեր աղջիկը իմ պարծանքիս և երջանկութեանս միակ պատճառն է:

Սուտառ ձեռքերս բռնած էր. մեր ակնարկները գիրար խաչածեւած էին. անգիտակցաբար գլուխս վար ծռեցի. ամբողջ մարմինս տաք տաք քրտինքով մը ծածկուած էր:

Յաջորդ օրը... Պեքիքաւ

Այսօր մարմնոյս մէջ ուժաթափութիւն մը, մրտքիս մէջ անսովոր անզգայութիւն մը, իսկ մէջս անտարբերութիւն մը կար ամէն բանի նկատմամբ: Մշտնջենական պայքարէ մը պարտասած մտածումներս, պահիկ մը գէթ լռութեան և հանդարտութեան կարօտը կը քաշէին:

Առտուն, սովորականէն կանուխ արթնցած էի. վար իջայ. ամուսնիս նախաճաշին պատրաստութեան հսկեցի. երբ վերստին վեր ելայ և սենեակս կը մըտնէի դիտեցի որ ինքը նոր արթնցած էր: Զիս տեսնելուն պէս խնդաց. տղու մը նման, անկողնին մէջ

նախաճաշը կերցուցի: Լրագիրը կարդացի. շատ գոհ ու զուարթ տպաւորութեան մը ներքեւ:

— Ֆիքրէթ, կ'ըսէր, քիչ մը ծոյլ եմ. այսօր անկողնէս ուշ ելլել կը փափաքիմ. չեմ գիտեր, կոտրածութիւն մը ունիմ, հաւանական է որ մսած ըլլամ:

— Պառկեցէք ու ձեր հանգիստին նայեցէք. երբոր ուզէք կ'ելլէք, պատասխանեցի:

Անուշ մեղկութեան մէջ աչքերը կը գոցուէին. մեղմօրէն գոցեցի դուռը և դուրս ելայ: Այս վիճակը իրեն սովորական դարձած էր: Երբ մարմինն մէջ թեթեւ անհանգստութիւն մը զգար, առտուները, անպայման երկրորդ քուն մը չքնացած անկողնէն չէր ելլեր:

Տարտամ անորոշութեան մը մէջ վեր վար շրջան կ'ընէի:

Ի՞նչ կ'ուզէի, որո՞ւ կը սպասէի, ես ալ չէի գիտեր, միայն ականջներուս մէջ անսովոր խփուտք մը կար.

«Ֆիքրէթ, մի երթար, մի երթար» լացող ձայնին արձագանգը կը հնչէր տակաւին ականջներուս:

Մեծ մայրիկիս սենեակը ելայ. Սուտառ հոն էր. ո՛հ, այս սիրուն ու վառվռուն կինը, իր քաղցր ու փաղաքուշ ակնարկովը հոգիս զուարթացնել կը ջանար: Իսկ մեծ մայրիկս, Սուտառը և զիս իր մօտը տեսնելով՝ անհուն ուրախութեան մէջ հոգին կը խայտար և երկուքս ալ կը փայփայէր իր ազապատալից նայուածքովը:

Այս պահը, ինձի կը յիշեցնէր երեք տարի առաջուան աղջկնութեանս կեանքին ամէնէն բարեբաստիկ, ամէնէն խաղաղ վայրկեանները: Ո՛հ, այն ատեն հիմակուան պէս, ապագայի մասին անյոյս, կեանքիս մասին քինախնդիր, ճակատակազրիս հա-

մար դժգոհ չէի: Սա սիրելի անձերուն հետ, ինծի համար ցնծութեան և երջանկութեան բոյն մը եղող մեր բնակարանին մէջ որքան զուարթախոհ, ո՛ր աստիճան երջանիկ կեանք մը կ'ապրէի: Աստուած իմ, նեժատը տակաւին չճանչցած՝ չէի գիտեր թէ կեանքը այս աստիճան տաքնապալից, այսչափ մտահոգիչ էր: Կը հաւատայի թէ կեանքը ամէն շրջանի մէջ երջանիկ ժպիտ մը ունէր միշտ: Վերջէն զգացի թէ որքան սխալած եմ...

Սուտա կը հարցնէր թէ գիշերը հանգիստ քնացած էի թէ ոչ: Կը փափաքէի Սուտաէն ծածկել վիշտերս, քանի որ կը կռահէի թէ ան ամէն կերպով կը վշտակցէր ինծի: Այս կինը այլեւս ինծի հետ չտառապեցնելու համար՝ կը խորհէի, բռնազբօսիկ և կեղծ ժպիտներով պատասխանել իր հարցումներուն:

Այդ պահուն լսեցի որ դուռին առջեւ կառք մը կեցաւ: Սուտա անգիտակցաբար ինծի նայեցաւ և հիւրին ո՛վ ըլլալը հասկնալու համար խկոյն սենեակէն դուրս նետուեցաւ: Դանդաղ քայլերով դէպի սենեակին դուռը յառաջացայ: Մէկը սանդուղներէն ուժգնօրէն վեր կ'ելլէր. երբ դուրս ելայ, դէմս Սուտա տեսայ. դէմքը ճեփ ճերմակ եղած էր:

— Սիրելի օրէքէթս, ըսաւ, Մէտիհա հանըմը վարը ձեզի կը սպասէ:

Ուղեղիս ծանրութենէն այդ խօսքը ինծի քրթմնջիւն մը թուեցաւ: Իրեն դարձայ և հանդարտ ու պաղարիւն կերպով հարցուցի.

— Ճիշդ է ըսածդ, սիրելի քոյրս:

Սուտա չափազանց իրարանցումէն իր խօսքը կրկնելու անկարող, գլուխը շարժեց: Դանդաղաքայլ դէպի սանդուղը յառաջացայ: Անտարբեր, անզգայ, անհոգ վիճակ մը ունէի:

Սուտա կունակէս զիս գիտելով կ'ըսէր.

— Աստուած իմ, Աստուած իմ...

Երբ սենեակ մտայ, Մէտիհան գտայ իր սեւորակ վրանոցին մէջ փաթթուած, կարմրած, կապուտցած վիճակի մէջ. իր մանր կապոյտ աչքերը սովորականէն աւելի խոշորցած էին. կը գողար, և իր բարկութիւնը որոշապէս կը կարդացուէր դէմքին վրայ:

Այլեւս այդ վայրկեանը՝ կեանքիս եղբերեղու թիւններուն վերջին և ցաւառիթ էջն էր որ կը բացուէր առջեւս: Որովհետեւ դէմս կեցող սա կինը իր կոխ յարուցանելու գիրքով, խիզախ ու խրոխտ նայուածքով լուեկայն կ'ազդարարէր թէ վճռական որոշումներ տուած էր:

Մինչդեռ ես, ամէնէն պարզ ու ամէնէն հանդարտ ձեւով մը պաղարիւնս կը պահէի. Մէտիհա անպատկառ լեզուով մը ըսաւ.

— Կը կարծեմ թէ այցելութեանս նպատակը բացատրել աւելորդ է, այնպէս չէ՞, տիկին:

— Ձեր շնորհաբեր այցելութեան համար շնորհակալ եմ. այսուհանդերձ ներեցէք որ յայտնեմ թէ ձեր խօսքերէն ոչինչ կը հասկնամ:

— Բնական է որ հասկնալ ձեր գործին չալիտի գայ. խնդրեմ, տիկին, բաց խօսիք. այլեւս վերցուցէք ձեր դէմքը ծածկող կեղծիքի քողը: Ձեր դէմ գտնուող կնոջ մը ո՛ր աստիճան պարզամիտ ըլլալը գիտնալով հանդերձ, ինչո՞ւ տակաւին կը ճգնիք ճշմարտութիւնը քողարկելու:

Չափաւորութիւնս պահելով իրեն ըսի.

— Հանդարտեցուցէք ձեր բարկութիւնը, տիկին, ի՞նչ հարկ կայ այս աստիճան վրդովուելու. ձեր նպատակը հաճեցէք հանդարտօրէն բացատրել. ձեզի մտիկ կ'ընեմ...

Մէտիհա ջղային շարժումով մը տեղէն ելաւ և ըսաւ պոռալով.

— Աստուած իմ, ինծի կը հրամայուի որ հանդարտութեամբ և չափաւորութեամբ խօսիմ կնոջ մը առջեւ որ յանդգնած է ամուսինս զլիսէ հանելու և աշխատած է տունս քանդելու: Ո՞ր կինը կրնայ հանդուրժել այս բանին: Յարգ լռութիւնս չբաւե՞ց, ըսէք, կ'ազաչեմ:

— Կը ներէք, սակայն ձեր յարձակումը պէտք է որ այսքան խիստ ըլլայ, որովհետեւ, այն ազնուութիւնն ու փափկանկատութիւնը՝ զոր տան տիրուհիի հանգամանքովս, ձեզի ցոյց տալու պարտաւոր կը զգամ ինքզինքս, պիտի հարկադրէք որ ոտնակոխ ընեմ...

— Ձեր երեսին կ'ուզեմ մի առ մի մատնանշել ձեր բոլոր յանցանքներն ու չարիքները: Ձեզի կ'արտօնեմ որ ինքնապաշտպանութեան դիմէք խակոյն, եթէ ինքզինքնիդ առոր կարող կը զգաք:

— Ձեր այս վիճակը մեղադրելի չեմ գտներ. այստուհանդերձ, ձեր վճիռը շատ սխալ է, տիկին:

— Սխալ... երբեք, երբեք. երբ ակնյայտնի այնքան փաստեր գոյութիւն ունին: Լաւ, քանի որ կը պնդէք, այն ատեն ըսէք թէ ինչո՞ւ ինձմէ ծածկեցիք թէ ամուսինս նախապէս կը ճանչնայիք. այդ բանին ինչո՞ւ պէտք տեսաք. կը հարցնեմ ձեզի:

— . . .
— Լռութիւն, չէ՞...

— Ո՛չ, ո՛չ, լռութիւնս ձեզի համար չէ. միայն փափուկ դիրքս զիս կը հարկադրէ լռել. շատ լաւ, ենթադրենք թէ իմ մասին ձեր վերադրումները ճիշդ ըլլան... Ի՞նչ տեսակ պատիժի մը արժանի կը նկատուիմ արդեօք:

— Նոյն բանը ես ձեզի պիտի հարցնեմ:

Մէտիհա ոտքի ելաւ ու դէպի ինձ յառաջացաւ. իր ակռաները կճրտացնելով ըսաւ.

— Ձեզի պիտի խայտառակեմ, խակոյն ձեր ամուսնին պիտի հաղորդեմ ձեր «ներկայի» և մանաւանդ «անցեալի» ամբողջ դադտնիքները... ձեր սիրտը պիտի բզբտեմ... վստահ եղէք ատոր...

— Այդպէ՛ս...

— Այո՛, քանի որ դուք իմ զաւակներուս չմեղքեցաք, քանի որ ամուսնոյս սիրտը ինձմէ խլեցիք, քանի որ երջանիկ բոյնս քար ու քանդ ըրիք: Ես ալ ձեզի պիտի բաժնեմ ձեր ցանկասէր ամուսնին հարստութենէն. պիտի հեռացնեմ ձեզի անոր պարզեւած հանգիստէն ու բարօրութենէն: Ձեզի չափ անիրաւ ու անողոք, ձեզի չափ անգութ ու աններող պիտի ըլլամ...

— Արդէն ձեզմէ ուրիշ բան չէի սպասեր. ձեր դերին և իրաւունքին մէջն էք այդպէս խորհելով ու գործելով:

— Կը նշանակէ թէ այլեւս չէք ուրանար. որովհետեւ Գալիեօթի այսօր առաւելապէս տեղեակ է ձեր բովանդակ անցեալին և վկայ է ձեր ու ամուսնիս միջեւ գոյութիւն ունեցող սիրաւիւրդներուն:

— Ատոնք ինծի համար բացարձակ կարեւորութիւն չունին, տիկին, որովհետեւ խիզճա ամէն տեսակ արատաւորումէ զերծ է, իսկ անցեալս ձեր ներկայութեանը, դէմքս սեւցնելու աստիճան աղտոտ չէ...

Մէտիհա ուսները թոթուելով ժպտիլ սկսաւ:

— Ինչպէ՞ս, տիկին, Նէժատը համոզելու աշխատողը, անոր հետ ամուսնանալու ձեր փափաքին գոհացում տրուելու համար ոտքերուն ինկողը դուք չէի՞ք միթէ: Կը ցաւիմ որ ձեր խորհելու կարողութիւնը կորսնցուցած էք: Աչքի առջեւ ունենալու էիք որ Նէժատ ձեզմէ աւելի գեղեցիկ կին մը ունէր:

Շատ պաղարիւնով պատասխանեցի.

— Այո՛, սխալած եմ. ատիկա խորհելու էի արդարեւ:

Մէտիհա ջղային քրքիջ մը արձակեց:

— Ձեր սխալը դարմանելու աշխատեցաք. նէ՜՜ ժատի մօտ մէկ ազգականին հետ ամուսնացաք. գլխուս երկրորդ փորձանք մը բանալու համար՝ զանազան պատրուակներ ստեղծեցիք. սակայն դիպուածը ամէն ինչ վերիվայր չըջեց, այնպէս չէ՞. դուք երբեք չէիք յուսար թէ այս վախճանը պիտի ունենար. այն որսը՝ որուն երկրորդ անգամ տիրացաք, բոլորովին իւրացնելու համար, յարմարագոյն առիթի մը կը սպասէիք. այդ պատենութիւնն ալ ուրիշ բան չպիտի ըլլար, բայց եթէ ձեր ակնկալած արկածախնդիր մահը կ'ըմբռնէ՞ք... մահ մը... խեղճ մօրեղբօրս մահը...

Վերջին աստիճան ցաւի ու ցասուամի մէջ ոտքի ելայ. կոկորդս խղզող հեծեծանքներուն մէջ պօռացի:

— Լռեցէք, որովհետեւ կոյր նախանձի զգացումը ձեզի շուարեցուցած է. այդ խօսքը անգամ մըն ալ չկրկնէք. բովանդակ մարդկութենէն զգուանք կը զգամ. ամէն պաշտօնականութիւն մոռցնել տալու աստիճան զիս ըմբոստացումի պիտի մղէք:

Մէտիհա գլուխը շարժեց ու ըսաւ.

— Մինչեւ հիմա զինքը այնքան խաբեցիք որ, բոլոր պատիւն ու արժանապատուութիւնը ոտքի տակ առնելով, խեղճ մօրեղբայրս բարոյապէս սպաննած եղած:

Այլեւս աչքերս դարձած էին: Կը ցնորէի. ձեռքս դուռին երկարելով ըսի.

— Հիմա... հիմա դուրս ելէք սրկէ...

Այդ պահուն դուռը թեթեւ կճրտուքով մը բացուեցաւ: Աստուած իմ, Աստուած իմ, այն ինչ սոսկալի տեսարան էր...

Ամուսինս, անշարժ արձանի մը նման, հոն կեցած էր. դէմքը ճեփ ճերմակ, աչքերը ապակիի մը պէս կը փայլէին:

Ծանր ծանր քանի մը քայլ յառաջացաւ:

Ես աթոռի մը կրթնած էի. երակներուս բովանդակ արիւնը սառիլ սկսած էր:

Ան վշտահար և տխուր կերպով երեսս նայեցաւ:

Մէտիհա վազելով ամուսինս մօտը գնաց ու ըսաւ.

— Սիրելի մօրեղբայր, կ'երգնում որ այս կինը ձեզ կը խաբէ. իր փափաքն է մեզ երկուքս ալ անպատուել. ասիկա ձեզի ամէն կերպով կրնամ ապացուցանել:

Ամուսինս ծանրախոհ շեշտով մը պատասխանեց.

— Ես ամէն բան իմացայ արդէն, կը բաւէ:

Թեոյ ինծի դառնալով յարեց.

— Ֆիքրէթ, քեռորդիս անթերի պատճառաբանութիւններով և փաստերով քեզի կ'ամբաստանէ: Պաշտպանեցէք ինքզինքնիդ. իրեն բացատրեցէք թէ նէ՜՜ ժատ պէյը նախապէս չէիք ճանչնար և թէ այդ պարագան գաղտնի պահելու համար ո՛չ մէկ ստիպողականութեան առջեւ չէիք գտնուեր, և այդ մանրամասնութիւններու մասին երգումով ապահովեցուցէք զիս:

Աւա՛ղ... այդ պահուն իմացականութիւնս բոլորովին ամուլթեան դատապարտուած և առաջ բերած էր թուլութիւն մը՝ որ խօսելու կարողութիւնս անշարժութեան կը մատնէր: Սիրտս, դառնակսկիւծ և ուժգին զարկերով սկսած էր կուրծքս ցնցել: Որքան դժուարին կացութեան մէջ էի, Աստուած իմ:

Մէտիհա վերստին միջամտելով ըսաւ:

— Սակայն, մօրեղբայր, ինծի չէ՞ք հաւատար.

միայն մէկ մտածումէ տարուելով է որ հաւանած է ձեզի հետ մամուսնանալ: Այս կինը շատ մը տարիներէ ի վեր ամուսինս, Նէժատը կը սիրէր. ո՛հ, այս մասին, մօրեղբայր, մենք երկուքս ալ խաբուած ենք:

Ամուսինս ողբալի ձայնով մը յարեց.

— Մէտիհա, արդեօք խորհելով է որ կը խօսիս և կ'ըմբռնե՞ս թէ այդ խօսքերը կեանքիս, պատիւիս վրայ ի՞նչ մեծ ազդեցութիւն մը կրնան յառաջ բերել:

— Այո՛, սիրելի մօրեղբայրս, ձեզի տխրաստարուտ իրականութիւնն է որ կ'իմացնեմ և կը փափաքեմ ձեր աչքերը ծածկող խաբէութեան այս քօղը վերցնել...

Յետոյ լալով.

— Ռոմիհետեւ այսօր կը տեսնեմ որ դուք ալ ինծի չափ դժբախտ եղած էք:

Նս, ինքզինքս մղձաւանջի երազի մը մէջ կը կարծէի: Բոլոր այս իրադարձութեանց առջեւ բացարձակ համր դարձած էի: Ի՞նչ էր եղածը: Այսքան կուրս ու հակառակութիւնը ինծի՞ համար էր: Մինչդեռ վախճանը ոչնչութիւն եղող սա երեք օրուան կեանքը՝ չարժեք այդքան վէճ ու վիճաբանութիւն:

Ամուսինս իր վրէժխնդիր ակնարկները իմ վրայ սեւեռած էր:

— Թշուա՛ւ կին, կ'ըսէր անիկա. կը նշանակէ թէ դուք զիս ընդունած էիք՝ պարզապէս իբր գործիք ծառայեցնելու համար ձեր բաղձանքներուն: Ձեր սրտին մէջ սիրահարութեան սերմերը սնուցանելով հանգերձ, ձեր հեշտալի ժպիտներով խաբած էք զիս: Ո՛հ, նոյն իսկ մեր ամուսնութեան առաջին օրերէն կռահած էի թէ դուք ինձմէ ծածկելիք վիշտ մը ունէիք, և վէրք մը ձեր սրտին մէջ, ուրկէ արիւն կը ծորէր: Մե՛ղք, ֆիքրէթ, մե՛ղք. տեսէք թէ քանի

անձերու արժանապատուութիւնը քար ու քանդ ըրիք: Երբեք չպիտի ներեմ ձեզի...

Այս խօսքերը աւարտելէ յետոյ, խորխտ ձեւով մը Մէտիհային դարձաւ և ըսաւ.

— Հիմա դուք ալ գացէ՛ք. այսուհետեւ ձեզի ալ տեսնել չեմ փափաքիր:

Շնչասպառ ըլլալու վրայ էի. ձեռքերս իրեն երկարեցի:

— Անմեղ եմ, ներէ ինծի, պօռալ ուղեցի, սակայն, ծունկերս ի վիճակի չէին մարմնիս ծանրութիւնը կրելու, և հետեւապէս կը կթոռէին: Անոր ոտքերուն առջեւ գլորեցայ. այլեւս ինքզինքս կորսնցուցած էի...

Ագարակ, 10 Նոյ.

Չորս ամիսէ ի վեր, արտաքին յարաբերութիւններէ արգիլուած, բանտարկեալի մը նման, այս անմարդաբնակ լեռներուն մէջտեղ կ'ապրիմ: Այն դժբախտ օրէն վերջ, ամուսինս բացարձակապէս երեսս չէր նայեր, միշտ ինձմէ հեռու կը փախչէր: Նրանի՛ք էի իմ մասին ամէնէն ծանրակշիռ տանջանքները որոշէր, սակայն այս տեսակ հոգեկան վիշտերով մահու չափ չվիրաւորէր զիս: Նս գործած յանցանքէս մահու չափ չվիրաւորէր զիս: Ամուսինիս ծանրակշիռ պատիժի մը ենթարկուեցայ: Ամուսինիս լուութեան և սրտողանքին փոխարէն, ամէն վայրկեան, սիրտ բլքաող թունաւորող թաթերու ազդեցութեան ներքեւ կը տուայտէի: Այն սարսափելի պատահարէն յետոյ, ինք ոչ մէկ կերպով խնդրը վերստին պարտելու կամ յուզելու կողմնակից չեղաւ. Նոյնիսկ այդ մասին բառ մը իսկ հարցնել չէր զիջաներ: Այդ պատճառով յաջողած չէի վճռականապէս վերահասու ըլլալ իր խղճի և մտքի դատաստանին:

Միայն, եթէ կար պարագայ մը զոր զգացած էի, սա էր որ մասնաւորապէս կը ջանար լռութիւն պահել, պարզապէս այս ընտանեկան գաղտնիքներու ծաւալումն սւ տարածայնութիւնը արգիլելու միակ բաղձանքով: Սակայն թշուառ մարդուկը, սրտին վրայ կուտակուած վիշտերու միգամած ամպերուն սարսուղդեցիկ տպաւորութեան ներքեւ, իր խանդն ու կորովը կտրկնցուցած, հիւժած, լմնցած էր այլեւս...

Այն սարսափելի օրուան բոլոր էջերը յիշելու ատեն, սուգէս, սոսկումէս կը դողայի: Նուազումէս՝ չեմ գիտեր որքան ատեն վերջը, երբ աչքերս բացի, գլխուս վերեւ միայն Սուստը տեսայ: Տաքնապեցուցիչ և երկար երազկոտութենէ մը վերջ, զգացած յոգնութեանս մէջ, երբ շուրջս դիտելու զբաղած էի, Սուստի արտասուակից աչքերը ու անոր վշտահար դէմքը տեսնելով հիացած էի:

Ի՞նչ անցած դարձած էր. խեղճ կիներ իմ այս ապշահար և շուարած նայուածքս տեսնելով՝ ձեռքերը բերանին տարաւ և ըսաւ.

— Լուռ, ջանա կորովդ պահպանել, որովհետեւ ինձմէ զատ ոչ ոք, նոյնիսկ մեծ մայրս անգամ լուր չունի:

Այս խօսքին վրայ, ճշմարտութիւնը, իր բովանդակ սարսափելի մերկութեանը մէջ, աչքիս առջեւ մարմին առնել սկսաւ: Անգիտակցաբար շրթունքներուս մէջէն սա բառերը թափթփած էին.

— Անիկա հիմա ո՞ւր է:

— Սայիտ պէ՞յր:

— Այո՛:

— Ներսը, իր սենեակին մէջ քու սթափելուդ կը սպասէ:

— Ատիկա կարելի՞ է, Սուստ:

— Այո՛, այդպէս ընել կը վայլէ իրեն:

Առանց խօսելու, զարմանքով Սուստին երեսը նայեցայ. իմ սիրելի և վշտակից քոյրս, այս ազնուասիրտ կինը, զիս՝ իմ այս սգափոխուր պահերուս միջոցին զիս միխթարելու համար մազերս և այտերս կը փայփայէր: Մեղմօրէն ականջիս ծռելով ըսաւ.

— Սիրելի Գիքէթոս, նման դժբախտ ատեններ կորովի և քաջ ըլլալ անհրաժեշտ է. արդէն մարդկութիւնը համբերատարութեան կարօտը կը քաշէ առաւելապէս, սիրելի քոյրս:

Երբ կղզի ժամանեցինք, մեր սենեակները առանձնացանք: Ճամբու ընթացքին ոչ մէկ բառ փոխանակած էինք: Սակայն այդ լռութիւնը զիս կը սարսափեցնէր:

Հետեւեալ օրը սենեակս եկաւ. կատարեալ հպարտ և խրոխտ ձեւով մը ու ոտքի կեցած, ծանր և վրձնական շեշտով սա խօսքերը ըսաւ.

— Վաղը ագարակ պիտի մեկնինք:

Յետոյ առանց առիթ տալու որ բառ մը փոխանակեմ, մեկնեցաւ սենեակէս: Մինչդեռ ես երգում ընելու, ապահովութիւններ ներշնչելու բուռն փափաքէն մղուած կը տառապէի: Ինքը սակայն, իմ նայուածքիս իր վրայ վայրկեան մը իսկ սեւեռելէն վախուածքիս իր վրայ վայրկեան մը իսկ սեւեռելէն վախուածքիս, հեռացած գացած էր: Սենեակէս մեկնելէն նախ, պատկից սենեակէն ալ հեռացաւ ու քաշուեցաւ մինչեւ սրահին խորը գտնուած ուրիշ սենեակ մը: Այլեւս հասկցած էի որ բացարձակ որոշած էր երեսը ինձի ցոյց չտալ: Սակայն ինչո՞ւ ինձի բառ մը իսկ հարցնելու պէտք չէր զգար: Ասիկա ո՞ր աստիճան խորունկ վրէժ, ի՞նչ ծանրակշիռ սրդողանք էր: Այս որքա՞ն հաստատակամ և վճռական որոշում ու մտազրուծիւն էր: Ո՛հ, Մէտիհան, այս ինքնահաւան և ամբարտաւան կինը, իմ թշուառ ու դժբախտ ան-

ձիս զօրաւոր և ջախջախիչ հարուած մը իջեցնելէ զատ, իր մօրեղբայրն ալ դժբախտութեան անգուռնդին մէջ քաշկրտած էր անկանգնելի կերպով...

Ագարակ, 25 Նոյ.

Ո՛հ... այս առանձնութիւնը խղճուք կը պատճառէ ինծի. խստաշունչ քամիին սուղումները սրտիս սարսափ կ'ազդէ. ամէն կողմ մտաւախութեան վերարկուով մը ծածկուած, սենեակիս տաղտուկ առթող առանձնութեանը մէջ կ'արտասուեմ. արդեօք ե՞րբ վերջ պիտի գտնէ այս անօգուտ կեանքը՝ որուն մէջ ոչ մէկ յոյս յաջողեցայ գտնել: Ե՞րբ է որ պիտի նուաղի. այս անվերջ սպասումը զիս յոգնեցնել սկսաւ. մերթ Եւր մերթ մանր մունր նուաղումներ կ'ունենամ. ձախ կուրծքիս կողմը զգացած տառապանքներս կ'աւելնան հետզհետէ. ս՛հ... ատոնք իմ տխուր ազատութեանս բարեգուշակ աւետիսներն են: Սակայն չեմ ուզեր անոր ներողամտութեան արժանանալէ առաջ մեռնիլ:

Վշտահար ամուսինս՝ որ դէմքը իսկ ցոյց տալ չէր ուզեր ինծի, կարծես անտեղեակ կ'ապրէր գոյութենէս: Զիս չտեսնելու համար իր յարկաբաժնին մութ և լռին մէկ անիւնը քաշուած, հոն կը ջանար ինձմէ ծածկել իր յուզումները և արցունքները...

Ո՛հ, ամէնէն աւելի խղճմտանքս տանջող այդ լռութիւնն է որ զիս կը մահացնէր: Ամուսինս տաղնապեցնող գաղտնիքներուն ամէնէն իրական էջերը բացատրելու համար, կը փափաքէի ազատիլ հոգիս տառապեցնող բոլոր տկարութիւններէն և թշուառութենէն և իր դէմը կենալով կատարեալ համարձակութեամբ ըսել իրեն:

— Իմ սէրս ձեր ամուսնական իրաւունքը երբեք կապտած չէ: Մարմինս ձեզի ծախեցի, երբ սիրտս

նախապէս ուրիշի մը նուիրած էի: Այդ սխալը դարմանել, բոլոր զգացումներս միացնել ջանացի: Հաստատապէս առաջադրեցի կեանքիս մինչեւ վերջին շունչը հաւատարիմ մնալ, և ուրախ եմ որ յաջողեցայ յարգել առաջադրութիւնս: Սակայն կը սարսափիմ, կը դողամ հիմա, սա երկիւղով թէ թերեւս չպիտի կրնամ ներում ստանալ...

Արդեօք ամուսինս խօսքիս հաւատալ պիտի ուզէ՞ր. աւա՛ղ... անոր անարգալից և յանգիմանական ակնարկները կասկածիլ կուտան թէ չպիտի յաջողիմ յանդուգն և քաջ ըլլալ ամէն ինչ բացայայտ կերպով իրեն պարզելու համար...

Ագարակ, 30 Նոյ.

Աղջկանս՝ Նէտրէթին,

Այլեւս կը մօտենայ քեզի որք ձգելու ժամանակը՝ կեանք կոչուած դժբախտութեան այս մարզին մէջ: Շատ մը տարիներ վերջը պիտի կարգաս և հասկընաս վիրաւոր սրտիս բուռն զգացումները, որոնք քեզի կը նուիրեմ սիրելի զաւակս: Իւրաքանչիւր բառը արցունքով թրչուած այս տողերը՝ կը փափաքիմ որ երիտասարդ աղջկա մը եղած ատենդ կարգաս:

Արդարեւ չէի բաղձար որ կեանքիս այս տրիւրասարսուռ էջերուն տեղեակ ըլլաս, և այդ կերպով յուզումի ենթարկես փափուկ և զգայուն սիրտդ: Դո՛ւն, ով խեղճ զաւակս, դուն գուրգուրոտ և ազապատալից գիրկէ մը յանիրաւի խլուած, բայց ապրելու դատապարտուած թարմագեղ, սիրուն և վառ վըռուն էակ մը, կեանքի ուղիւն մէջ, պիտի հանդիպիս յաճախ մթին և անորոշ կէտերու, որոնք քեզի

պիտի լուսաբանէ մօրկանդ սոյն յուշատետրը, իբր արթնութեան և զգուշաւորութեան դաս:

Նէտրէթ, իմ սիրելի աղջիկս, սա վերջին օրերս հօրդ դժբախտութեանը պատճառ ըլլալու համար, ինծի պիտի ներես անշուշտ, այնպէս չէ՞. վստահ եղի՞ր որ մայրդ, սիրոյ բովանդակ մեղեքուն հանդէպ մաքուր և անմեղ մնացած դժբախտ կին մըն է: Սակայն կը տեսնես անշուշտ, այս պարագան թոյլատու չէ որ ներումի արժանանամ. մարդ միշտ, յանդիմանական ակնարկներու առջեւ, չարագործի մը նման, ստիպուած է գլխիկոր մնալու: Այո՛, աղջիկս, ամուսնացած կնոջ մը համար սիրահարութիւնը մեծագոյն յանցանքը կը կազմէ: Որքան վսեմ բաղձանքով, ո՛ր աստիճան բարեկամեցողութեամբ ալ սնուցահոլի ան, նիւթապէս պատիժը ծանր է: Քանի որ, սրտիդ մէջ, առանց արտօնուած ըլլալու ցնորք մը, սէր մը կը պահես, ասիկա ամուսնութեան իրաւունքը ոտնակոխ կ'ընէ: Այս մասին իմ ամէնէն մեծ յանցանքս ամուսնանալու էր: Այո՛, ես առանձին ապրելու էի. աւա՛ղ որ... իմ անձիս հետ կապուած մարդոց հրամաններուն հակառակ շարժիլ անկարելի էր:

Ահա այդ ամուսնութենէն իբր թանկարժէք ընծայ մը, այսօր դուն կաս միայն կեանքիս մէջ իբր չքնաղ աւանդ մը... կը հասկնամ, Նէտրէթ... որովհետեւ դուն իմ երկրորդ սեռն ես. միւսին նման անիրաւ, քառիւն սէր մը չէ, այլ յոյսերով ողորուն, հաճոյալի, մօր մը խղճին պարծանք եղող՝ վսեմ, պանծալի սէր մը: Սա քսաներկու տարիներու կեանքիս մէջ եթէ ունեցած եմ երջանիկ պահ մը, այն ալ՝ առաջին անգամ քեզի գիրկին մէջ սեղմած օրս եղած է... այո՛, այդ օրը, մոռալ կեանքիս աղջաւորը լուսաւորող երջանկաբեր լոյս մը ցաթած էր:

քեզի, մայրական զորովի ամէնէն չքնաղ բաղձանքովը կուրծքիս վրայ սեղմած օրս, կարծած էի որ երկար ատենէ ի վեր զիս տառապեցնող թաքուն ցաւերուն դարման մը գտած էի...

Դուն այլեւս իմ խորտակուած և աննեցուկ սրտիս սփոփարար բաւասանը եղած էիր: Սակայն երբեմն քեզմէ կ'ամէնայի: Կը դողայի որ այդ թունաւոր ախտին դառն վիշտերովը շաղախուած կուրծքս՝ քեզի իբր ասպատանարան ընծայելու անարժան պիտի նկատէիր. և յետոյ կը կասկածէի որ նոյն իսկ քու սէրդ ինձմէ պիտի նախանձէիր...

Ահա այս տառապանքը, ենթարկուած չարչարանքներու ամէնէն հոգեսպառը և ամէնէն ահաբեկիչը եղած էր: Այն ատեն քովէդ կը հեռանայի: Սենեակիս լոխն մենութեանը մէջ կ'առանձնանայի հոն դառնապէս արտասուելու համար:

Նէտրէթ, հիմա տառապանքի բարձիս վրայ, սա տողերը գրած պահուս, կը կարծեմ թէ քեզի հետ մտերմական խօսակցութեան մը բռնուած եմ: Կը հաւատամ թէ զիս տառապեցնող ցաւերն ու վիշտերը ինձմէ հեռացած են: Քեզի դէմս թարմազեղ ու քնքուշ աղջկան մը պէս կը տեսնեմ... մինչդեռ մարդիկ երբեմն անիրականանալի բաղձանքի մը ցնորքէն ալ կ'ախորժին ու կը սփոփուին: Սակայն այնպիսի դեռահասակ աղջիկ մը՝ որ... կարենայ մարդկային բոլոր բարեմասնութեանց քաջածանօթ ըլլալ, փառայել, չքնաղ առաքինութիւններով և հոգեկան արժանիքներով օժտուած, բոլոր իր զգացումներուն տիրապետող, բոլոր գոյութիւնը բանաստեղծական գեղեցկութեամբ մը զարդարուն, բայց... սէրէն զգուշաւոր, տարամբժ, միայն բնութեան դիւթիչ գեղեցկութեանը հանդէպ հիացող... սիրահար...

Աղջիկս, վստահ եղիր որ ճշմարիտ երջանկութիւնը ամուսնութեան մէջ կը կայանայ: Զգացումներովդ թրթռացող ամուսինի մը հետ միացած կեանքդ, և արդէն կեանքի անգործն ու հանգիստը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ անկեղծ սիրոյ մը բոլոր հաճոյքներուն հաւասարող անանց երջանկութիւն մը: Իսկ օրհանաբախ Կոչուած հիւանդութիւնը գրագէտներու լեզուին չսիրած աւերիչ դժբախտութիւն մըն է: Ատոր ճաշակին մէջ թոյն մը, երջանկութեան մէջ թաքնուած թարախոտ վէրք մը կայ: անոր անխիղճ ու անողոք թաթերուն ներքեւ քանի՜ գեռատի կեանքեր թառամած են. ահա, տես, աղջիկս, իմ կեանքս թող քեզի իբր օրինակ ծառայէ...

Պարտուած, անօգուտ, աւերակ... կեանք մը, և յետոյ առանց երբեք գնահատելու կամ ճանչցուելու, պէտք է շունչ առնել առանց բողոքի, ձայնի մը, հեծեծանքի աղաղակ մը բարձրացնելու...

Զաւակս, Գեզի՝ քու ճշմարիտ տէրոջը Աստուծոյ միայն կը վստահիմ. անուշիգ ձօնած սա տողերս, երբ յարմար ատենին կարգաս, սիրտդ խորունկ վէրքով մը պիտի կարգայ. զիս բնաւ չճանչնալովդ հանդերձ, դիմագիծս երեւակայելու պիտի ճգնիս:

Երեւակայութեանդ առջեւ թող մարմինս ստանայ տփռոյն գէմքով, խոշոր սեւ աչքերով, մելամաղձոտ նայուածքով, նուրբ, սլացիկ հասակով կին մը: Ահա այդ ուրուանկարը՝ քու մայրդ կը պատկերացնէ, աղջիկս... այն ատեն քեզ չըջապատող առանձնութեանը մէջ բոլոր գոյութիւնդ տոչորող զրկանքով մը. «Սիրելի մայրիկս, սիրելի մայրիկս» պիտի հառաչես...

Ո՛չ, ո՛չ, թերեւս այդ միջոցին, քեզի ալ «մայրիկ»... կանչող սիրունիկ ձագուկ մը պիտի ունենաս. դէմքդ անոր մետաքսանման, փափուկ մազե-

րուն մէջ մխրճուած պահուն, զինքը կուրծքիդ վրայ ուժգին սեղմած վայրկեանիդ զիս պիտի յիշես, անտարակոյս...

«Սիրելի մայրիկս... սիրելի մայրիկս... խեղճ սիրելի մայրիկս» պիտի գոչես, այնպէս չէ՞, զաւակս... այնպէս չէ՞, անուշիկ նէտրէթս...

Ագարակ, 6 Դեկտ.

Կեանքիս վերջին օրերը աներեւակայելի կերպով տրտում և տխուր քամիի մը մէջ կ'անցընեմ: Երկու օրէ ի վեր սոսկալի ձիւնամարիկ մը լեռները երկունքի մէջ դրած է: Մեզ չըջապատող ամայութեան վայրագ տեսարան մը, մենութեանս ամենադառն աստիճանը կը դգացնէ:

Աստուած՝ իմ, այս ի՛նչ տարօրինակ առանձնութիւն է: Երբեմն, ձեռքերս քունքերուս կըթնցուցած ժամերով մտադրաւ կը սպասեմ: Ակնարկներս շատ հեռուն... ձիւներուն ծածկած արահետին ծայրը կ'երկարի: Հիմա գարնանային առտուան մը յիշատակովը կ'ապրիմ: Արեւու ժպտուն ճառագայթներուն ներքեւ, երբ թռչունները իրենց սիրոյ առաջին զուարթ դայլայիկը կը յօրինէին, ձերմակ վարդերով կաղմուած կանաչ ծառուղիի մը բուրումնաւէտ ստուերուտքին տակ թաքնուած, երկու սիրակցորդ և և սիրահար հոգիներու տխրասարսուռ անցեալի ցնորքը կ'երազէի: Հեռուէն ականջիս կովերու բառաջիւնի ձայնը լսելի կ'ըլլար: Վտակին ջուրերը, դարձեալ, ըստ առաջնոյն, իրենց ներդաշնակ կարկաչներով կը հոսէին: Անցեալի յիշատակներս յաւերժացնող այս դղչիւնին հետ, վշտահար ականարկներու առջեւ պարզուող այս սպիտակ, ցուրտ տեսարանը հո-

գիս կը դողացնէր: Երկինքը սեւորակ պատանքով մը սքողուած է, իսկ լեռան գագաթներուն վրայ մառախուղները արագօրէն կը սուրան կարծես: Մեղմօրէն տեղացող ձիւնի բաթիւները կը ծածկեն այն վայրերը, ուր ակնարկս թափառիլ կը բազմար: Ո՛հ... ես անանկ կը փափաքիմ որ մեռնելէս վերջ գիս հոն թաղեն: Կեանքիս մէջ պահիկ մը երջանիկ ապրուած այդ տեղը՝ կը փափաքիմ որ իմ մշտնջենական հանգստարանս ըլլայ...:

Ագարակ, 10 Դեկտ.

Այսօր տեղեկացայ որ ամուսնիս հասցէին Պոլսէն բազմաթիւ նամակներ եկած են: Անտովոր հետաքրքրութեամբ մը կը խորհիմ հասկնալ թէ ուրկէ՝ եկած են այդ նամակները: Արդեօք տակաւին ի՞նչ բաներու կրնամ սպասել... ի՞նչ բաներ յուսալ կարելի է... աւա՛ղ...: Զիս շրջապատող այս առանձնութեան մէջ, ամէն վայրկեան, կեանքիս վախճանին ակնդէտ սպասելէ զատ, ինծի համար ուրիշ նպատակ գոյութիւն կրնա՞յ ունենալ արդեօք...

Ամէն օր, քայլ մը եւս կը յառաջանայի գէպի մահ: Ոտքերուս տակ ամէն վայրկեան քիչ մը աւելի խորացող ազլամուղջը՝ ցուրտ անդունդի մը եզերքը կարծել կուտայ ինծի...

Երբեք չէի կրնար երեւակայել թէ անիկա՝ ամուսինս, այսքան անգուշ, այս աստիճան յամառ կրնայ եղած ըլլալ: Դիտնալով հանդերձ թէ կեանքէս շատ կարճ ատեն մը միայն ձեռացած է, այսչափ անտարբեր ընթացքովը տառապանքներս կը կրկնապատկէ: Սպասաւորները անոր հրամանով, որոշեալ աշխատութիւնը լրացնելէ վերջ, իրենց սենեակը կը քաշ-

ուին, զիս այս տաքօրինակ մենութեան մէջ՝ բոլոր տառապանքներուս, բոլոր հեծեծանքներուս հետ առանձին ձգելով:

Այս գիշեր, դարձեալ շարունակուող փոթորիկը՝ սենեակիս բոլոր լոին ու ամայի անկիւններուն մէջ սոսկումի արձագանգ մը յառաջ կը բերէ. ապակիները կը շարժին, փեղկերը կը կճրտան, ագարակին այդ հսկայ անտառները կը մռնչեն կարծես, ձիւնը տեւականօրէն կը տեղայ, շուներուն հաչիւնը, շնագայլերուն վայրագ ունումները՝ զիս կը սարսափեցնեն: Սեղանին վրայ վառող երկու մոմերը հատնելու, մարելու համար վերջին անգամ մըն ալ կը պլպլան:

Սենեակիս այս տխուր առանձնութեանը մէջ, դիմացս գտնուող մեծ հայելիին մէջ, ճերմակ Ֆլանկլ քեկեռառ հագած հիւանդ կնոջ մը ցնորքը կը նշմարուի: Մազերը ուսերէն վար թափած, աչքերը դժուարաշնչութենէն խռորցած, շրթունքները չորցած էին...

Երբ աչքերս հայելիին հանդիպէին, այդ ուրուականէն սարսափիլ կը սկսէի: Կը հաւատայի թէ մահուան ցուրտ ձեռքը վրաս երկարած է արդէն, և պատրաստ է հոգիս գէպի յաւիտենականութիւն առաջնորդել... Դտնուած տեղէս մեղմօրէն ոտքի ելայ, գէպի դուռը յառաջացայ: Ո՞ւր կ'երթայի. ես ալ չեմ գիտեր, որովհետեւ այդ պահուն կամքիս և անձիս տէրը չէի երբեք: Մութին մէջ, գէպի ամուսնիս յարկաբաժինը կը յառաջանայի: Աղօտ լոյս մը բանալիին ծակէն դուրս թափանցած էր. կանգ առի. այո՛, անոր մօտը երթալ կը փափաքէի: Մեղմօրէն աչքերս բանալիին ծակին մօտեցուցի. ինքը անկողնին ոտքին կողմը դրուած թիկնաթոռի մը մէջ նըստած, թեւերը սեղանին կրթնցուցած և զլուխը ձեռ-

քերուէն մէջ առած էր: Առջեւը ճերմակ թուղթ մը կար: Աչքերը խստօրէն անոր տողերուն վրայ յառած էր. դեղին լուսամփոփով լամբարէն ցոլացող ոսկեգոյն ճառագայթները՝ անոր գունատ դէմքին, սպիտակ մօրուքին տխուր երեւոյթ մը տուած էր:

Ակնարկը տեւականապէս սեղանին վրայ գտնուած թսւղթին վրայ կեդրոնացուցած էր: Մերթ աչքերը կը սրբէր, երբեմն ալ վրէժխնդրական խորունկ զգացումով մը լարուած, գլուխը կը շարժէր, բռունցքները կը սեղմէր:

Այս տեսարանին առջեւ բոլոր համարձակութիւնս կը կորսնցնէի. մարմինս ահաբեկիչ սարսուռով մը կը դողդղար: Վերջին ճիգով մը ձեռքս դուռին երկարեցի և մեղմօրէն բացի:

Ամուսինս, այս անսպասելի աղմուկին վրայ, գլուխը վեր առած էր. քանի մը քայլ յառաջացայ, կ'երերտկայի. անիկա, քիչ մը ապշած երեւոյթով մը, ոտքի ելած էր: Շրթունքներուն վրայ ցուրտ ժպիտ մը ուրուագծուեցաւ. իսկ իր ընթացքին մէջ բռնապետական կատաղի վիճակ մը կը տեսնուէր:

Շատ ծանր ձայնով մը ըսաւ.

— Ֆիքրէթ հանրմ, կրնամ արդեօք գիտնալ թէ յարկաբաժնիս մէջ անժամանակ կերպով ձեր տուած այցելութեան նպատակը ի՞նչ է...

— Տէր իմ, ձեր գուլթը շարժելու համար. խընդրեմ, խօսեցէք թէ ի՞նչ պէտք է ընեմ...

— Թշուառ կին... ինձմէ գթութիւն ակնկալելու տեղ, Աստուծմէ ներողութիւն խնդրեցէք: Ես, ձեզի անհանգիստ ընող ո՛չ մէկ արարք ունեցած եմ: Դուք, ձեր մեղքին պատիժն է որ կը կրէք. շուտ, գացէք ձեր սենեակը առանձնացէք և հոն հանգիստ ըրէք:

Այս յանդիմանական խօսքերուն առջեւ բոլոր

ջիղերս սառած էին. կոկորդոս խեղդող վշտահար ձայնով մը իրեն ըսի.

— Տէր իմ, կ'երդնում որ անմեղ եմ. ձեր իրաւունքը ինձի համար խիստ նուիրական եղած է. զայն երբեք ոտնակոխ չեմ ըրած. զիս անիրաւ տեղը մի դատապարտէք. նպատակս ուրիշ բան չէ, բայց միայն մահուընէս առաջ ձեր ներողամտութեան արժանանալ, որովհետեւ վիճակս կը տեսնէք արդէն...

Ամուսինս ուսերը թոթուելով ըսաւ.

— Ձեզի դատապարտողը ես չեմ. դուք ինձի համար, բոլոր արարածներէն գերիվեր, մեծ, արժէքաւոր անձ մըն էիք. դուք, իմ այս յառաջացած տարիքիս մէջ կեանքիս լուսատու աստղն էիք: Վերջապէս դուք իմ ծերունադարդ գլուխիս պանծալի թագն ու պսակն էիք... աւա՛ղ, ֆիքրէթ, աւա՛ղ... զիս այնքան խժոժօրէն խաբեցիք որ... այս խաբէութիւնով պատճառ եղաք որ զգուանք զգամ իմ բոլոր կեանքէս ալ, նմաններէս ուլ, ամէն բանէ ալ...

— Ե՛ս... Ե՛ս...

— Այո՛, դուք, ֆիքրէթ...

Սեղանին վրայէն առած բաց նամակը ինձի երկարելով ըսաւ.

— Ասիկա կարդացէք, ձեր ամբաստանագիրն է. Մէտիհան գրած է. ծայրէ ի ծայր ձեր սխաղոքձութիւններով լեցուն է. հոն ձեր կենսագրական նօթերուն հետ կը պատկերանայ նաեւ քեռորդիւս ամուսնին հետ նախապէս ձեր ունեցած սիրային արկածախնդրութեանց համառօտ պատկերացում... Այլեւս կարծեմ չափազանց ծիծաղելի կ'ըլլայ երբ կը շարունակէք յամառօրէն ուրանալ թէ ձեր ինձի հետ ունեցած ամուսնական կապը այդ նպատակին վրայ յենած չէ: Միայն կը փափաքէի ձեզի հարցնել թէ զիս ձեր

բաղձանքներուն իբր գործիք ծառայեցնելու ատեն, երբ կը տեսնէիք ձեր մասին սնուցած անկեղծ և անհուն գուրգուրանքս, փոխադարձ փոքր խղճահարուսթիւն մը գէթ չէի՞ք զգար բնաւ...

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, այսքան խոշոր զրպարտութեանց հանգէպ ձեր սխալ մտածումները ուղղելու միջոցներէն զուրկ եմ դժբախտաբար: Հիմա կ'ըմբռնեմ թէ ճշմարտութիւն մը ապացուցանելը որքա՞ն դժուար խնդիր մըն է: Այսուհանդերձ, քանի որ ձեր առջեւ այս աստիճան վարկաբեկ եղած կին մըն եմ, իմ մասին ի գործ դրէ՞ք այն բռնութիւնը զոր յարմար կը դատէք. պիտի ջանամ հանդուրժել...:

— Զեր մասին պատշաճ նկատած պատիժս՝ լռութիւնն է. ասոր ալ միակ շարժառիթը՝ խեղճ նէտրէթս է, կ'ըմբռնէ՞ք. ձեր պիղծ կեանքովը ու անբարոյ արարքովը աղջկանս ապագան չարատաւորելու համար կը համակերպիմ ձեզի հետ կենակցիլ, սակայն զաւակս անէծքով մըն է որ պիտի յիշատակէ ձեզի. աղջիկս երբեք չպիտի ուզէ ներել իր մօրը՝ որ անարգած և անպատուած է իր հայրը: Եւ ասիկա թող ձեզի համար ըլլայ բարոյական մեծագոյն պատիժը, ֆիքրէթ...:

— Ո՛հ... լռեցէք այլեւս, կը բուէ, որովհետեւ երբեք չեմ փափաքիր տեսնել և գիտնալ թէ դուք այդ աստիճան անգուրգ էք...

Երկուքս ալ կը դողայինք, երկուքս ալ կ'արտասուէինք. ամուսինս ձեռքը պատին վրայ դետեղուած ելեքտրական կոճակին կոխած ըլլալով, ծառայ մը ներս մտաւ, որուն ուղղելով խօսքը ըսաւ.

— Տիկինը իր սենեակը առաջնորդեցէք:

Ազախինին օգնութեամբը հազիւ կրցի սենեակս գալ. ամէն կողմէ վրաս տեղացող բռնութեան ու

մղձաւանջին մէջ վաստակաբեկ, խեղեկորոյս և վըշտահար, ինքզինքս անկողին նետեցի...

Ազարակ, 11 Դեկտ. առաւօտ

Ամբողջ գիշերը նէժատը միայն երազեցի. առտուն արցունքոտ աչքերով արթնցայ. աւա՛ղ... ո՛վ գիտէ հիմա ո՛ւր կը գտնուէր անիկա. մեր երկուքին միջեւ եղող երկար հեռաւորութիւնը այլեւս զինքը մշտնջենապէս բաժնած էր ինձմէ: Հաւանական կը գտնէի որ ան ո՛չ մէկ բանէ տեղեկութիւն չունենար. Մէտիհա երբեք ճշմարտութիւնը խօսած ըլլալու չէր. խեղճ նէժատի հիւանդագին վիճակէն օգտուելով և մանաւանդ կշռելով իր տուած հարուածին ո՛ր աստիճան ցաւառիթ ու հոգեհարսուռ վիճակը, ապահովապէս զայն ծածկած էր իր ամուսինէն: Եթէ, նէժատ տեղեակ ըլլար, Մէտիհային անխորհրդաբար ի գործ դրած բռնութեան և կեղեքումին, անտարակոյս իր գիրքը ուժգնօրէն խախտած ու իր երջանիկ բոյնը անկանգնելի կերպով քանդուած պիտի ըլլար...

Սակայն ես այնպէս կը փափաքիմ որ... նէժատ տեսնէ իրմէ վերջնականապէս բաժնուելէս յետոյ տարբեր երեւոյթով մը երանգաւորուած, տարբեր կերպարանաւորումի մը մէջ մտած սա անտանելի և սպառիչ կեանքը, վերջապէս հասկնայ թէ ի՞նչ անհուն վստահութեամբ մը և աներեւակայելի համակերպութեամբ մը կը հանդուրժեմ ճակատագրիս սա դառնակակիծ հարուածներուն... ի՞նչ անիրականալի բաղձանք սակայն... հաւանական է որ նէժատ չիմանայ իսկ թէ ես մեռած եմ. դժբախտաբար չպիտի կրնայ տեղեակ ըլլալ այն սարսափելի չարչարանքներուն՝ որոնց ենթարկուեցայ իր սիրոյն համար միայն...

Այլեւս գիշերուան մտահոգիչ վարագոյրը վերցուած, փոթորիկը դադրած էր: Սակայն ամէն բանի մէջ մտավախութիւն, ամէն առարկայի մէջ տխրութիւն մը գոյութիւն ունէր:

Այսօր աւելի անգոր վիճակ մը ունիմ. սենեակս մտնող սպասաւորը վարագոյրները բացաւ, բոլոր լեռները, դաշտերը, սպիտակ վերարկուի մը մէջ փաթթուած էին: Խուճ մը ճնճողակներ, մեր դէմը գրտնոռ հակայ սօսիի մը ոստերուն վրայ թառած կը ճռռողէին. ասոնք կեանքի պայքարին օրինակ ծառայող, եռանդազին գործունէութեամբ մը կը ջանային իրենց ամենօրեայ սնունդը փնտռել և հայթայթել: Թռչուններու այդ անխոնջ ջանքերը ինծի խորհիլ կուտար թէ կեանքը իրապէս արժեք մը կը ցնկայացնէր... աշխարհի՛ ապրելու համար: Գործի... անասուններն անգամ ենթակայ են այս տիեզերական կանոնին... ո՛րքան յոգնեցուցիչ, սակայն անձանձրոյթ աշխատութիւն մը. և այս ամէնքը կեանքի մը համար՝ որուն վախճանը ոչնչութիւն է...

Սպասաւորը հանդարտօրէն ներս մտաւ և վառարանին մէջ քանի մը փայտ գնելէն վերջ, մօտեցաւ և հարցուց.

— Հրաման մը ունի՞ք:

Ծառային այս խօսքը՝ զիս իմ անվերջ մտածումէս սթափեցուցած էր. այդ միջոցին պատուհանիս առջեւ շունի հաչիւնի ձայներ և ոտքի աղմուկներ լսեցի. գլուխս ապակիին կրթնցնելով, վար նայեցայ:

Որսորդապետը ձիերը պատրաստած էր. ամուսինս որսի կ'երթար. որսորդութիւնը իր ամէնէն սիրելի ղրօսանքն էր. դէպի անտառակ վերջացող ճամբուն եղերքը հինգ ձիաւորներ իրեն կը սպասէին: Առաջքը կեցողը ամուսինս էր, իր քովիներուն հետ

կը տեսակցէր, ձիուն վրայ առնական հպարտ կեցուածքով մը նստած, երիտասարդի մը վայել շարժունակութիւնով կը դիտէր որսորդապետը՝ որ որսորդական բարակները արձակելու զբաղած էր: Շուները մոլեգնօրէն և ուրախ զուարթ զիրար կը հալածէին և մերթ ալ որսորդներուն քով կը մօտենային:

Բամպակի փոքր կտորներու նման բաթիլ բաթիլ տեղացող ձիւնին մէջտեղ տեսնուած այս պատկերը, վայրագ, սակայն գեղեցիկ տեսարան մը կը պարզէր:

Որսորդները շրջան մը ըրին. ամուսինս այդ պահուն գլուխը իմ գտնուած պատուհանիս կողմը դարձուցած էր: Թերեւս ատիկա անգիտակից կերպով կատարուած շարժում մըն էր:

Հաւանական կը դտնեմ որ, հեռուէն ուրուականս նշմարած և յանկարծ ձին խթանելով հեռացած էր: Տակաւ իրեն հետեւորդ միւս ձիաւորներուն հետ աչքէ անհետացաւ. այդ պահուն որոշապէս զգացի թէ բովանդակ գոյութիւնս, ամէն ժամանակ աւելի լքուած վիճակի մը մէջ կը տուայտէր: Շուրջս խորունկ և լռիկ տխրութիւն մը պատած էր: Հեռուէն բուերու տխրասարսուռ վայնասունը կը լսուէր: Ձորակին տեսական խոխոչիւնը այսօր աւելի մտահոգիչ հեծկլտութեամբ մը ականջներս կը խշտցնէր:

Աչքերս միջոց մը ամուսինիս անհետ եղած ճամբուն ձիւներուն վրայ խորասուզուած մնացած էր: Չեմ գիտեր թէ այս վիճակին մէջ ո՛րչափ ժամանակ մնացած էի: Ձգացի որ տաք բան մը կոկորդէս չըրթունքներս կ'ելլէր, խիտն թաշկինակը բերանս տարի. ի վերջոյ ապշանքով նշմարեցի որ կարմիր բիծեր կային անոր վրայ...

Բովս սպասող ծառան յանկարծ պօռաց.

— Աստուած իմ, արիւն...

Իրեն դարձայ. խեղճ կիներ սաստիկ վախցած էր:

— Սիրելի տիկինս, սիրելի տիկինս... կը հեկեկար...

— Մի վախնար, ըսի իրեն, միայն քիչ մը ջուր...

Սպասուհին կոնակս բազմոցին կրթնցուց. մէկ երկու կաթիլ ջուր խմեցի. այլեւս քանի մը օրուան կեանքս մնացած էր, որովհետեւ ծանօթներէս մէկն ալ ճիշդ ինծի պէս սրտի հիւանդութեան ենթարկուած էր. մեռնելէն շաբաթ մը առաջ բերնէն այսպէս արիւնի ճապողիքներ եկած էին: Սակայն, չեմ գիտեր թէ ինչո՞ւ սիրոյ քանդիչ աւերներուն ներքեւ վաստակաբեկ կեանքիս վերջանալուն, սպառելուն համար տխուր էի: Այդ կեանքը ի՞նչ ունէր սիրուելիք, բաղձալիք: Ո՛ր կողմ որ նայէի, կոբուստ, վիշտ, անյուսուածութիւն, ուրիշ ոչինչ...

Նշանացի սպասուհիին հասկցուցի որ պատուհանը բանայ: Խեղճ կինը զարմանքով երեսս կը նայէր. կուրծքս բացի. սառեցնող ցուրտ հով մը գէմքս այրեց. սակայն հոն... կուրծքիս ձախ կողմը կրակներու մէջ կը տոչորէր, ցուրտը մարմնիս այդ մասին չէր զօրեր, չէր ազդեր այլեւս...

Ազարակ, 13 Դեկտ.

Այսօր յեղակարծ դժբախտութեան մը առջեւ սուգի և տխրութեան օր մը ունեցայ: Երէկ իրիկուան դէմ, ամուսնիս անկենդան դիակը բերին: Խեղճ մարդուկը ձիւն վար իյնալով, ուղեղը ջախջախուած էր: Մազերս քստմնեցնող հաւանականութեան մը առջեւ ինքզինքս կորանցուցած էի. արդեօք անձնասպանութեան մը զոհ գացած էր: Բոլոր սպասուորները ազարակին մեծ դրան առջեւ հաւաքուած

էին, ամէնուն գէմքին վրայ սուգի նշանը ակներեւ էր: Կառավարական բժիշկին միջոցաւ անհրաժեշտ դիագնոսթիկնը կատարուեցաւ: Արկածին ի՞նչպէս պատահելուն մասին շուրջիններէն քանիցս տեղեկութիւն խնդրեցի:

Շոճներու գաղաթին մօտիկը, ցից զառիվար մը կար. ձին այս զառիթափին վրայ յանկարծ խրտչելով, քառասմբակ ըսուելու աստիճան սաստիկ արագութեամբ մը վազել սկսեւ է. թէեւ ամուսինս պահած է իր պաղարիւնը, սակայն կարելի չէ եղած ձիուն արագութիւնը արգիլել. ոտքը ասպանդակէն ելեր ու խեղճ մարդուկը չողին վրայ փռուեւ է...

Այս պայմաններուն մէջ անձնասպանութիւն մը խնդրոյ առարկայ չէր կրնար ըլլալ: Խեղճ դժբախտ արարածը ճակատագրին զոհը եղած էր: Աստուծոյ կամքը օրհնեալ թող ըլլայ: Ի՞նչ կարելի է ըսել երբ ամուսինս կանխած էր երթալու այն տեղը՝ ուր ե՛ս երթալու կը պատրաստուէի...

Ամբողջ գիշերը անոր մահուան անկողնին մօտ հսկեցի:

Այս մահասարսուռ սենեակին սոսկալի լուութեանը մէջ, խորունկ վստահութեան զգացումով մը առջուն և ամէն տեսակ բարոյական տառապանքներէ զերծ լուսցուցի...

Այո՛, այդ օրուան արեւածաղը կեանքիս տխուր էջը լրացնող սգաւոր արշալոյս մըն էր...

Ձիւնը դադրած էր. լեռները սպիտակ սաւանով մը ծածկուած, ամէն կողմ մահուան խորհրդաւոր լուութիւնը սփռուած էր... զիմացի անտառը իր խորհրդաւոր ծառերով, լռին տխրութեան մը ապաստանարանը դարձած՝ ցուրտ, վայրագ տեսարան մը կը պարզէր: Խրճիթներու ծխնելոյզներէն բարձրացող կապոյտ ծուխը, լեռներուն բարձրաբերձ գագաթներ-

ըննդէպի գաշտերը տարածուող սպիտակ մառա-
խուղի մը մէջ կը կորսուէր: Ագարակին կանոնաւոր
և մշտարթուն գործունէութիւնը՝ գերեզմանային
լուութեան մը փոխակերպուած էր:

Յուզարկաւորութիւնը գիւղին մզկիթին մէջ տեղի
ունեցաւ, ամուսնիս արժանի եղած վերջին յարգանքը
պատշաճ և անթերի կերպով ընծայուեցաւ իրեն:
Ինծի, իր կնոջը պարտադրուած բոլոր պարտականու-
թիւնները կատարեցի: Այս մասին այլեւս ոչինչ ու-
նիմ գրելիք:

Ձեմ գիտեր թէ տակաւին քանի՞ օրեր պիտի կըր-
նամ ապրիլ. միայն թէ սրտիս մէջ, մահուան պատ-
րաստուողներու յատուկ, խորունկ վստահութիւն մը
գոյութիւն ունի: Վաղը ասկէ մեկնել կը փափաքիմ,
որովհետեւ այս վայրենի լեռներու սահմակեցուցիչ
ամայութիւնը, կարճատեւ օրերուս համար կենսական
կարեւորութիւն ունեցող լուութիւնն ու հանգիստը կը
խանգարէ: Ամէն անկիւնի մէջ անցեալի յիշատակ մը,
ամէն տեղ տխուր նշաններ կան... որոնք զիս կը
լացնեն...

Ո՛վ տառապեցուցիչ սիրոյս միակ ապաստանա-
րանը եղող վայրեր... հրաժեշտ ձեզի... Ո՛վ ցաւա-
տանջ կեանքիս թաքուն և դաղտնապահ խորհրդա-
կիցը եղող յուշատետր, քեզի ալ յաւիտենական հրա-
ժեշտ...:

*
* *

Ֆիքրէթի դժխեմ և արկածալից կեանքը պատկե-
րացնող յուշատետրը հոս կը վերջանայ:

Այս տողերը թշուառ կնոջ վերջին սրտակեղէք

հեծեծանքներուն նման, ուղեղիս մէջ խորունկ և
տխուր արձագանգ մը ձգած էին: Զինքը մօտս, նոյն
խսկ շատ մօտս ունենալ կը կարծէի. գունաթափ
դէմքը, խոշոր սեւ աչքերը, երկար նուրբ հասակը
աչքի առջեւ բերելով, զինքը՝ մարմին առած վիճակի
մէջ կ'երեւակայէի:

Երեք ժամէ ի վեր կէս գիշերը անցած էր. Սուա-
տի նայեցայ:

Աչքերը արցունքոտ, դէմքը արտասովոր տըխ-
րութեամբ մը համակուած էր. մեր վրայ ճնշող այս
տաղտկացուցիչ լուութեան մէջ երկուքս ալ խոր
մտածումներով խորասուզուած էինք:

Սուատ նստած տեղէն ելլելով, քիչ մը անդին,
մահճակալին կակուղ բարձիկներուն մէջ մշիկ մշիկ
քնացող Նէտրէթը գիտեց: Սրտէն բարձրացող, սա-
կայն կուրծքը բզբտող ձայնով մը ըսաւ.

— Մտիկ ըրէք, անոր կեանքին վերջին օրերը
պատմեմ ձեզի: Իրիկուն մըն էր. գիշերուան խա-
ւարը հազիւ ամէն կողմ պատած էր, երբ դրան առ-
ջեւ կառք մը կեցաւ: Սաստիկ ցուրտ մը կար. խո-
շոր ձիւնի բաթիլներ կը տեղային շարունակ: Անժա-
մանակ կերպով եկող հիւրին ո՛վ ըլլալը հասկնալու
համար դէպի սանդուղին կողմը յառաջացայ և զար-
մանքով տեսայ թէ եկողը ֆիքրէթն էր:

Առանց բառ մը խօսելու, երկու կիներու թեւե-
րուն կրթնած, ծանրօրէն սանդուղէն վեր կ'ելէր,
աւելի ճիշդը կը քաշկրտուէր:

Իսկոյն զինքը գրկեցի, սենեակս բերի, բաղմոցի
մը վրայ պառկեցուցի. նուաղելու մօտ ձայնով մը
կ'ըսէր.

— Կը սառի՛մ... կը սառի՛մ...

Վառարանին մէջ փայտ դրի, սենեակին բոլոր
լամբարները վառեցի. հազիւ հազ յաջողեցայ ինք-

զինքս զսպել՝ տխուր բացագանչութիւն մը արձակելէ։ Աստուած իմ, այս ի՞նչ ողբալի վիճակի մէջ մտած էր. դեռ նոր փթթիլ սկսող այս անստգիւտ ծաղիկը, անոր գեղեցիկ դիմագիծը, հիմա աշնանային վարդի մը նման արդէն խամրած ու թարչամած էր։ Վիշտերու ճնշիչ բեռը այս խեղճ ու թշուառ կնոջ երիտասարդ և թարմ կեանքը ոչնչացուցած էր...

Քովը նստայ, և ձեռքը բռնելով գգուել սկսայ։ Անիկա յոգնած, անգոր վիճակի մէջ կը քնանար. սեւ թաւիչէ վրանոցով երկար մուշտակի մը մէջ փաթթուած էր. իր փայլուն ոսկեգեղին մազերը ուսերէն վար ձգուած էին, երկար և ոլորուն թարթիչները տփռոյն այտերուն վրայ գորշ ստուեր մը ձգելով, անոր շնորհալի և զգլխիչ գեղեցկութիւն մը շնորհած էին։

Իրեն ըսի որ.

— Ո՞ր աստիճան անտարբերութիւն. ութը ժամ ուան ճամբէ մը գալ ասանկ սոսկալի օգով մը, մանաւանդ քեզի նման նուրբ, նիհար մարմին մը ունեցողներուն համար որքան վտանգաւոր արկածախնայ գրութիւն մըն է...

Խորապէս հառաչելով ըսաւ.

— Ո՛հ, եթէ գիտնայիք... թէ որպիսի՛ յեղակարծ դժբախտութիւն մը, սա վերջին ժամանակներու մէջ, հարկադրեց զիս մինչեւ հոս քաշկրտուելու։ Ամուսինս իր վերջին հանգստարանին յանձնելէս յետոյ է որ կուգամ... սիրելի քոյրս...

— Ի՞նչպէս...

— Այո՛, սարսափելի արկածի մը հետեւանքով...

Աչքերը արցունքով լեցուեցան. ձայնը դողդղալ սկսաւ։

— Մի ցաւիր, ըսի, սիրելիս, ի՞նչ կրնանք ընել, աշխարհի վրայ ամէն ոք պիտի մեռնի։

— Այո՛, քաջ համոզուած եմ ատոր. սակայն տխուր պարագայ մը զիս կը տառագեցնէ. չկրցի անոր ներումին արժանանալ. անոր քով կնոջ յատուկ արժանապատուութիւնս ոտնակոխ եղած էր։ Թշուառ ամուսնիս հոգեկան պարսաւանքին ներքեւ ապրիլը այլեւս ծանր կ'ազդէ ինծի։

— Հիմա նմանօրինակ պարագաները խորհելու, նեղսրտելու ատենը չէ. միտքով, հոգիով կատարեալ հանգարտութեան և հանգիստի պէտք ունիս, սիրելի Ֆրէրէթս։

Անյոյս ձեւով մը գլուխը շարժեց և խօսքին նիւթը փոխելով ըսաւ.

— Մեծ մայրիկս ո՞ւր է. չըլլայ որ անոր բան մը իմացնէք...

— Դուռն անհոգ եղիր, ես ամէն բան խորհած եմ արդէն. անիկա վերը կը գտնուի և սա միջոցին նէտրէթով զբաղած է. իրեն յայտնեցի որ քիչ մը անհանգիստ ես և թէ այս իրիկուն վեր չպիտի կըրնաս ելլել. դուն եթէ քանի մը ժամ քնանաս, կարծեմ աղէկ բան մը ըրած պիտի ըլլաս, չէ՞, սիրելիս։

— Անուշիկ Մուստս, քուն չունիմ. միայն կը մսիմ, կարծես թէ բոլոր անդամներս կը սառնին...

Ձինքը տաքցնելու համար իսկոյն ուսերուն և ծունկերուն տաք Փլանէլներ դրի, սակայն իրեն համար մասնաւորապէս պատրաստուած հանգստաւէտ անկողնին մէջ մերժեց պառկել։

Վերստին քովը նստայ. ձեռքերը իմ ձեռքերու մէջ առի, որովհետեւ շարունակ սա խօսքը կը կրկնէր.

— Դուռն իմ քովս ես միշտ, այնպէս չէ՞, իմ սիրելի և վշտակից քուրիկս...

Զինքը քանի մը անգամներ համբուրեցի. այս փափկանկատ վարմունքս իր հոգիին վրայ արտասովոր ուրախութիւն մը յառաջ կը բերէր. իր շրթներուն վրայ հաճելի ժպիտ մը կ'ուրուագծուէր. ներկայիս Ֆիքրէթ ճշդիւ մանկական անմեղունակ վիճակ մը կը պատկերացնէր...

Յուսահատ շեշտով մը ըսաւ.

— Անուշիկ Սուտաս, եթէ կարենայիր ըմբռնել թէ որքան սարսափելի բան է առանձնութիւնը... ձմրան երկար գիշերներու տաղնապալից ժամերը առանձին կ'անցընէի, և չպիտի ուզեա հաւատալ թէ լեոներու վայրագ ամայութեանը մէջ ի՞նչ արցունքներ թափած եմ...

Խօսած միջոցին յանկարծ կեցաւ:

— Ի՞նչ ունիս, ըսի իրեն:

Իսկոյն թաշկինակը բերնին տարաւ ու ըսաւ.

— Արի՛ւն...

Կը խենթենայի. այս սարսափելի բառէն ամբողջ մարմինս փշաքաղիլ սկսաւ: Զեռքը գտնուած թաշկինակին նայեցայ. կարմիր բիծերով ծածկուած էր...

— Ֆիքրէթ, չըլլայ որ երկիւղ ունենաս, սիրելիս... թերեւս մսելէդ առաջ եկած բան մըն է...

Թեթեւ մը ժպտելով ըսաւ.

— Հաւանական է...

Ծայրայեղօրէն գունատած էր. ձեռքովը նշան ըրաւ.

— Պատուհան մը բացէ՛ք. շնչառութեան դժուարութիւն կը զգամ:

Անմիջապէս պատուհանը բացի. զինքը պառկած տեղէն վերցուցի, կռնակը բազմոցին կրթնցուցի:

— Մի վախար, կ'ըսէր, հիմա կ'անցնի. տագնապ, տաղնապ, յաճախ ասանկ կ'ըլլամ...

— Գիտեմ, անուշիկս, վախճալիք ի՞նչ կայ որ,

այսուհանդերձ կարծեմ գէշ չպիտի ըլլայ եթէ բժիշկ մը կանչենք:

Անտարբեր կերպով մը ըսաւ.

— Ի՞նչ հարկ կայ:

— Անանկ մի ըսեր, անուշիկ Ֆիքրէթս, դեղ մը կուտայ և քիչ մը կը հանգստանաս:

— Անօգուտ տեղը չէ...

Յանկարծական մտածումով մը իրեն ըսի.

— Ֆիքրէթ, ինձի մտիկ ըրէ, ես անմիջապէս Նէժատ պէյին լուր պիտի ընեմ, չեմ ուզեր որ արգելք ըլլաս:

Այդ միջոցին նուազկոտ նայուածքին մէջ յոյսի նշոյլ մը փայլեցաւ. այս անունին հմայքին ներքեւ ամբողջ մարմնով սկսաւ դողալ. աչքերը՝ մտածկոտ և մտադրաղ վիճակի մէջ, վրաս սեւեռեց և հեծեծազին կերպով հառաչել սկսաւ:

Այս ակնարկին սեւորակ խորքին մէջ երախտագիտութեան արտայայտութիւն մը կը նշմարուէր: Առանց խօսելու ձեռքովը սիրտը սեղմեց:

Այս շարժումը ինձի համար համակերպող պատասխան մըն էր: Հաստատակամ և հաստատամիտ կին, կեանքին սա նուազիւ մօտ վիճակին մէջ իսկ, դարձեալ իր սիրոյն հետ մաքառելէ չէր դադեր:

Մինչգեւ Նէժատի քով մեռնիլը, իր բոլոր ապուպանքներուն փոխարէն, իբր վարձատրութիւն կ'ընդունէր, և իր սպասողական դիրքին մէջ լռին համակերպութիւնը սիրտս կը բզբռէր:

Իսկոյն վար իջայ և ամէն բան կարգի դրի. բըժիշկը հրաւիրող անձը տասը վայրկեան վերջը փողոց ելաւ հառք մը վարձելու համար:

Վերստին Ֆիքրէթի մօտ եկած ատենս, աչքերը փակ վիճակի մէջ գտայ զինքը. արիւննոտ թաշկինակը ձեռքերուն մէջ բռնած էր...

Մեղմօրէն անկիւն մը նստայ. տունին մէջ ամէն ոք լուռ ու մտածկոտ վիճակի մէջ էր: Հանիս, շարունակ ֆիքրէթի վիճակին մասին տեղեկութիւն կը խնդրէր. Նէտրէթ ալ իր ստնտուին հետ մեծ մայրիկին մօտ կը գտնուէր: Ես ազէկ լուրեր կը զրկէի իրեն:

Ո՛հ, մինչդեռ մահը... իր անողոք և անյազ կլափը բացած, կը սպասէր: Գերեզմանը, քսաներկու գարուններ հազիւ ողջունած այս թարմագեղ կեանքը իր սառած գիրկին մէջ կ'ը հրաւիրէր: Երջանկութենէ զուրկ այս կեանքը ամէն վայրկեան, տակաւ առ տակաւ նուաղելու վրայ էր...

Թրքական ժամը երեք կը հնչէր. այս հարուածներուն արձագանգը մահասարսուռ այս խցիկին պատերուն մօտ տարօրինակ հեծկտուք մը կը ձգէր: Մտախոհ և տխուր սպասումի մը մէջ, փողոցէն անցնող կառքերուն աղմուկը կ'ունկդրէի:

Այդ միջոցին ֆիքրէթ աչքերը բացած էր: Նուաղ-կոտ նայուածքով մը դիտեց շուրջը:

— Բա՛ն մը կ'ուզէիր, անուշիկս, ըսի իրեն:

Զիս տեսնելով ինքզինքը ժողվեց ու ըսաւ.

— Ոչինչ... կարծեմ երազ կը տեսնէի...

Ո՛հ, խեղճ հասկցած էի թէ ո՞վ կը փնտռէր. այդ սեւ աչքերուն մէջ սպասումի նմանող խորհրդաւոր մտահոգութիւն մը կը նշմարուէր:

Տկար ձայնով մը ըսաւ.

— Սուտտ, հոս, ինծի քիչ մը աւելի մօտ եկուր և զիս մօտիկ ըրէ, քանի մը խօսք ունիմ քեզի:

— Խօսէ, սիրունիկս, քեզ մօտիկ կ'ընեմ:

— Այլեւս դուն ալ կ'ըմբռնես թէ ո՞ւր պահերը ինծի համար հոգեվարքի ժամեր են, այնպէս չէ՞, Սուտտ: Աղջիկս՝ Նէտրէթը, քու գորովախնամ բազուկներուդ կը յանձնեմ...

Հոս ձայնը խեղդուեցաւ, և արտասուալից աչքերով վերստին իր խօսքը շարունակելով, յարեց.

— Դուն... գոթախոտ և որբ գաւկիս մայր եղիր... ջանա անոր չզգացնել որբի մը տառապալից կեանքին դառնութիւնները... ջանա որ չհասկնայ թէ մայրական գորովէ զուրկ մնացած է...

Մէկ երկու վայրկեան լռելէ վերջ, աւելցուց.

— Յետոյ, պայուսակիս մէջ յուշատետր մը ունիմ... զայն անտեղէն առ և պահէ... անցնալ կեանքիս... քանի մը դառն... էջերը հոն... զրի առնուած են... երբ Նէտրէթ երիտասարդ աղջիկ մը ըլլայ... այդ տետրակը իրեն յանձնէ որ կարգայ... քեզի և... աղջկանս թողած այս թուղթի կտորին իւրաքանչիւր տողին մէջ կաթիլ մը արտասուքով... բոլոր կեանքիս վիշտերը կան... իմ մահուընէս յետոյ... ասոնք ապրելու են...: Սուտտ, քեզի խնդրանք մը... աւելի ձիշդ... կտակ մը եւս ունիմ... զիս Գարաճա Ահմէտի մնայլապատ նոճիներուն ներքեւ թող թաղեն... Ես այդ տեղը շատ սիրած եմ... երբ այնտեղէն անցնիմ... ակնարկս, արտասովոր կարօտով մը... այն, միին նոճիներուն կողմը կը սեւեռի միշտ... ակամայ ներշնչում մը... իմ մէջս, ժամերով հոն նստելու փափաքը արթնցուցած է...

Յանկարձ ձայնը մարելու նման տկար շեշտով մը շարունակեց.

— Հիմա... ինծի... քիչ մը... Նէտրէթը ցոյց տուէք...

Չեմ գիտեր թէ սենեակէն ի՞նչպէ՞ս գուրս նետուած եմ. այլեւս չէի կրնար զսպել հեծկտուքս. Նէտրէթը բերած միջոցիս, թեւերուն վրայ ուժ մնացած չէր...

Յանկալի, կարօտակէզ ակնարկով մը և հիացմամբ դիտեց Նէտրէթը՝ որուն վարդաթոյր այտերը

մահամերձ մօրը շրթունքներուն մօտեցուցի... .

Հոտոտելով, հոտոտելով երկարօրէն համբուրեց. յետոյ ձեռքովը նշան ըրաւ.

— Տարէ՛ք... .

Այդ միջոցին լսեցի որ դրան առջեւ կառք մը կեցած էր. իսկոյն վար վազեցի:

Նէժատ բակին մէջ կեցած էր. հաւանական է որ տակաւին չէր գիտեր թէ որս՝ կողմէն կանչուած էր. որովհետեւ զինքը հրաւիրելու գացող անձին կրկնապէս ազդարարած էի ու էէ բան չըսել:

Զիս տեսնելուն պէս, այնքան շուարեցաւ որ քիչ մնաց գետին պիտի իյնար:

— Աստուած իմ, դու՛ք էք. հազիւ կրցաւ ըսել:

— Վեր ելէք, ըսի իրեն, պայմանաւ որ զգոյշ ու պաղարիւն գտնուիք:

— Ի՞նչ կայ, խնդրեմ, Աստուծոյ սիրոյն խօսեցէք... .

— Ֆիքրէթը հոս է, բայց քիչ մը անհանգիստ վիճակի մէջ:

— Ի՞նչպէս... . Ֆիքրէթ... . հո՞ս, իրա՞ւ կ'ըսէք... .

Դէմքը զիտեցի, ձեւի ճերմակ եղած էր. կը դողդղար. չնչապառ ըլլալու աստիճան արագօրէն սանդուղներէն վեր ելաւ, սենեակին մուտքին մօտ քիչ մը կեցանք. իրեն ըսի.

— Դուք հոս քիչ մը սպասեցէք. թերեւս յանկարծական յուզում մը կրնայ զինքը անհանգիստ ընել: Բժիշկը հազիւ կրցաւ աթոռի մը վրայ նստիլ:

Ես սենեակ մտայ. Ֆիքրէթ՝ մէկ ձեռքը բազմոցէն վար երկարած էր, նստած մէկու մը զիրքը ունէր, գլուխը կռնակի բարձերուն կրթնցուցած. աչքերը կիսաբաց մնացած էին: Մօտեցայ իրեն. հարցումի նմանող ակնարկով մը զիս դիտեց. իրեն ըսի.

— Սիրելիս, շատ կը թախանձեմ որ երբեք յու-

զումի չենթարկես ինքզինքդ. ջանա կարելի եղածին չափ զուարթ երեւնալու:

— Ինչո՞ւ համար:

— Որովհետեւ Նէժատ պիտի գայ եղեր... .

Այս անունը, կարծես այդ թշուառ մահամերձին վրայ մոգական ազդեցութիւն մը դործած էր: Նուազկոտ ակնարկները վաղանցուկ երջանկութեան մը վերջին հրայրքովը շողացին.

— Սուտ, ըսաւ, դուն որքա՛ն բարեացակամ... . և բարի... . ես... .

Ձեռքովը սիրտը կը սեղմէր. դէպի սենեակին դուռը յառաջացայ. Նէժատ աթոռակի մը վրայ նստած, գլուխը ձեռքերուն մէջ, անզօր և յուսահատ վիճակ մը առած էր: Ձեմ գիտեր, թերեւս կ'արտասուէր. իրեն մեղմօրէն ըսի.

— Եկէք:

Ոտքի ելաւ, կը դեղեւէր. դողդոջուն քայլերով Ֆիքրէթի սենեակէն ներս մտաւ:

Սիրելիս, այս տխրասարսուռ տեսարանը, այս սրտաբեկ պատկերը բացատրել և նկարագրել դժբախտաբար կարողութենէս վեր է:

Ֆիքրէթ, Նէժատը տեսնելուն պէս, յանկարծ շարժիլ ուզեց, սակայն չյաջողեցաւ. անյոյս տկարութիւն մը հարկադրեց զինքը որ գլուխը բարձին կրթնցնէ: Նէժատ վաղեց, ծունկի եկաւ, անոր սառի պէս պաղ ձեռքերը իր ձեռքերուն մէջ առաւ, ո՛չ մէկ բառ կրցաւ խօսիլ. հսկողը խղճող հեծկիտուք մը զինքը լուսթեան դատապարտած էր. իսկ Ֆիքրէթ, այս անակնկալ ուրախութեան պատճառաւ կարօտի զինովութեամբը արըշիւ, Նէժատի կը նայէր: Հաւանական որ կը մտածէր թէ ճակատագրին զիպուածական շնորհը եղող այս երջանկութիւնը շատ

քիչ պիտի կրնար վայելել: Տկար ու թրթռուն ձայնով մը ըսաւ.

— Նէժատ, ինչո՞ւ կուլաս, ես հիմա... բոլոր տառապանքներս մոռցայ... որովհետեւ ո՛չ մէկ տեն... քեզի, սա վայրկեանին չափ... աներկիւզ և առանց յուզումի սիրած ըլլալս չեմ... յիշեր... ո՛հ, հիմա... անանկ կը կարծեմ որ... այս գիշեր, այս տեղը... մեր առաջապիտի երջանիկ սենեակն է... ես՝ աղամանդներով... զարդարուած թագուհին... դուն ալ՝ հիմէնեան առաջին... տեսակցութեան պատրաստուող... փեսան... այս թովիչ երջանկու-թեան մէջ... մահը... որքա՛ն հաճելի է ինծի հա-մար... եթէ գիտնայիր... ասիկա, այլեւս խաբեպա-տիր երազը չէ... դուն... իմ քովս ես... այնպէս չէ՞... Նէժատ... և կը բաւէ արդէն...

— Այո՛, քովդ... հրեշտակս, քու ոտքերուդ առաջը. քեզի անակնկալ կերպով տեսնելուս հե-տեւանքը եղող յուզումէս ու արմանքէս կ'ար-տասուեմ:

— Սակայն, չեմ գիտեր թէ ինչո՞ւ ամէն կողմ սեփ սեւ կը տեսնեմ... այս մթութեան մէջ ինչո՞ւ դէմքդ պէտք եղած կերպով... չեմ կրնար որոշել... Նէժատ... գիտե՛ս... քեզի... խոստում մը ունէի... ահաւասիկ անոր ժամը հնչած է... զիս... աչքերէս համբուրէ... այս առաջին համբոյրը... թող... մեր անբիծ սիրոյն... վերջին հրաժեշտը ըլլայ...

Նէժատ հիւանդին կողմը ծռեցաւ. նուազելու վրայ եղող աչքերուն երկա՛ր ու եռանդազին համ-բոյր մը դրոշմեց:

Վստահ էի որ երիտասարդ հէք բժիշկը, այդ պա-հուն ջերմապէս պիտի ուզէր որ անոր կուրծքին վրայ ինք ալ հոգին աւանդէր...

Իր վիշտին մէջ խորասուզուած կը մըմնջէր.

— Ֆիքրէթ, Ֆիքրէթ... ինծի համար այլեւս առանց քեզի ապրիլ անկարելի է. հնար չէ քաշկրտել այս գետնաքարշ կեանքը, կարելի չէ վերջապէս հան-դուրժել այլեւս սիրոյ տոչորոզ տառապանքներուն և քանզի կարօտի մը հեծեծանքներուն:

Ֆիքրէթ ի վիճակի չէր այլեւս բան մը խօսելու. իր շրթներուն վրայ կեանքին հանդէպ դառնակսկիծ և արհամարհոտ ժպիտ մը կ'ուրուադճուէր: Դէմքը թեթեւ վարդադոյն մը պատեց յանկարծ:

Նէժատ ինծի դարձաւ. դէմքը վշտահար, աչքերը սուգի ցաւովը աուցուն:

— Ի՞նչ կայ, ըսէք, կը թախանձեմ, ըսի իրեն:

Անյոյս, տխուր վիճակի մէջ գլուխը շարժեց. մէկ ձեռքովը Ֆիքրէթին բազկերակը կը քննէր:

Անեղանկին մէջ մահասարսուռ լուսթիւն մը յա-ռաջ եկած էր. մարմինս յանկարծ, սաստիկ կերպով դողալ սկսաւ, որովհետեւ աչքերս արեւնոտ տեսա-րանի մը առջեւ կը գտնուէին. մահուան սարսափը կը տիրէր ամենուրեք:

Ֆիքրէթի ակնարկները անշարժ, մէկ կէտի վրայ սեւեռած կը մնային. շրթունքներուն միջեւ արեան ձապաղիք մը ընդոստ դուրս նետուած կգական վար կը ծորէր: Իր դէմքը վայրկեանի մը մէջ կասկապոյտ եղած էր:

Նէժատ սառած մարմինի մը նման անշարժ կե-ցած հիւանդը կը զիտէր և կը շարունակէր բռնել ա-նոր բազկերակը:

Հեռուէն բուռի մը վայնասիւնը լսելի կ'ըլլար: Սաստիկ ձիւնամբրիկ մը պատուհանները կը ցնցէր. մօտակայ տունէ մը լսուած դաշնակի տխուր հեծե-ծանքի ձայնը այս ընդհանուր թոհ ու բոհին մէջ խառնուած էր: Այդ պահուն խորունկ խոհալու ձայն մը ականջներս սարսափեցուց: Հեծկտուքներս զըս-

պելու համար ձեռքերովս բերանս սեղմած էի: Յիբ-
րէթին նայեցայ. մահուան անողոք և անկարեկիր
չունչը թշուառ կնոջ կուրծքը ուռեցուցած էր. շքե-
թունքներուն մէջէն միայն խղզուկ «ահ» մը լսելի
եղաւ: Ահա այս եղաւ անոր կեանքին վերջին շունչը:

Իր դէմքը աստուածային փայլով մը պայծառա-
ցած էր. իր կիսարաց բերնէն ակունքներուն շուրջը
հաւաքուած կարմիր արիւնի հետքերը կը նշմարուէին:

Կոկորդոս խղզուկ ցալատանջ վիճակի մը ազդե-
ցութեան տակ անոր ոտքերուն առջեւ ինկայ. այն
ատեն բժիշկը յանկարծ ոտքի ելլելով սենեակին մէջ-
տեղը կեցաւ. կեանքի ահաւոր ու աւերիչ թաթէն նոր
ազատագրուող այդ անկենդան դիակին նայեցաւ...
նայեցաւ... աչքերը բնականէն աւելի խոշորցած էին.
չէր արտասուեր... կը խնդար... ինծի դառնալով
ըսաւ.

— Սուտ, սուտ. դուք զիս խաբեցիք. այս կինը
Յիբրէթը չէ. անիկա հիմա բարձրաբերձ լեռներու
կուշտին վրայ քնացող ազարակին անվերջանալի
լռութեան մէջ կ'ապրի... խաղաղօրէն:

Դէպի սենեակին դուռը յառաջացաւ, վերստին
դարձաւ. յետոյ վախցող մէկու մը պէս վազեց, դուռ-
նէն դուրս խոյացաւ ու գնաց:

Ուժգնօրէն փակուած դուռէն ամբողջ տունը
ցնցուեցաւ: Բովանդակ բնակարանը, այս անակնկալ
դժբախտութեան առջեւ երբ կուլար ու կ'ողբար,
դուրսէն լսուած դառն ու սուր քրքիջ մը, գիշեր-
ուան այս մթութեան մէջ հակարձագանք մը յառաջ
կը բերէր:

Այս եղերական դէպքէն ամիս մը վերջ, մեծ
մայրիկս ալ Յիբրէթի գերեզմանին մօտ թաղուեցաւ:
Այլեւս ինծի համար կարելի չէր հանգիստի վայր մը
գտնել: Մօրաքրոջս աղջիկէն յաւիտենապէս բաժա-

նումս՝ ինծի համար անմոռանալի վիշտ մը եղած էր:
Ոչ մէկը կը յաջողէր զիս մխիթարել: Բժիշկները ջեր-
մապէս կը յանձնարարէին մինչեւ Ազեքսանդրիա ու-
ղեւորութիւն մը կատարել:

Ամուսնիս տենդագին ստիպումներուն վրայ, գոնէ
Ժամանակի մը համար, այս յուզումնառիթ միջավայ-
րէն հեռանալու անհրաժեշտութեան առջեւ, սիրեց-
եալ Յիբրէթիս յիշատակը եղող անուշիկ Նէտրէթին
հետ Պոլսէն բաժնուեցանք:

* * *

Մարմարայի բարկաճայթ ալիքներուն վրայէն
հանդարտօրէն յառաջացող շոգենաւին առաջին կարգի
սրահին մէջ էի: Նէտրէթի հանգիստը կատարելապէս
ապահովելէ յետոյ, քիչ մը օդ առնելու համար կա-
մըրջակին վրայ ելած էի: Ծովը բաւական ալեկոծ ըլ-
լալով, շոգենաւը զօրաւոր կերպով կը տատանէր.
այդ պատճառով կամրջակի սրահին մէջ սակաւաթիւ
ճամբորդներ կային: Մէկ քանի ուղեւորներ մէկ կողմ
քաշուած էին. ռմանք մայրամուտի արեւը կը զի-
տէին, ուրիշներ ընթերցումով կը զբաղէին, իսկ ես
անկիւն մը առանձնացած էի:

Պոլսը, այդ սիրելի հայրենիքը՝ մեր ակնարկէն
բոլորովին անհետ եղած էր: Շոգենաւը, ծովուն այս
անհուն և անձայրածիր պարապութեանը մէջ իր
ճամբան կը շարունակէր:

Սիրտս նեղուած էր. լալու փափաքը կը զգայի
շարունակ. շուրջս գտնուողներն ալ, ինծի պէս,
տխուր և վշտահար կը կարծէի: Ինձմէ քանի մը քայլ
անդին, մարդ մը նստած էր. կռնակը դարձուցած,
գլուխը ձեռքին կրթնցուցած, ո՛չ գիրք կը կարդար,
ոչ ալ արեւին մարը մտնելը կը դիտէր. աչքերը հո-

ընդունին անորոշ մէկ կէտին վրայ սեւեռած, մտա-
զբաղ և անշարժ վիճակի մէջ կը մտմտար:

Չեմ գիտեր ինչո՞ւ այս մարդը շարունակաբար
իմ ուշադրութիւնս կը գրաւէր. իր քովը կը գտնուէր
մօտ տասներկու տարեկան մանչուկ մը:

Դիպուածով տեղէս ելայ, դէպի այն կողմը յա-
ռաջացայ. այս մարդը բնաւ իր դէմքը չփոխեց, նոյն
խիւղագոյն որ իրեն մօտեցեր եմ: Տղեկը, ուշադիր
ակնարկով մը և ժպտաշուրթն զիս կը դիտէր. ասկէ
համարձակութիւնս առած ըսի.

— Տղա՛ս, դո՛ւք ալ Եգիպտոս կ'երթաք:

— Այո՛, տիկին:

Ձայնս, այդ լուսկեաց, անշարժ մարմնին վրայ
ազդեցութիւն մը ըրած էր: Գլուխը դարձուց. մտա-
խոհ ու հանգարտիկ նայուածքը միջոց մը իմ վրաս
սեւեռած, դիտել սկսաւ. բան մը յիշել փափաքողի
մը նման, մտածեց. յետոյ դանդաղօրէն գլուխը շար-
ժեց և խորունկ կերպով հառաչեց. յետոյ վերստին
աչքերը դէպի ամպերը դարձուց և մտածկոտ ու լռին
վիճակ մը ստացաւ:

Այդ պահուն յուզումէս և զարմացումէս ամի իրե-
րան մնացած էի, որովհետեւ այս թշուառ անձը
Նէժատն էր: Կը դողդղայի. աղուն բան մը չզգացնե-
լու համար, հարցուցի.

— Հայրերնիդ հիւանդ է:

Հառաչելով պատասխանեց.

— Այո՛, հիւանդ է. հիմա Եգիպտոս կ'երթանք,
մէկ երկու ամիս վերջ Եւրոպա պիտի մեկնինք. ա-
նիկա, հայրս, ոչ ոքի հետ կը խօսի. միայն կը
մտածէ. երբեմն կուլայ, օրերով կուլայ...

— Ինչո՞ւ մարդ...

Հէք տղեկը վերստին հառաչելով յարեց.

— Ահա, դիտեցէք. իմացականութենէ զուրկ,
անզգայ և անտարբեր սառած մարմին մը: Սակայն

հայրս ատանկ չէր. գիշեր մը, զինքը փողոցը, քարե՛
մը վրայ ինկած, վիճակի մէջ գտած էին. ափսո՛ս ո՞ր
երբ տուն բերուեցաւ, մեր ընտանիքէն ոչ մէկը կը
ճանչնար...

— Դուք առանձին կ'ընկերանաք ձեր հօրը:

— Ո՛չ, միասին կը գտնուի նաեւ հօրս շատ սի-
րելի բարեկամներէն բժիշկ մը:

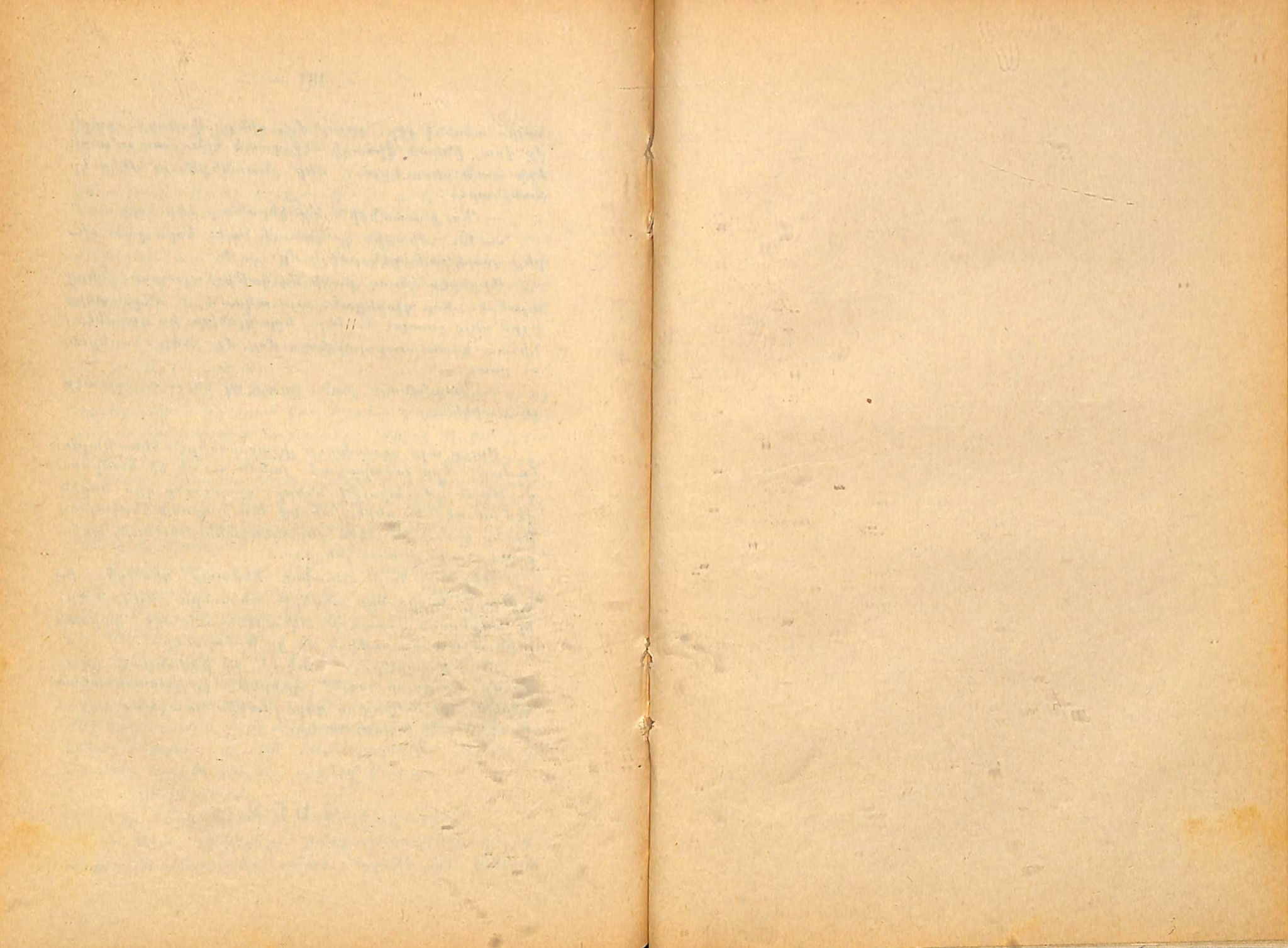
Աչքերէս հոսող քանի մը կաթիլ արտասուքները
այտերէս վար գլորեցան. այս ակամայ և անգիտակից
ողբս ցոյց չտալու համար, երբ գլուխս կը դարձնէի,
Նիհատ կատարեալ զարմացումով մը ինծի նայեցաւ
ու ըսաւ.

— Ձարմանալի՛ բան, դո՛ւք ալ կուլաք, այնպէս
չէ՛, տիկին:

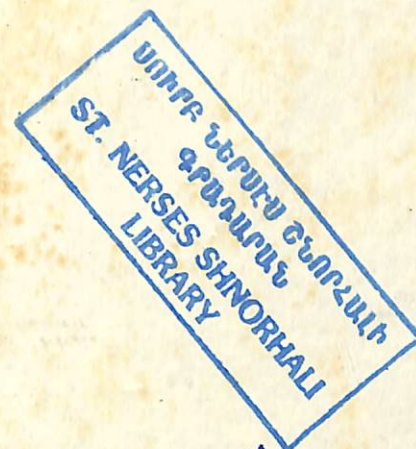
Բոլոր այս սգատխուր յիշատակներէն հեռանալու
համար, երբ յօժարակամ յանձն առած էի ճամբոր-
դութեան դժուարութիւնները, դիպուածը զիս նորէն
դէմ առ դէմ կը բերէր անոնց հետ, որոնց ներկայու-
թիւնը կրնար իմ մէջս վերականգնացնել նոյն տըխ-
րասարսուռ յիշատակները:

Վերստին նոյն դժբախտ Նէժատը դիտեցի. իր
ակնարկը հորիզոնին անվերջ անհունին ուղղած էր.
իր աչքերուն վշտառիթ ակնարկներուն մէջ կարօտի
լռին արտայայտութիւն մը կը նշմարուէր...

Ան, կ'ապրէր... սակայն իր բովանդակ զգա-
ցումը, իր բոլոր հոգին՝ փիքէթը իր յաւիտենական
գիրկին մէջ ամփոփող գերեզմանին լուսկեաց աղջա-
մուղջին մէջ թաղուած էր...

300

23383 -
23384
2013

<< Ազգային գրադարան

NL0354949

<< Ազգային գրադարան

NL0354948

